

294.5922

వీరిం - ఎమ్మె
6

71,166

వేంకటేశ్వర రామాయణం

నారదాచార్య రచితం వీరింజయ శర్మ

Cat-2921

వీరింజయ శర్మ
71166

ఎమెస్కో వచన రామాయణం

(ఆరవ సంపుటం)

శ చ వ :

శతావధాని కోట వీరాఙ్గనేయ శర్మ

యం. శేషాచలం ఆండ్ కంపెనీ

మచిలీపట్నం - సికింద్రాబాదు

EMESCO VACHANA RAMAYANAM - Vol. 6
SATAVADHANI KOTA VEERANJANEYA SARMA

First Edition :

DECEMBER 1980

Cal - 2927 1221694.5922

Publishers :

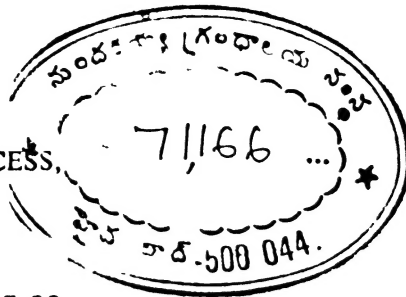
M. SESHACHALAM & Co.,
Machilipatnam - Secunderabad.

Cover Design :

B A P U

Printers :

PRASAD PROCESS,
Machilipatnam

Price : Rs: 5-00

Distributors :

ANDHRA PRADESH BOOK DISTRIBUTORS,
3237-Rashtrapathi Road, Secunderabad-500 003.

ద్వాదశాదిత్యమండలం వలె ప్రకాశించే

12 సంపుటాల ఎమెస్కో వచన రామాయణ ప్రాశస్త్యం

ఏనాడు వాల్మీకి ఋషి అపార తపశ్శక్తితో వేదాన్ని రామాయణాత్మకంగా అవిష్కరించాడో ఆ నాటినుండి అవిచ్ఛిన్నంగా శాబ్దోపశాఖలతో బహు నామాలతో ఆ కల్పవృక్షం భారతాన్ని పుణ్యభూమిగా, కర్మభూమిగా చేపి దీగిగంతాలకు ప్రాకింది. ఇంకా ప్రాచురుంది. అందుకే ఒక కవి "రామవేత్సర చారిత్రము నెందరెన్ని గతులన్ పఠించినన్ గ్రాలదే" అని అన్నాడు. మేం కూడా ఆ పవిత్ర భావంతోనే ఈ మహాకార్యానికి పూనుకున్నాం. ఈ సూత్ర ప్రయత్నంలో ఒక విలక్షితమైన మార్గం త్రొక్కుటం జరిగింది. వేదానికి వేదం ప్రమాణంలాగా వాల్మీకి రామాయణానికి వాల్మీకియే ప్రమాణంగా అనువాదంలోనే అపవాదులు ఏరాస్తూ చేయబడినై యథాతథంగా అనువదించినా స్వతంత్ర కావ్యం వలే చదువరులకు ఆనందం కలిగిస్తుంది. ఎన్నో గ్రంథ గ్రంథులు వున్నై. ఎన్నోపూర్వాపర విరుద్ధాలున్నట్లు పైకి కనుపిస్తాయి. వచ్చిన కథలేవన్నై. ఒకచోట శంకకు ఎక్కడో పరిహారం వుంటుంది. ఈ చిక్కులన్నీ ఇందులో విడదీయబడినై. తెలివారవలె అవ్యాహతంగా రచనా ప్రోతస్సు ప్రవహిస్తుంటే చవిటి నేలలు, కేవలఖండాలు, నల్లని, ఎర్రని, రేగడ భూములు, విస్ఫార విరువయోగ ప్రదేశాలు సస్యశ్యామంలాగా మారి పలానుభవంతో ఇహపర సుఖాలు తమంత తామే కోరి వరించి వస్తై. ఈ రచనా విన్యాసం సరికొత్తది. పండిత పామరభేదం లేకుండా స్త్రీలు విదక్షణ లేకుండా అందరికీ రామాయణ కల్పవృక్ష ఫలాలను అందిస్తుంది. ఏ అనుమానం వచ్చినా ఈ రామాయణం ఆ పుట్టంలో చూసుకుంటే తెలుస్తుంది. ఇంతకు పూర్వం తెలియని ఎన్నో రహస్యాలు వెలికి తీయబడినై. ఉదాహరణకు చళరఘు ముగ్గురు భార్యలకు పాయసం నాలు భాగాలెందుకు చేశాడు? వారి వధ ఎందుకు ధర్మబద్ధమైంది? తార పతివ్రతగా ఎందుకు ఆరాధ్యఅయింది? సీతా పరిత్యాగంలో రాముడు అన్యాయం చేశాడా? ఇంకా ఎన్నో ఎన్నో. ఈ బృహత్కార్యం ఎందుకు సంకల్పించామో చదివి చదివరులు సాక్షులు గండి.

స్వామి : భవత్కృపాప్రదలవంగతి యైదవసంపుటందున్
భూమి భవాత్మదేవు పదమ్మ పృథివింపగనుంచినాను శో
భామయమానమట్లుగను, పావని! ఆదవ సంపుటందున్
దామర పండితా! భవ వింధశారంబుగ వ్రాయఁజూచుమా.

లక్ష్మణుడు పయోముఖిని విరూపను చేయుట

ఆవసరం ముందుకు ఆకిరిస్తున్నా, మనస్సు మాత్రం మాటి మాటికి వెనక్కు లాగుతుంటే తిరిగి తిరిగి పక్షరాజు మరణించిన చోటుపైపు చూస్తూ పోసాగాడు. తాము వదిలిన ప్రదేశానికి పడమరగా పోయి, తర్వాత దక్షిణ దిశగా చవి మూడు కోసుల విస్తీర్ణం కల "క్రౌంచం" అనే పేరు గల ప్రదేశం చేరుకున్నాడు. మధ్యమధ్య దుర్గవకంబక కలా ప్రదేశాన్ని గమిస్తూ, మధ్యందిన మార్గాండ చంద కిరణ తాపతప్త సర్వాంగులవుతూ, విక్రాంతి విమిత్తం వృజేలను ఆశ్రయించుకుంటూ, దూశాంతికి వీటివడియల నర్తించుకుంటూ, క్రౌంచంలో ప్రవేశిస్తూ, రెండు గడియల కాలం వర్షిని వటవృద్ధాయలో కూర్చున్నాడు. ఆనంతరం ఆ ప్రదేశాన్ని దాటి మరి మూడుకోసుల దూరం వడిచి రసావల సన్నిభమై, మోరమృగ సంకులంలై, కాశ్యకాంధకార బంధురమైన "మతంగవనం"లో ప్రవేశించారు. వీటికి చాలా సమీపంలో భీకర దంష్ట్రానన, ముక్త మూర్ధజ (విరియబోసుకున్న పెండ్లుకలు గలది) పుగాండినన, లంభస్తవి, వికటదాన వితిరుగుతూ పోదరలను మాచించి పెంటనే దీర్ఘంగా అంగలు చాచి వేస్తూ, ముండ్లిగా వస్తున్న పౌమిత్రికి అర్థం వచ్చి ఆకస్మాత్తుగా అరింగ నం చేసుకుంది. అంతతో ఆగకుండా, రారా వచ్చుకాదా! వీడు భార్యరపు తాను. జీవితాంతం అడవుల్లో ఆడుకుంటూ నుభించువాం నా పేరు ఆయోముఖి ఈ ప్రదేశానికి నేను రాణిని. ఏవు కోరినవన్నీ సమకూరు స్తాను" అంటూ చేయి గట్టిగా పట్టుకుంది. ఆ దుష్టురాలిచేష్టకు ఆగ్రహించిన లక్ష్మణుడు స్తన కర్ణ నాపికాచ్ఛేదం చేసి రన్ని తరిమారు. అది దాచితో ఆరుస్తూ అడవిలో పడి అదృశ్యమయింది.

రక్కసి పారిపోయిన పిమ్మట రామలక్ష్మణులు ఆ అగ్రధమైన లోయలో పయనిస్తుండగా లక్ష్మణుడు అన్నా! ఆకారణంగా, గుండె చెద

రింది. నామ భుజం అదరింది. ఏదో అశుభం జరగనుంది. మనం అన్ని టీకీ నన్నద్దలం కావాలే. పాలపిట్ట కూసింది జయం మనకు విశ్చయం. అయినా మన జాగ్రత్తలో మనం వుండటం మంచిది. వేను డిక్కులన్నీ పరికిస్తూ ముందుగా నడస్తుంటాను. వెనుక వీవు కూడా దీక్షతో పరికిస్తూ రా. ఈ ప్రదేశం మరీ భయంకరంగానూ, విద్వారంగానూ వుంది అంటూ హెచ్చరించి నడువసాగాడు కొండలు, గుట్టలు, గుహలు, అడవి, ఆకాశం ఏండి ప్రతిధ్వనించేలాగా కర్జరకంఠధ్వని వినిపించి ఇద్దరూ శబ్దకాలం అగి అన్ని వైపులా విశంకగా చూచి ముందుకు నడిచారు. పోను పోను ఆ దారి క్రిక్కిరిచిన ముండ్ల పొదలతో పెనవేసుకుని చీమలకు వైతం చొరరానంత చిట్టంగా వుంటూంటే ముందుకు పో వీడలేదు వెనకకు వెళ్ళటానికి వచ్చిన దారి గురుతు లేదు ఆ సందిగ్ధవస్త్రలో చిక్కిన అన్నెడమ్మలు మార్గాంతరం మనసుకు రాక పరస్పరావలోకనం చేసికొంటున్న సమయంలో, అంతకు పూర్వం అతి భయంకరంగా గోచరించిన ఆ ప్రదేశం పృథ్వరహితమైన పూషర క్షేత్రంగా మారిపోయింది వారికి ఎదురుగా ఎత్తైన బండరాతిపై కొండవంటి రూపం గోచరించింది. ఆ మూర్తి పూహ కందనట్లుంది విరించి నృప్తిలో వైవిధ్యాన్ని చెపుతూంది

రామలక్ష్మణులు కబంఘునికి చిరుక్కుట

పర్వతాకారుడు, వికారవత్తుడు, శిరోగ్రీవా హీనుడు (తల, కంఠం లేనివాడు) ఖర రోమావృతుడు, కాలశేష సంకాతుడు, మేఘస్ఫూర్ణ భుమోమతు (మేఘం గర్జించినట్లు గర్జించేవాడు) వక్షఃప్రదేశ స్థల రాతి దేశ గర్జనంగ స్ఫూర పక్షయత వహ్నితుల్య నయన ద్వయుడు, (గుండె మధ్యలో మొగం వుండి, ఆ మొగంలో అగ్నిలాగా వుండే రెండు కళ్ళు కలవాడు) దీవ్యధంపుడు, అటవీసత్వ మృగద్విపాదిక వికర్తార భేరాలంపతుడు, యోజన దీర్ఘ బాహుర్వయుడు. మార్గస్థితుడు, మోరాస్యుడు. నీమబలుడు తమవైపే చూస్తున్నట్లు సోదరులు గుర్తించారు. ఆతనింక్షిస్తూ అభిముఖంగా పోసాగాడు. ఇంతలో ఆకృర్యం గొల్పే సంఘటన జరిగింది. రెండు వ్రక్కలనుంచి రెండు చిన్న కొండలు కదలివచ్చి వారిని బండిం

చిన్నై. సూర్యగిన్ని తేజోమూర్తులూ, తయంకరశరాసనదరులూ, కృపాణ హస్తలూ, మహా బలలైన రామలక్ష్మణులు ఆ చిరుకొండల మధ్య చిక్కి దైర్యం కోల్పోయారు. అంతలో రాముడు తేరుకున్నాడు. చిన్నవాడైన లక్ష్మణుడు దైన్యపడి "అన్నా! నా గతి చూచావా? ఈ కొండమధ్య చిక్కునడాను. వీనైనా తప్పించుకుని పో. ఎప్పటికైనా వడిన జాడను తెలుసుకోగలవు. నీవు రాజ్యసుఖ ప్రాప్తి నందిన సమయంలో నన్ను మూత్రం ఒక్కసారి గుర్తు చేసుకో" అని చెప్పారు "రమ్ముడా! ఇంత బేంవయినా వేమీ నాకెంతో పూరణ కల్పిస్తున్న పీఠిక ఆదైర్య పదవలపిన అవసరం ఏమి వచ్చింది? నేనూ, ఇటువక్కా కొండమధ్యలోనే ఉన్నాను చూడగా చూడగా మన వెనుకవైపునుంచి చూడ ఇటువంటిదే దాపునకు వస్తుంది ఇదేదో మనం చూచిన వికృతరూపుని మాయాజాలంగా ఉన్నట్లుంది. ఇవి కొండలు కావు. ఆ భయంకరమూర్తి చేతులు మనలను ఆకలి దగ్గరకు లాగుకొని పోతున్నై. ఇప్పుడు మనం దైర్యంతో ఉండి ఏం జరుగుతుందో చూద్దాం" అని రాముడన్నాడు ఇంతలో కర్ణకరోరంగా ఆ వికృతిమూర్తి "ఎవరు మీరు? శరణాపాద భరించి. రాసన వేషాంతో ఈ ఆడవికో ఏంమీ తిరుగుతున్నారు. ఆకలిమంటితో ఉన్న నా చేతుల కెండుకు చిక్కారు? మీ గమనాన్ని నేనే కృతకంగా అడవి కల్పించి అడ్డ గించాను. కెండు యోజనాల మారం వరకు నా చూపుకు అడ్డం లేదు. నాకెప్పుడు ఆకలి వేస్తే అప్పుడు నాలుగు దిక్కులూ చూస్తాను యోజన దీర్ఘంగం నాహస్తాలమధ్యలో సంచరించే మృగాలను నా చేతులతో బంధించి దగ్గరకు లాక్కొని నోటిలో వేసుకుంటాను నాదృష్టికి ఈనాడు మీరందరూ. ముందు మీరు కొండలనుకున్నవి నా చేతులు. మిమ్మల్ని చూడంగానే వెంటనే మ్రింగబుద్ధి పుట్టలేదు పీతో చూట్లాడి మరీ తింపామనుకున్నాను. ఇక మీరు నూరేళ్ళు ఇప్పుడే నిండినై నా బాహులమధ్య చిక్కిన ప్రాణి నాకు ఆహారంగా కావలసిందే నా పేరు కబంధుడంటారు" అని అరిచాడు.

ఆ చూటలు విని రాముడు వెల్లనైన మోముతో "కష్టాలపై కష్టాలు వచ్చినందుకున్నై. తగిలిన కాలికే మళ్ళీ దెబ్బ తగులుతుంది. మన మన గడకే అస్థిరత్వం అగపడుతుంది. ఇంత క్రమపడినా ఆ రాక్షసుని పూర్తి

వృత్తాంతం తెలియలేదు సీత నాపై ప్రాణాలు పెట్టుకొని అజ్ఞాత ప్రదేశంలో
అనుక్షణమయినట్లుగా ఉంటుంది ఈ రాక్షసుడు మన మార్గం మార్చి
తనకు ఆహారంగా నోటివద్దకు మనలను తెచ్చుకున్నాడు ఆనష్టధూరితరై
ఆపడలో చిక్కిన మనం ఆమెను ఏ విధంగా కాపాడగలం? కాలం శక్తి
అవ్యాహతమైందనీ, ప్రాణులపై కాని అధికారం అద్దు లేదనీ తెలుసు
కున్నావా? కాలం కలిపి రాకపోకలే ఎంతవారైనా ప్రవాహానికి అడ్డం చేసిన
ఇసుక పేకుపు వలె కొట్టుకుపోతారు మనకు దైవం ఇచ్చిన శక్తి
ఆపారమైంది ఎంతకయినా నష్టమైంది. అయితే ఆ దైవం ఇవ్వదు
ప్రతిఘటించి ఈ వికారాకృతి నోటికి కబళంగా చేపించి మనకు మాయలు
తెలియవు ఈ కబంధుడు రాక్షసుడే కాని ఆచారం పూర్తిగా లేదు. తల
లేదు గండెలో వోరూ. కళ్ళు వున్నై. గళంలేదు. కాళ్ళు కూడా లేనట్లే
వుంది."

రామలక్ష్మణులు కబంధుని రెండుచేతులు నరుచుట

అని అన్నాడు. రాముని మాటలు వింటున్న రాక్షసుడు "మీరు
విజంగా దైర్యవంతులే పరాక్రమవంతులే కాని ఈనాటికి ఆహారంగా
విధి మిచ్చుల్ని వంపించింది. మీరీపై చేయగలిగింది ఏమీలేదు. నా వుదక
కోళులో పడి జీర్ణమైపోవటమే" అంటూ నోచిముంచుకు లాక్కుంటు
న్నాడు. అంతవరకు అదైర్యంగా వుండి, అన్న మాటలను అరికిస్తున్న
లక్ష్మణుడు ఒక్కసారి విజృంభించి "అన్నా! ఆలోచనలకిప్పుడు అదను
కాదు. ఈ చిత్కార్థుడు ఇక మనలను మ్రింగుతాడు. మహాలవంతుడూ,
భీమవపుష్కంతుడూ నోట పడిన మీడట చేసేవి ఏమీలేదు. ముందే ప్రతి
క్రియ చేయాలె వీరు క్రూరుడైనా ప్రతీహర శక్తి లేనివాడు కావటం చేత
చంపాల్సిన అవకాశం నుండి తప్పుకున్నాడు వీడికి అన్నివిధాల ఆచారం
ఈ హస్తాలు రెండూ ఆ చేయి వీవూ, ఈ చేయి నేమా ఒక్కసారే
నరుకుచాం" అని చెప్పగానే రాముడు ఎడమ చేతివీ, పౌరుషి కుడిచేతివీ
కరవాలంతో ఖండించాడు. వెంటనే గిరి శిఖరం నుండి దొర్లిన గుండువలె
కబంధుడు నేలపై పడ్డాడు.

ఇంతకాలం హస్తగతమైన పదార్థం అనుభవానికి రాకపోవడం ఎదు గని రాక్షసుడు ఆలోచించసాగాడు. గతిస్పృహ గుర్తు వచ్చినై ఇత వరకు ఆశ్చర్య ఆచారంగా ఉన్న హస్తాని రెండూ ఏకకాలంలో నోడిడం చేత సరకబడటంతో క్రిందబడినప్పటి కలంఘని కాయం వల్ల కలిగిన ద్వంది భూన భోంతరాళాలు మార్చేగినై సమయోచితమైన పాపాత్రి తెలివికి రాముడు ఎంతగానో నంతోషించాడు. ఆతడు తన్నుననరించి రాకపోతే కలిగే అనర్థాలు ఏ విధంగా పరిణమించేవో యని దీర్ఘనిశ్చాసం విడిచాడు. ఇద్దరూ ఆ పడిన దానపుని పరీక్షగా చూచారు ఇది మానవా కారమా; యంత్రాకారమా; కంఠంనుంచి ప్రేరణం ఆనలే లేదు. కాళ్ళు కూడా లేవు. ఎదురు రామ్ముపై మొగం వుండి కళ్ళు పున్నై కోర దన్ను నోచి వుండి ఈ మొందానికి రెండివేపులా పొడవైన, బలమైన చేతులన్నై. ఈ స్థితిలో కూడ ఈ ప్రాణి జీస్తున్నదంటే సృష్టి రహస్యం ఎంత దుర్భోహ్యమైందో ఈ భూకం బ్రదకటానికి వీలుగా చూడటానికి కళ్ళు, ఆకరించటానికి చేతులు, తింటానికి, చూచులాడ టానికి తగిన నోచు. నోచి తగిన పదార్థం జీర్ణం కావటానికి గర్భగోళం బ్రహ్మ మేలు జోహద్లు చేశారు. ఒకదాని ననునరించి మరొకదాని సృజించే మానపునికి ఇంత అహంకారం వుంటే, అన్ని మూలపదార్థాలను తిన్న తిన్నా సృజించి, ఎంత తెలివినా ఇంకా తెలియదగిన రహస్యం ప్రకృతిలో కవిర్చిన దైవానికి ఎంత అహంకారం వుండవచ్చు" అని పరస్పరం దైవశక్తిని గూర్చి. మానపుని అల్పత్వాన్ని గూర్చి ఆలో చిస్తున్నారు.

అక్షిణుడు రబింధ్రునకు తమ సంగతి చెప్పట

బోద్ధగనికృంకనుడైన కలంఘు నేలపడి గళం స్ఫురించగానే రాకుమా రుల మంచి భక్తి గీరవాణి పట్టినదే పలుకులతో "అయ్యా! మీరెవరు; ఇక్కడికెందుకు వచ్చారు; ఈ ప్రదేశాన్ని గూర్చి ఇంతకు పూర్వం మీకెవ్వరూ చెప్పలేదా; బహుశాలంగా నాచేత అహరించబడిన కారణంగా మానవ మృగ నందారం కూర్చుండి నా స్థితి తెలిపిన రక్కసులు ఇటు

రాదు వాళ్ళెంత మాయాపులైనా, బలవంతులైనా, వరగర్వం గలవాడైనా నా చేతికి చిక్కేలే అప్పటితో ఆయువు తీరినట్లే. నా ఆకలికి వివక్షణ లేదు. అందుకే వాళ్ళు ఇటు రాదు. ఈనాడు నాకు వివరీతంగా ఆకలి వేసింది. తీక్షణంగా దిక్కునంక చూచాను. మీరు జటాయువునకు అగ్ని సంస్కారం చేసి పయనించటం కవిపించింది నా బాహువుల కందేటట్లు లేదు. అందుకే మీరు పోయే దారిని క్రమంగా మారుస్తూ నా పరిసరానికి దారి కల్పిస్తూ వచ్చాను. మీరిక ముందుకు వచ్చే ఆవకాశం లేకుండా అడవి కల్పించి నా రెండు చేతులు రెండు వైపుల చాచి అడవిని అదృశ్యం చేసి మిమ్ముల్ని పట్టుకున్నాను. మీదేక విగ్రహింప బడ్డాను. ఇది నా సంగతి. ఇక మీ విషయం దాచకుండా చెప్పండి" అని అడిగాడు.

ఆ మాటలు వింటున్న లక్ష్మణుడు "చానవా! మేము ఇష్టానుకూలం. అయోధ్యా వాసులం. ఈ పూజ్యుని పేరు రాముడు. నాకు అన్న అవు రాదు. నా పేరు సామిత్రి మేము కాలిదాతంరం చేక దండకారణ్యంలో కొంతకాలం కొపురం పుండవలసిన అవసరంవచ్చింది. మా అన్న, ఎవిన, నేనూ కలసి వచ్చాం పంచటిలో అశ్రమం కల్పించుకొని అక్కడ పుంటున్నాం. ఎవడో రాక్షసుడు మేం లేని వేళ మా వడినను మాయచేసి దొంగిలించుకుని పోయాడు. అమె అన్వేషణ చేస్తూ వస్తున్నాం నీ సంగతి చెప్పావు కాని. ఈ కలంధాకారంతో పుట్టావా? మాయా రూపంతో లోక వంచన చేస్తూ, ప్రాణి హింస చేస్తున్నావా? అనృతం చెప్పక పర్యం చెప్పు" అని అన్నాడు. ఆ విచారా వ్రణించిన లక్ష్మణునికి ఇంద్రుని వాక్యాలు న్యరించి కలంధుడు తన గత గాథ క్లుప్తంగా చెప్పాడు

కలంధుడు రామలక్ష్మణులకు తన కథ చెప్పట

"మహాత్ములారా! మీరు నా హృదయ పూర్వక స్వాగతం. నా బాగ్యం కొద్దీ ఇంతకాలానికి నన్ను వెదుకుటంబూ మీరే వచ్చారు. నాకు ముక్తి కలిగించారు. నాకీ వికార రూపం, అవినయ ప్రవర్తనతో నేనే కొని తెచ్చుకున్నాను లోకంలో సుందరుడగు చెప్పకగినవారికంటే అధిక మైన సుందరాకారం కలవాణ్ణి. నా ఆకృతికి అందరూ మెచ్చుకొని క్లామించే

వారు. ఆ కారణం చేత నాకు గర్వం అధికమైంది. నేను అప్పుడప్పుడు ఈ వికృత రూపంతో మునులనూ, భేదరులనూ భయపెట్టి బాచిస్తూ ఉండేవాణ్ణి. వాళ్ళు నేను చేసే చేష్టలకు అనవ్యయమును దూషిస్తూ తొంగిపోయేవారు. ఒకనాడు స్థూలకాయుడనే మువ్వకాయుడైన పట్టుకొని బాచించాను. ఆ కాపాయిడు, అంతకుని వలె ఆగ్రహించి ఏ రూపంతో నన్ను బెదిరించావో ఆ రూపమే నీకు స్థిరంగా వుంటుందని శపించాడు. ఆ కాపంతో గర్వం వదలి కాళ్ళపై పడి వేడుకున్నాను. ఆ పంయమి కనికరించి అరణ్య వాసార్థం వచ్చిన రాముడు నీ కర ద్వయాన్ని బండించి విన్ను దహనం చేస్తే నీకు పూర్వ రూపం వస్తుందని కాపావసానం తెలిపాడు. అంతకు పూర్వం హిరణ్యకశిపు చేపి విధాతతో చావులేని కరం పొంది వుండటం ముని కాపం వల్ల దానవుడుగా మారటం కారణంగా అహంబారంతో ఆమ రేంద్రుణ్ణి యుద్ధానికి పిల్చాను. నా దురహంకారానికి సహించని వానపుడు వైద్రాధ్యులతో కలకంఠం చేసి కడుపులోకి అడుచాడు. ఆ దాద పడలేక చివరకు వేడుకున్నాను కాని, విధాత ఇచ్చిన పరాన్ని కలచి నన్ను చంపలేదు. తింటానికి నోరు లేక, చూడటానికి కండ్లు లేక నేనెలా బ్రతికేడి? అని ప్రార్థిస్తే. ఆమద పాదపుకం చేతులూ. ఉదరంలోనే వడనం, కోరలూ ఇంద్రేణ్ణి చేపి, రామలక్ష్మణులు అరణ్యవాస సమయంలో నీ చేతికి చిక్కుతారు అప్పుడు తను విముక్తికయి రెండుచేతులూ నడకతారు అనంతరం నీకు స్వస్థానం లభిస్తుందని అనుగ్రహించి వెళ్ళాడు. అప్పటినుంచి ఇప్పటివరకు ఈ అమద దూరం ఆదవిలో ఏ ప్రాణి కనుపించినా బండించి తింటున్నాను ఎప్పటికయినా ఆ ముని వాత్యానుపారం మీరు వస్తారని ఆశతో వున్నాను. ఆ దృష్టితోనే మిమ్ముం బండించాను. ఫలితం పొందాను.

ఆ ముని వెచ్చిన రామలక్ష్మణులుమీరే మహాత్ములారా. మిమ్ముం సమరం జేసి బయించే శక్తి ఈ లోకంలో ఇంకవరకు లేదు. ఇంక ముందు రాదు. రామా! కాదనడామా! కృపాద్రితోరా! మీ చరిత్రం విన్నాను. మీరు పరొక విధంగా సాయపడలేను, కాని, మతిసాచివ్యం చేపి మిత్రుణ్ణి సంపాదించి పెడతాను. నాకు అగ్ని సంస్కారం చేయండి అని ప్రార్థించెను.

రాముడు, "పూజ్యుడా! నీవు కోరినట్లే చేస్తాం. విన్నావు కదా మేం సంవత్సరం లేనప్పుడు నా భార్యను రావణుడు అపహరించి తీసుకుని వెళ్ళాడని. అతని పేరాక్కటి మాత్రమే మాకు తెలుసు. ఆరని శౌర్యం కానీ, ధూపం కానీ, ఇంకే ప్రదేశం కానీ తెలియదు. మీకు తెలిస్తే ఆ వివరం చెప్పి పుణ్యం కట్టుకో. మతి చెడి లక్ష్యం లేకుండా అడవుల వెంట తిరిగే రీత్ర దుఃఖితులమైన మాకు దయతో ఆమర్కతి ఆనుపాళు తెలిపి కోకపాగరాన్ని తరింపజేయి. కంజరములచేత కూర్చుండి ఎండిన కద్దెలు తెచ్చి బిలంలో పేర్చి నిన్ను దహనం చేస్తాం. నా మాట విశ్వసించి మాకా విషయం చెప్పు"మని అర్థించారు. "రామా! నీ మాట విశ్వసించలేనట్టి వీరుణ్ణి కాను. కండకావరంతో తెచ్చుకున్న ఈ వివార ధూపంతో నా తెలివి అంతా నశించింది. అందుచేత మీరడిగిన విషయం చెప్పలేకుండా ఉన్నాను. మీరు వన్ను వెంటనే దహిస్తే నా స్వరూపం నాకు వస్తుంది. నా శక్తులన్నీ తిరిగి నాలో ప్రవేశిస్తే, అప్పుడు తప్పక చెప్పతాను తదవుకాకుండా నన్ను ఇప్పుడే దహనం చేయండి" అని కోరాడు కబంధుడు. మళ్ళీ "రామా! మీరు సూర్యాస్తమయం కాకుండా నన్ను దహింపండి. నాకు తెలిసినదంతా చెప్తాను. అందుకు పాయపగగల మిత్రుణ్ణి కూడా మీరు అభించేట్లు చేస్తాను. అతడు నర్వవిదాలా మీకు తగినవాడు. అతడెదంగని చోటు మూడు రోజు లల్లోనూ లేదు. అతనికి తెలియని వీరులు కూడలా, శక్తి సంపన్నులూ లేరు. అతడు సహజంగా మహా బలవంతుడు. అన్నమాట చెల్లించుకునే సత్యవ్రతుడు నాకీ ఉపహారం చేసిన మీకు తప్పక అరచిచే మహోపశాంతం పొందేట్లు చేస్తాను" అని తొందరించాడు.

కబంధుడు పూర్వరూపం పొందుట

కృతజ్ఞతాదావంతో కబంధుడు చెప్పిన మాటల విని రామలక్ష్మణులు విశ్వసించి, సమీపంలో ఉన్న వజ్రవృక్షం కంటారంలో కొన్ని ఎండుకద్దెలు పేర్చి, ఆ చిలిపై కబంధుని కాయం ఎక్కించి, పైన మరికొన్ని కద్దెలు వరిచారు. చెల్లకొమ్మల రాపిడికి పుట్టినట్టి అగ్నికడాయి లాటి ఎండుటాకుల్లో పడి గాలిచే ప్రక్కకున్న పొడలకు అంటుకుని అది దహింపగా

మండల చల్లారి అర్కవక్కాడ మిగిలిపోయిన పెద్దకొడుపులను రెండు సొమ్మిరి సంపాదించి, తాను పేర్చిన కాష్టానికి అంటించి మంటలనూ కొల్పారు ఆ మండల క్రమంగా విజృంభించి కబంధుని కాయం కార్చి పాగాయి. ఆ రాక్షసుడు ఇంతి మంటల్లోనూ దహింపబడుతూకూడా దాద్రపడలేదు. ఆతనికి చావులేని వరం వుండి. దాహ్యకీరం దగ్ధం అవుతున్నకొద్దీ మార్పు పొందటం జరుగుతూంది. కళేదరం సహర్షంగా దహనంకాగానే ఆ మంటల మవ్యలోనుండి ఒక దివ్యతేజం ఆకాశానికి వుడ్లమించింది. ఆ తేజం బంగారపుటండుల పట్టుపీతాంబరాలు ధరించి, విస్ఫుర్వంచలమండిత కర్ణకుండలాలతో, వెండితీగరి వరైత్రకాశించే యజ్ఞోపవీతంతో రతనాలు తాపిన హోమకిరీటంతో జియగుసవితనం గలిగిన భుజపురి కంకణాంగుళికాదులతో, వివిధిత కంతుజయంత వనంతాకృతితో, హంసలుమోస్తున్న విమానంలో గంధర్వాకృతినంది ప్రవేశించింది ఆ రూపాన్ని చూపి కబంధుడు చెప్పిన సౌందర్యరూపం ఎటువంటిదో తెలుసుకుని సోదరరులు ముగ్ధులయ్యారు.

పరోపకారలూ, సత్యవ్రతులూ, షమశీరులూ, పవిత్రులు అయిన తామలత్తుబురి అగ్ని సంస్కారంతో అపహృతకాపుడైన కబంధుడు అంతరిక్షంలో విహనాన్ని అధిరోపించి క్రిందికి చేరువగావచ్చి విచ్చి, "రామా! దుష్టకాత్రవవిరామా! భవనంతరణనామా! సంకృప్త సరమర మువిస్తోమా! నిన్ను వర్ణించటానికి చాక్కులులేవు నీ అవతారప్రయోజనం అజ్ఞలోకానికి అర్థంకాదు. నీ కృపవల్ల నా కాపంపోయి న్యస్యరూపం వచ్చింది. ఇకముందు అహంకారం వదలి విరంతరం నిన్ను స్మరించుమంటూ విర్యుల కర్మలు చేస్తాను. నీ అర్థాంగిని అపహరించిం దెవరో. ఆతని వృత్తాంతమేమిటో నాకు అవగతమైంది. కాని నేన రహస్యం కావటంచే నేను వివరించాడు. నేను ముందిచ్చిన మూల ప్రకారం నీకు శ్రమలేకుండా నీ సహచరిని పూపులలో పెట్టి తెచ్చి నీ అనుగ్రహానికి పాత్రుడయ్యే యోగ్యుణ్ణి నీకు పరివయంచేస్తాను. నేచెప్పవలసిందీ, చేయవలసిందీ అతనే విర్యహిస్తాడు. పురుషోత్తమ! లోకజ్ఞులైన విజ్ఞులు కార్యవిషయనం చేపేటప్పుడు పదుపాయజ్ఞులై చేస్తారు. విద్యుంకయ్యం సహసప్రతిపత్తిలో జరగాలి."

కబంధుడు సుగ్రీవునితో మైత్రీచేసుకోమని రామునికిచెప్పట

“నీవు ఎంతమహోన్నతుడవైనా, విధివై పరీత్యంచేక భార్యావియోగ
దుఃఖంలో మునిగివున్నావు ఈ దశలో మైత్రీచేసుకొనే వ్యక్తి కూడ
వహనస్థాయిలో వుండాలి ఎంత ఆలోచించించినా ఇంతకంటే వేరే
మార్గం స్ఫురించబందేదు కనుక ఆ మిత్రుణ్ణి సుఖించి కొంత వివరిస్తాను.
పంపానరస్సుకు చేరువగా ఋష్యమూకం అనే పర్వతంవుంది ఆ పర్వతం
అశ్రయంగా చేసుకుని నమ్మకమైన పడగురు మంత్రులు సేవిస్తూండగా
అతడు అజ్ఞాతవాసం చేస్తున్నాడు వానరజాతివాడైనా విద్యావపాత్రుడు.
మేరు సుగ్రీవుడు. అతడు బలవంతుడైన అన్నచే రాజ్యంనుంచి గెంటి
వేయబడ్డాడు. శక్తిమంతుల సహాయంతోనం ఆన్వేషణలో వున్నాడు.
మీతో తప్పక చెలిమిచేస్తాడు. నీవు అగ్నిపాక్షిగా ప్రతిజ్ఞచేయి అతని
విద్యానంతోనం కోరితే ఆపని నెరవేర్చు. మీరు తప్పక అతని కోర్కె
తీర్చగలరు. అతడు వీర్యవంతుడూ, బుద్ధిమంతుడూ, సత్కన్యంతుడూ,
పుచితజ్ఞుడూ, వ్యవహార, రహస్యవేదీ, కపినాయకుడూ, కామరూపుడూ.
నీవు అతనికోరిక తీర్చినా. తీర్చకున్నా, నీ భార్యాన్వేషణం తప్పకచేస్తాడు.
రామా! దుఃఖపడకు ఎవరికి విధివిధానం దాదరావిది కాలం దురతిక్రమం.

అతడు ఋశీరజాని ఆత్మనంజాతుడు. సూర్యునకు ఔరస సంభ
వుడు పంపానరోవరప్రాంతంలోవున్నాడు. నీవు ఆయుధాలను అంటి,
అగ్నిపాక్షిగా ప్రతివచేపి నెయ్యం వంపాడించు. రాక్షసుల గుటుకులు
లన్నీ అతనికి తెలుసు. సూర్యకిరణాలు ప్రవేశింపరానిచోట్లు కూడా
ప్రవేశించి ఆన్వేషణచేయగల శక్తిమంతుడు కవులు కోట్లకొంది అతని
అదీనంలో వున్నాడు. ఆ కవులను వంపి వెడకించి సీతవా తెప్పించి
నీకు శ్రవణానందం చేకూరుస్తాడు. నీ వియోగంతో కుంచుతున్న నీ
అర్ధాంగి రావణరక్షిత కావటంచేక అక్కడికిపోయేశక్తి అతని సహచరు
లకు కాక ఇంతెవరికీలేదు అక్కడలేకపోతే, పాతాళంలోవున్నా, మేరు
ఖంబంలోవున్నా, శత్రువుల జయించి నీ భార్యను నీకు అన్నమాట
ప్రకారం అప్పగిస్తాడు. అతని మైత్రీధనం నీకు సీతావార్త ప్రసాదనం.

కబంధుడు రామునకు పంపామార్గం తెలుపుట

మీరు శ్రమపడకుండా పంపకు మార్గంచెబుతాను. వినండి. ఇక్కడ నుంచి ప్రతీదీక్షగా వెళ్ళండి ఈ శ్రోవంతా మారేళ్ళు, నేరేళ్ళు, నుంచి గన్నేర్లు, గోగులు, పనసనలు, రేగులు, రావులు, మావులు, శ్రోవులు, ముంతమామిళ్ళు మొదలైన వృక్షాలు వున్న అన్ని పరివృక్ష కల్పితాలు. అక్కడక్కడ విర్మలవీరం కలిగి, జలవిహంగాలు కలిగి, కలువలూ, తామరలూ కలిగి మువోజుమైన నరహాలున్నై. చెల్లెల్లై కావలసిన పలాలుకోరుకుని కడపార భక్షించి చాహాంతి తీర్చుకుంటూ వెళ్ళండి. ఆ దారి నందనవనాన్ని క్రిందివేసి సుందరవనాన్ని చేరుస్తుంది. ఉత్తర కురుభూములకు ఉద్దియైన ఆ వనం అన్ని ఋతువుల్లో కొరతలేకుండా లభించే పలాంతోమూ, పూలతోనూ ఆహ్లాదకరంగా వుంటుంది పక్ష్యపరి భారనకమైన ఆ వృక్షపాళి చరణీవర, చారాధరవార రమణీయంగా శ్రీదేవివాసంగా మీకు స్వాగతం ఇచ్చి మార్గాయాసాన్ని మరపింప చేస్తుంది. అక్కడ విక్రాంతివండి ఆపై చిన్నచిన్న కొండవరుసల వెంట పోతూ, ఆ కొండలవైపున్న విచిత్రాలను చూస్తూ, ఆ పర్యవసరికి అదిగ మించండి ఆ ప్రదేశమంతా విర్యయంగా వుంటుంది అక్కడి వనసత్వాలు మిక్కిలి సాధువులు. అపకారబుద్ధి ఎరుగవు. మీ పడనంచారం చేత ఆ ప్రదేశమంతా అనందకుండిలం అవుతుంది. అక్కడి చల్లనివారి, ఆ పూవులకావులు మీ శ్రమపోగొట్టి, మీ విచారం పారద్రోలుతై

కబంధుడు రామునకు పంపను వర్ణించిచెప్పుట

అనంతరం విశాలమైన మార్గంలో ప్రయాణించండి. శ్రోశద్వయ దూరానికి మీకు హాయికొలిపే మారుతం పంపాజల రముకరంగ దోలికం పైన వుయ్యాలలాగి. అందున్న శుష్పపరిమళాన్ని గ్రహించి మీకు అలి ముఖంగా అరుదెంచి జగకుల కలకూజివంతో ఆహ్లాదిస్తుంది. ఆ శీతలవాత సంస్కర్యతో విగతశ్రమలై, అనందధామలైనదవండి ఆ దారి ఉన్నక ప్రదేశానికి చేరుస్తుంది. అచట విల్పి నరహరహందర్యం తిరికించండి. సారసరాజమరాళ రచాంగక చాచువ్యమంతో. శైవలవన్నీరముంతో,

పితృతలరాజిత నిర్మలకరువర తీరములతో, నవసాగనతైరవశ్య
సుగంధిలముంఘమరవ ముఖిత వాహురములతో, అహర్వముదావ
హంగా గోచరిస్తుంది. అంతరి వనచాడలైన పక్షిబా, జలచాడలైన
విహంగాలూ వధం అంటే ఏమిటో ఇంతవరకూ ఎరుగవు. వేటగాళ్ళు
వచ్చినా నదురుదెరురు లేకుండా నంపరిస్తుంటే. వెన్నముద్దలు చేపిపెట్టి
నట్లు కమ్మలవండపుచేస్తుంటే. ఆ సరస్సులో గండుమీలు, చొరమీలు,
తొయ్యలు, కొర్రలు, తొమ్మరాలు, వాలుగలు, ముండ్లులేవి చేపలు ఏకాలం
పుష్కరంగా పుంటాయి మీకిష్టమైన వాటిని బాబాలతోకొట్టి, చర్మంబరిచి,
రెక్కలుబరిచి, ఇనుపకాడలు గ్రుచ్చి అగ్నిలోపక్వంచేసి, చిక్కగాపున్న
వాటిముండ్లు తీసి, తనివితీర భుజించండి పద్మపత్రాల్లో నీడప్రతిబింబించే
నిర్మలజలం త్రాగి దప్పితిచ్చుకొండి ఆ సరోవరంలో నీరు త్రాగ
టానికి పెద్దపులులు, వృకాలు, ఎలుగులు రొప్పుకుంటూ వస్తే. వాటిని
చూచి నంతోషించండి, కాని చంపవద్దు ఈ విధంగా మీకు వంపానరో
వరం అనందహీనువు అవుతుంది స్యాస్తమయ సమయంలో సోభాయ
మానంగావుండే పృథ్వీయల్లో విహారంచేస్తూ విచిత్రమైన ప్రకృతిని
విలోకిస్తారు.

రబంధుడు శబరికి దర్శనమిచ్చిపొమ్మని చెప్పుట

విశిశమ్మలూ, విచ్చినకడవలూ, పూచిన మాలతీమందారాలూ,
సీతాకోకచిలుకల్లాగా ఎంతో ముచ్చట కూరుపై. ఆ పువ్వులు ఎవ్వరూ
ముడువరు. అవి వాడవు తొడిమలనుంచి పూడవు మకంగమహర్షి
తపంచేసేదిప్పుడు కష్టముం వర్షాలు తీసుకురావటంకోసం వనంలో
తిరుగుతుంటే ఆ మహాత్ముల శరీరంనుంచి స్వేదజలం భూమిపై పడగా
ఆ ప్రభావంచేతనే ఈ వృక్షలొదులు అటువంటి శక్తివచ్చింది వారు
ఈ ప్రాంతంవీటిపోయినా ఆ మహత్తు వారి చిహ్నంగా ఇక్కడనిల్చింది.
చిరంజీవిని శ్రవణిపడి, దర్శనరీతా తపోరాశీ శబరి నీ దర్శనంచేసి
న్యర్గదామం చేసుకుంటుంది అమెవున్న ఆశ్రమోపాంత భూమి అంతా
భ్రమంకరనర్పంకు ఆలవాలం. అయినా మకంగమహర్షి తపోబల

కొరజింగా ఆశ్రమప్రాంతంలో ప్రవేశించవు పంపాటిరానికి వచ్చిమంగా కొంతదప్పులో గూడంగా చెట్లమధ్యలో శబిరి ఆశ్రమం వుంది. అంతలో ఆ మహిళామణి తపస్సుచేసుకుంటుంది. బృందావన వన్నిదండై, నందనవన సుకాశమై, నూత్నగడక్ బృందావనమై ఆ ప్రదేశం విన్ను అరిస్తుంది. శ్రమ అనుకోక ఆమెను కనుగొని అనుగ్రహించు. ఆ తర్వాత పంపావరస్సు సమీపంగా వెళ్ళి అక్కడ తగిన ప్రదేశంలో వానంచేయండి. దానికి దగ్గరగానే ముళ్ళమూక పర్యవంతు వుంది. అక్కడ మదమాతంగా గుంపులుగుంపులుగా తిరుగుతుంటే. కొత్తవారికి ఆ కొండ ఎక్కటం కూడదు. వారపాటున మీ అంతట మీరు ఆ ప్రయత్నం చేయవద్దు ఆ కొండపై విడిచినవాడికి కలలో కానవచ్చిన పదార్థం ఇంకో లభిస్తుంది. పాషలు ఆ పర్యవంతుకి పోరాడు. పోయిందిన్నీ. రాక్షసులు వాళ్ళను ప్రహరించి త్రోవవేస్తారు. ఈ పర్యవంతునికంటేనే బ్రహ్మ ఆ విధంగా కట్టివేశాడు. మతంగా శ్రమంలో కానీ, పంపాటిరంలో కానీ, మీకిష్టమైనచోట నివసించండి. పూర్వంనుంచీ మతంగాలతో ఆ చోటంతా సమ్యక్ంగా పుంజుకుంటే మహరిఅశ్రమానికి. అయితే మతంగళద్దం చేర్చి పలుకుచుంది. ఇప్పటికీ మతంగాళమం అనే అంటారు.

ఎరుగులు, పురులు, ఇంద్రపీఠవాయులో వుండి మీరు చూడటానికి అశక్తికరంగావుంటే. ముళ్ళమూక పర్యవంతు గొప్ప గుహవుంది. ఆ గుహ ముఖద్వారం పెద్దరాతిచే మూయబడివుంటుంది. దానిని తొలగించి ప్రవేశించే ప్రయత్నం చేయవద్దు ఆ గుహకు తూర్పుతీరాన ద్వారం వుంది. దానికిముందు నిర్మలోదకంతో నిండిన పెద్దరాతిగుంటవుంది. ఆ దొనచుట్టా చెట్లూ, నేళ్ళూవుంటే. ఆ గుహ్యంలోనే సుగ్రీవుడు మంత్రివత్తువయంతో వుంటాడు. మీరా పరిసరాలల్లో సంచరిస్తూవుండండి. అప్పుడప్పుడు అతడు గిరిజితంపైకి వస్తాడు. అదివి దృష్టివధంలో పడగానే ఆకదేవచ్చి మిమ్ముల సత్కరించి కలుసుకుంటాడు. పుణ్య మూర్తులారా! మీకు చెప్పవలసిందంతా చెప్పాను. త్వరలో మీకు శుభం

చేకూరుతుంది. నేను చెప్పినవి మరచిపోకండి. “శీఘ్రమేవ మిత్రప్రాప్తి రస్తు” నాకు అనుజ్ఞ ఇస్తే స్వస్థానానికి వెళ్ళుతాను” అని అర్థించాడు. కృతజ్ఞతాసూచకంగా భవిష్యత్కార్యాన్ని బలంగా వివరించి మార్గం చూపిన కబంధిణి సోదరులు కొవియాడి పెరివిచ్చారు. వెంటనే “దనుజాతుడు” (కబంధుడు) విమానంతో వెళ్ళిపోయాడు.

రామలక్ష్మణులు శబరిని చూచుట

ప్రమాదకరంగా ప్రారంభమై, ప్రమోదకారణంగా వర్యవసించిన కబంధకథను మననంచేస్తూ, ఆతడు వివరించిన వికారమార్గం గుండా పడమరదిశకు ప్రయాణంపాగించారు. అస్తమయంకాగానే అనాటికి ప్రయాణం ఆపుకుని స్నానము చేసి సంద్యాహ్నాకాలం నవలించి మధుర పలానను పేకరించి జన్మివారణంచేసుకుని సమతలప్రదేశంలో వర్షశయ్యపై పవళించారు. ఐరకరోదయంకాగానే నియతకార్యాల విర్వర్తింతుకుని పున్నతప్రదేశం చేరుకున్నారు. పంపానరం దృగ్గోచరమయింది. ఆ సరోవరానికి వరుణదిశగా ప్రయాణించి శబరిపున్న ఆశ్రమాన్ని సందర్శించారు. ఆ ఆశ్రమవాతావరణం రాముని శోకాన్ని అవహరించింది. లోనికి ప్రవేశించగానే పండి ఎండిరాలిన ఒగుడాకువలె వృద్ధురాలై పున్న శబరిలేచి వారి రెండుపాదాలకు శిరస్సుతాకగా మ్రొక్కింది. ఆర్ఘ్యం, పాద్యం, అననం సమర్పించింది. కృతాంజలియై విలుచుంది. రాముడు ఆదరం పుట్టివదుతుండగా “అవ్వా! వృద్ధురాలవు. ఇంతున్నావెందుకు? నీవు ఆననం స్వీకరించు. నీ తపోవ్రతాలు నిర్విఘ్నంగా కొనసాగుతున్నై కదా? ఆగ్రహంలేనూ, అహంకారంలేనూ నియమంపాటించుతున్నావు కదా? నీ గురుసవర్యులకు కొడువలేదు కదా? సత్పితృలు పొందుతున్నావా? ఓల్లీ! నీవంటి తపోరాసుడు, శీలవతుడు పుండలం చేతనే రాహ్యకర్మస్థుణ్ణుండా పరువెత్తి పతనమయ్యే జీవకోటికి తరుణోపాయం లభిస్తుంది. నీ అంతకాలం మేం జీవిస్తామా? ఇంత వృద్ధాప్యంలో కూడా సత్కర్మపరకంత్రినై, గుర్యాదేవాన్ని నడంబుండా పాటిస్తున్నావంటే సామాన్యులకు పాద్యం అయ్యేదేనా? నీ ప్రకాంత దివ్య

మూర్తివి దర్శించబంతోచే నాలోపున్న కోకాగ్నివల్లారీపోయింది" అని విషయవిదేయకతో అడిగాడు. "రామచంద్రా! ఉపవిషవంతంలో తెలియ తగిన వీవు, జ్ఞానదక్షపురితో చూడకగిన వీవు. మహర్షిమనోంజయస్వర్గి వగువీవు, కేవల గురువదనవకులారను, సామాన్యనను, నన్ను వెకకు కుంటూ వచ్చిందిరాక, నన్ను పెద్దపెద్దహుతులతో పెద్దవాన్ని చేస్తున్నావు. అవును. ఇది వీ స్వధానమే వ్రత పుష్ప ఫల తోయాలకే గజాదో హణం చేపినంత వంతోషం పొందుతావు. వీరు భక్తికన్న ప్రేమ మైంది లేదు ఇప్పటికి కూడా నా గురుశుక్రప్రసాదం అనుభవానికి వచ్చింది. నా వ్రతకపో వియచూడ ఇప్పుడుకూ పిచ్చించినై ఇప్పుడు కూడా వ్యర్థమాన జన్మం ఎత్తినందుకు సార్థక్యం సమకూరింది. ఇక నా వ్యర్థారోహణానికి ఆటంకం తీరింది. తండ్రి! నేనెంత భక్త్యాత్మ రానిది కళ్ళారా వీ కళ్యాణమూర్తివి కనుగొన్నాను. మనసారా వీతో మాట్లాడాను. మధురాతిమధురమంజులాలైన వీ మాటలు చెవులార విన్నాను నేటికి వీ దహర్మ్యధృష్టితో విహతసాతకనైనాను అక్షయలోక సామ్రాజ్యావాసం అందుకున్నాను. ఇంతకాలం వేచి కాచివున్నందుకు విన్ను చూసుకున్నాను.

నా గురుదేవులు ఊర్ధ్వలోకగామరపుతూ నన్ను పిలిచి "చిత్ర కూటంలో మీరున్నారవీ, కారణాంతరంచేత తమ్మునితో కలసి వీవు ఇక్కడికి వస్తావవీ, విన్ను వేవించిన అవంతరం బాహ్యకరీరాన్ని పరిత్యజించి దివ్యకరీరంతో దేవలోకం చేరమవీ అనతిచ్చారు. రామప్రభూ! అప్పటినుంచి వీకోసం వరమంతా తిరుగుతూ మంచిమంచి పనులు సేకరించి వుంచాను. అర్హతశంపదుకనైన వీవు ఆరగించి అనుగ్రహించు" అని కదిరి పలారను పల్లారబో తెచ్చివుంచింది. "తల్లీ! కదిరి! వీవు గాదమ్మా ధన్యవు. విజంగా నేను ధన్యుణ్ణి. ఎంతకాలానికి మా తల్లివరె మాటాడి ఆదరణతో ఆహారం అందించే అవకాశాన్ని పొందాను. వీకు తృప్తికల్పించిన వండ్లు నాకేకాదు ముక్కోటి దేవతలకూ తృప్తికలిగిందినై. తప్పక గ్రహిస్తాం. ఇంతకంటే గ్రహించదగిన పదార్థాలేమున్నై! అమ్మా! నేనొక్కటి అడుగుతాను. అది

రహస్యం కాకపోతే చెప్పు. నిన్ను గురించి, నీ గురువుల గురించి నాకు కలంధుడు కావనిమిత్తుడై చెప్పాడు. ఆ మహాత్ముని మహత్వం అప్పటినుంచి తెలుసుకోవాలని కుతూహలంగా వుండి. వారి ఆశ్రమం లోని విశేషాలను వివరించగలవా? అని రాముడడిగాడు.

రామలక్ష్మణులకు శబరి మతంగాశ్రమం వింతలు చూపుట

శబరి ఆ పక్కలకు అనందించి, "నాయనలారా! నా వెంట రండి. ఆ సురవాంఛారహితంబై ఆ మహాత్ముని అద్భుత లక్షణక్తి ఎంతటిదో చూతురుగాని. ఇదే పునాపునకుల్య మృగ వక్షి సంకులమైన మా గురుదేవులుండే తపోవనం. ఇక్కడ మంత్రశక్తితో తీర్థాలు కల్పించారు. ఈ పదమరగా వున్న వేడిలో గురుదేవుల వృద్ధకలో వణుకుతున్న చేతులతో అగ్నికార్యాలు తీర్చేవారు. ఈ నవ్వుకుండాలు విరంకరం సమీపం లేకుండా నవ్వునులవలె ప్రజ్వలిల్లుతూ వారి తపఃఫలంగా వుండేవి. చివరిలోజిల్లో విట్రుప్రవాసాలతో నిర్లతనత్వమై నడువలేక స్నానార్థం చింతన చేస్తుంటే సప్తసాగరాలు ఇక్కడికి వచ్చుదేచినై. ఈ ఏడు పాయలూ అవే అండులో వారు స్నానం చేసి పర్ణపరిధానాలు వింటి ఈ కొమ్మల్లో ఆరవేస్తే ఇప్పటికి ఆరకుండా ఆలాగేవున్నై దేవపూజ విమిత్తం అర్చనచేస్తూ వుంచినపూలు వాసనపోయి వాడినవేమోచూడండి మా గురువులెంతటి లజనస్సంపన్నులో చూచారు కదా. ఇక నా ఆశ్రమానికి వచ్చి అతివ్యం స్వీకరించండి" అంటూ వెంటకొనివచ్చి నకలోపచారాలు ముగించి "రామ చంద్రా! వినకగినవాటిని విన్నావు. కనకగిన వాటిని కన్నావు ఇక నీవు అనుజ్ఞ ఇస్తే మా గురుదేవుల చరణసన్నిధికి చేరుకుంటాను." అని అన్నది.

"అవ్వా! నీ భక్తియోగాలు ఉపమానరహితాలు నీవు నీ గురుదేవులపైన నిర్వినవృష్టి నృష్టికే వున్నది. ఆ గురువులకు తగిన శ్రద్ధ రాలవు. నీవంటి ఉత్తమురాలు శిష్యురాలు కావటం మహర్షి కీర్తికి ముడిట నా హృదయదాద చూడలేక, తీరటానికి కలంధుడు నిన్ను

చూచిపొమ్మన్నాడు. సముద్రంలో అరిలవలె ఎడతెగని సీతావియోగ భావవరంవర శమించింది. నజ్జనసంభాషణం, నజ్జనదర్శనం ఎప్పుడూ వ్యర్థంకావు మా భక్తిపూర్వక కుమమాంజలివి అర్పించామని గురు దేవులతో విన్నవించు నీ సవర్యలనంది పంకోషించాం ఇంక నీ కోరికప్రకారం గురునన్నిదానానికి వెళ్ళవచ్చు. నీ రాకకు ఊర్వలోక వాసులు ఉత్సాహంగా వివాళులర్పింతు గాక" అని రాముడు అనతి ద్వారు ఆ ఊటమే శిరి అసీనయై, అత్మనమరి అగ్నిహోత్రాన్ని కల్పించి, కృష్ణాక్షినచేలం, ఆయనజటాద్వితం అయిన తౌతికకాయాన్ని అందిలో హుతంచేసి దివ్యరూపంతో గురునన్నిది చేరుకుంది.

రామలక్ష్మణులు పంపాతీరం చేరుట

రామిదీవరకు నందరించిన శరణంగ మరీక్షైమరి తపస్సం పదమా మతంగమహర్షి తపస్సంపదమా, శిరి తపస్సంపదమా పోల్చి చూచి శిరి విదేహమక్రికూడ విస్వార్థమైన గురుదరణ సేవకేకావలం ప్రథమగణ్యంగా రామలక్ష్మణులు భావించారు ఆమె విరమనాంతరం ఆశ్రమిన్ని వీడి పంపాకాపారంవైపు నడువించసాగారు "ఓహో! మతంగమహర్షి ఎంత తపస్సంపన్నుడు! ఇదట నహజ్వైరంగల మృగములు కూడ సాదువులై నందరిస్తున్నై. సముద్రవస్త్రకాన్ని నన్నిదికి రప్పించుకుని ప్లానం చేసిన యాతడెంత మహాత్ముడు! ఆయన కరసంస్రప్తలో పవిత్రమైన ఆ పాణుల్లో ప్రైతతర్పణం కుభోదరంకగా తీర్వాము హావడి తీరింది. చిత్తం నందుష్టిపొందింది. ఇక సౌఖ్యం లభించారి అందుకు మ్మిత్రుని కూర్చిపోదాం ఆ పర్యవం కూడా దూరం లేదు. ముందు పంపచేరి ఆక్కడ వనకుల చూచు కుని విక్రాంతి పొంది యుక్యమూకానికి పోదాం. ఆకవి నహాయం చేతనే సీతావ్యేషణ కార్యం తీరాలి" అని రాముడనగానే, సామిత్రి "అన్నా! నా మనస్సు కూడా ఆ విషయంలో తిరుగుతున్నది. అలస్యం కాకుండా పంపకు పోదాం పద" అని తొందరించగా ఇరువురు కలిసి అక్కడికి నడువసాగారు.

నానాతాక్షిరమై, నవ్యభూరుహపూర్ణమై, మదుర జల దాహ
 దీర్ఘమై, విష్యంద మకరంద వీరంద్రవంకజ కల్పారమై, కలకూడిత
 జలవిహంగవారమై, పుండరీక తైరవ లలితరొచీ వోక్షమై వికపిత బహు
 విధ కుసుమాక్షమైన పంపానరోవరాన్ని దూరంనుంచి దర్శించారు.
 తమదారికి దగ్గరగావున్న మతంగనరస్సులో స్నానం పానం పూర్తి
 కావించుకుని, నాగకేసర పున్నాగకరవీర సప్తపర్వతిలక వీజ ఆమ్ర
 భాండీరాది మనోహర వృక్షవిరాజితమై, బహువిధభూషణభూషిత వలె
 మన్న పంపాతీరాన్ని చేరారు. కీరకాఠికాకోయష్టికాద్భుత హరియైన
 వనతలంలో ప్రవేశించి "సోఽరా ఇది పంపానరస్సు. ఇది దాని
 తీరప్రదేశం ఆ కనువిందేదే ఋశ్యమూకం. మనం ఆ పర్వతానికి
 చేరువగా వుండేచోటు పడికించి అక్కడ మన నివాసం ఏర్పాటు చేసు
 కుందాం. మనం పుదయం, సాయంకాలం అహరనంపాదనకు అటు
 ఇటు తిరుగుతుండగా ఆదృష్టం కలిపివచ్చి ఆ మిత్రుడు మనకు కను
 పిస్తాడు. ఆతని దర్శనం కాగానే నీవు వెళ్లి ఆతనితో కలిసి మాట
 లాడు. నేనై నా కష్టస్థితి వివరించలేను. ఇతడుం హృదయం
 తెలియకుండా మనం విషయం చెప్పి వెలితి పడటం భావ్యంకాదు.
 కబంధుడు చెప్పినట్లు ఆతడు కూడ నావలె ఆనదలో వున్నందున
 తప్పక మనతో చెలిమి చేయవచ్చు. కాదా : మన మొగాన విధి
 లిఖించిన విధానం వుండనే వున్నది. కొత్తయత్నం చేయటోకూ
 నంకల్పంలో వికల్పం వుంచుకొనటం కార్యహానికి కారణం
 అవుతుంది. అదికాక అంత నృష్టంగా కబంధుడు చెప్పి పంపాడు
 కనుక త్వరలోనే ఆతని సమాగమం జరగవచ్చు. ఇది నాకు తోచిన
 భావం. నీ అభిమతం వివిధంగా వుండో వినరించు" మంటూ రాముడు
 అడిగాడు. అందుకు ప్రత్యుత్తరంగా "అగ్రజా! నీ భావం సరైనదే.
 నా కుడికన్ను న్పుండింది. కార్యం సఫలమవుతుంది. వదిల వేసు
 వార్త త్వరలోనే అందితుంది. అదిగో ఆ చోటు నానయ్యోగంగా

వుంది. ఈ రాత్రికి కాదగిన పలాలు తెస్తాను. వీనా వృక్షదాయలో
విక్రాంతి తీసుకో" అని సౌమిత్రి చెప్పి, ఆ ప్రదేశం శుభ్రపరచి
అకులు తెచ్చి, శయ్యగా అమర్చి, వైన జింగవర్మాన్నివేసి, ఆయు
దాలను, వస్తువులను తగిన స్థానంలో ఉంచి జలపాత గ్రహించి
చవి, మంచిపీల్చా, మధురపలాటా తెచ్చి తృప్తిగా భుజించి జలపానం
చేసి సోదరులు శయనించారు.

అరజ్యకాండ సంపూర్ణం

కి స్క్రింద కాండ

రాముడు పంపా తీరంలో సీతా విరహంతో దుఃఖించుట

మూర్యోవయం కాగానే పోదరులు యదావిధిగా కార్యాలు నిర్వహించి పంపా నరస్సును చూపిస్తూ, తమ్ముడా! ఈ నరోవర కోట ప్రాభాత సమయంలో ఎంత అక్షోధ కరంగా వుందో చూడూ విరితమ్ములా, కెంగల్వలా, వైడూర్య నమరివిర్యుల జలం, పరినర వివిధ ద్రుమాలతో, శీతల వాత వందారంతో శ్రమావనయం చేస్తుంది వర్షకాలు శిఖరాలతో వున్నట్లు, విస్తారమైన కొమ్మలతో పురీయహాలు తీరంబట్టూ దట్టంగా విండి ప్రళంపాపాక్రం అవుతున్నై. భరతుని దుఃఖంతో, వశిహరణ కోకంతో తప్తవపుతున్న నాపై మోదవుడు జారి చూపక ఇంకా దుస్సహ పీడాభరంలో ముంచి బాధిస్తున్నాడు. ఈ ప్రకృతిని ఇంత పాండర్య మనోజ్ఞ మోహనంగా ఆతడెందుకు చేయాలి? నేను కోకార్తుడను గదా. నేనే ఇంత తపిస్తుంటే ఎన్ను గూర్చి వివిధంగా భావించాలో నాకు పూహకూడా అండటంలేదు. వనంత సమాగమంతో ప్రకృతి పున్నాదంతో పరవళించిపోతుంటే సీతా వియోగ దుఃఖంతో పేనొక్కడనే వ్యధ పొందుతున్నాను తరగామచరితమై, మృగశకుంతని కరనంకులమై, నరసీరుహ వీలాంబుజ సంధన్నమై ఈ సరిస్సు నన్ను కామపరవశుణ్ణిచేస్తూంది.

వర సుఖమరియానిలుదై, ప్రచురమన్నుదుదై. ప్రసవఫలమనో హరుదై, పరిమళభరితుదై వనంతుడు ధర్మసీయుడగుచున్నాడు. జలధరాలు వర్షించినట్లు తరువులు పూలురాలుస్తున్న వైఖరి చూచావా? గాలి వివరన కరకురాళ్ళపై వృక్షం మంచి పూలు వడగండ్లవలె పడుతున్నై. పడిన

పూంతో గారి కుర్రవాడుగోరింవలె ఒంటోంటినికడవుతూ ఆడుకుంటున్నాడు పూం కొమ్మెట్లు పూవుతూ కరువరి కొడుకుడు స్థానవరితాలైన తుమ్మెదల యుంకారంమీదను గీతలు ఆరిస్తున్నారు. సరభృతాంకుమాడ్వినలు గిరికండరాల్లో ప్రతిష్ఠిస్తుంటే నమీర బాంకుడు పంచమ క్రుతిలో పాడు తున్నట్లు భ్రమ కలుగుతుంది. వనసుడు తీవ్ర సందారం చేస్తుంటే చెట్ల కొమ్మలు ఒకదానితో ఒకటి కలిసి వనంతుని రాకకు పూం తోరణాలు కట్టినవా అట్టెట్లు కనుల పండుగచేస్తున్నై. చందన శీతలదైన మందా వియడు కుంద సుఖస్వర్గతో అమందామోదం ఆరిస్తున్నాడు కమ్మని తేనేపట్టులకు అటవశైన కానవేడుమలు మిళిందర సరూపంగా సంగీతం పాడుతుంటే లఘుగురు గమన భంగిమలతో నమీరుకు నాట్యం చేస్తున్నాడు. పర్ల పుష్పాలు ఒత్తుగా పున్నచెట్లు గుబురు గట్టటంతో పర్వతాలు పూలరాని పోపిస్తున్నై. వియచెల్లె పూడి కొండగోగులు ఆపరంజి తొడవలు దాల్చి పైన వలెనాటగ పైడి జరిపలువలు దరించిన పౌరులు లాగావున్నై. ఎంత ఎంత శకుంతలవాణ దిశాక్రాంతాలై తోడ్బడగా, వసంతుడు కాంతదూరుడ నైననాకు అంతప్రాపంకరిగిస్తున్నాడు. కోయిలల కూతలతో, చిలకల రోదంతో, చనంతుని సహకారంతో కాముడు భ్యావియోగోద్ధాముడనైన నాపై ఓండువెడలుతున్నాడు. జలపాతాల నవ్వడికి నహకరిస్తూ జల కుక్కుటాలు చేసే నవ్వడి ప్రవదానందం కలిగిస్తూ కూడా అశామ్యకృపరితాపం నాకు ప్రసాదిస్తుంది.

గతకాల వనంతోదయాలు సీతతో గడిపానుకదా. అప్పుడు నాకెంతో ఆనందిం కలిగించిన ఈ వనంత మురుపు ఇవ్వుడు దుఃఖాద్ధిలో త్రోస్తుంది. ఈ సమయంలో జానకివుంటే నమ్మచేరి ఎంత వరవళించేది : నాకెంత తృప్తి కూర్చేది : వికపితలకాకుడుంగ పాళిపై వివివిభగకుల సంతాపం రకరకాల కలకూకితలు చేస్తూ వ్రాలి మకరందం గ్రోలిపేస్తూ తిరుగుతూ ప్రమోదం కలిగిస్తుంది. ముతు ధర్మప్రేరితాలై, పులుగులు తుమ్మెదలు జాతి వహణ ద్వనులు వడవుతూ క్రీడించి విగ్రహకవదాన్ని విహూలిస్తున్నై. గారి వివరున పెనుప్రమోతంతో ధరణిజాలు నాహృదయంలోని కామానలాన్ని ప్రజ్వరిల్ల చేస్తున్నై. ఆశోకపుష్పాలు అగ్నివలె, పద్మదద్దవి ముందు

చప్పుడుగా, తొగడు చిగురాకులు కీలలుగా ఆమని చిచ్చునన్ను దహిస్తూంది ఇంతమనోహరమై జగన్మోహనమైన ఈ వనంత నమయంలో సీతమణిపి ఏవిధంగా జీవించేది? ఏచిహుచి తలిర్చిన పూపుటీరాలు ఎల్లెడలెండి నా వియోగ్నికి సమిరణగా పరిణమించినై సంతానదారం నహించి ఏవిధంగా బ్రదుకటం? కంటికి దూరమై జానకి కోకం కల్పిస్తే, కనుపించి ఈ వనం తుడు శ్రమ బిందువులు సృజిస్తున్నాయి కంటికి కనరాక, స్వర్గతో కను పించి మలయాదిలు నా శరీరాన్ని దహిస్తున్నాయి వల్లని పిల్లగాలులకు పురులువిప్పి నెమిళ్ళు నడిస్తుంటే పెంటలు (ఆడవి) చూట్టూ చేరి ఎత్తులో సొమ్మకూ మన్మథపీడితుడనైన నన్ను డురీనిస్తున్నై. అడుతున్న మగ నెమిళ్ళతో కూడి అడుతున్న పెంటినెమిళ్ళు ఎంతో నినవిస్తూ, రెక్కలల్లార్చి కూడపోతూ నన్ను చాపి నవ్వుతున్నట్లున్నవి

నా ఆర్థాంగిని అనుడను కొనిపోయిన సంగతి, అందుచే నేను కుండుతున్న సంగతి ఈ రషణియ వసంతకాల శృంగార నమద్రంలో మునిగిన భావలములు తెలియక తాము కలసికొని నా వియోగాన్ని తలుపుకు తెస్తున్నై. శకంత జాతిలో పుట్టినప్పటికీ, వనంత మన్మథుల ప్రేరణచే శిథిల భర్తను నమీపించింది రక్కసునిచే అవహృత కాకపోతే సీత నన్ను చేరక ఎట్లు నిడవగలను? చరాచరమైన ప్రకృతి అంతా నృప్తిభావవిరిపితమై వుండగా, వ్యర్థగతకాలస్మృతులతో ఎలాగడిపేది? నా ప్రియూరాలు వియోగ దుఃఖంతో ఎక్కిడవుందో అక్కడ ఈ పుష్పనమయం వుంటే నా వలెనే కామ శరాహతికి మూర్చిల్లుతుంది అనలు ఆమె వున్నచోట వనంతకాల రానేరదు ఒకవేళ వచ్చినా దానవ కాంతలు పెద్దే బాధలో ఆమె మోము వెల వెల పోతూ అస్తమయ చంద్రుణ్ణి గుర్తుకు తెస్తూ వుంటుంది

శ్రుతి కటువులైన సంభాషణలు వినటం అలవాటులేవి నాదేవేరి ఈ వనంత గమని నమయ కోభావిజ్వంబడానికి. రాక్షసుల పరువభాషణలకూ, నా వియోగతాపానికి బ్రదుకుట దుర్లభం విధి విర్యహణంలో కఠోరంగా వుండే నా మనస్సు జానకిపట్ల ఇంతబేరిగామారిపోయిందేమి? నావలె పామరుడు కూడా భావించడేమో తమ్ముడా! నా హృదయం ఆమెకు లిన్నంగాలేదు. ఆమెకూడా అటువంటిదే. కనుకనే ఇంత బాధపడుతున్నాను

ఈ లతాంత పౌరణివిదే కీతలుదై కూడా నన్ను దహిస్తున్నారు. ఈకడు
జానకి నేను కలిపిన సమయంలో అనంద సుఖాను ప్రపాదించాడు.
ఇప్పుడింత క్రూరుడుగా మారటానికి నా పాపఫలమే కారణం ఈ వలు
గకి కాదులు మేంజంటూ నున్నప్పుడు చెవులు చిల్లులు వదేట్లు కూసేవి
ఇప్పుడు నా అర్థదేహం లేనందున కొమ్మల్లో రెక్కలు అల్లాడుకుంటూ
గునుస్తున్నై. నా భార్యా వియోగాన్ని ఈ విహంగి సూచిస్తుంది. పూర్వం
మౌనంగా ఉండి ఇప్పుడు చుట్టూ తద్యవిదేపి వెక్కిరిస్తుంది. లేజిగ్యుతో
నిండిన వృక్షకాశిలో కూర్చుండి పక్షి సంతానం దైర్యంతరగ్గా, కామం
పెరగ్గా కల చ్యవలు చేస్తున్నై. గాలికి కదలుతూ పరిచిత్తుతున్నట్లు తిలక
మంజరి భాసింపగా కామమదోద్ధత భ్రమరం వెన్నంటుతూ, ప్రియురాలు
గమిస్తుంటే వెంటాడే ప్రియునిజ్ఞాపకం తెస్తుంది పేదకు ఆశోకమైనా
కామిని శోకవర్ణనం ఇది చిహ్నాలికి కదలుతూ ఉప్పురంతో దెవరిస్తుంది
తావులు చిమ్మే పూవులతో నిండిన ఈమాపులు రామహరంకోసం ప్రియులు
గంధం పూసుకున్నట్లు శోభిస్తున్నై.

సర్వలోక నయనానందకరంగా ఉన్న ఈ పంపావనంలో కిన్నర
దంపతులు ఆక్కడక్కడ విహారం చేస్తున్నారు చూచావా? ప్రతిపరించే
జాం భస్కరునివలె శోకనదాం శోభ కనుగొన్నావా? కాపార జలతరంగాల్లో
పేద్యానందారం చేస్తున్న విహంగలూ, కల్లారహల్లకనరసీకాంపై వ్రాలు
తున్న తుమ్మెదలూ మరస్సును మోహపరుస్తున్నై కనుగొన్నావా? చక్ర
వాకస్తవియై. చారువనీ పరిధాన రంజితయై, సారంగ నేత్రాంతో, మాతంగ
గమనంతో పంపా సుందరి పరవళించిన సీతను సాగరంగా హృదయ
సీతంలో విల్చుతుంది. అల్లకదైనాడు యువకులు యువతీ మణులను పుత్రా
హంతో పూపుతున్నట్లు, గాలితాళన విచ్చిన తామర పూవులు పుయ్యం
లూగుతున్నై ప్రకృతి పౌందర్యాన్ని పుడికి పుచ్చుకున్న సీతలేకందా
నేలకు నిరుపుగా జీవితం విడవలేను. మిత్ర సంపాదనార్థం ఆర్తితో
వచ్చిన నాకు మన్నుడుడు క్రూరుడై ఈ సమయంలో సీతను గుర్తుకు తెచ్చి
ప్రాణగోర్ధమైనాడు నాకు ప్రియురాలివలె ప్రీతిపాత్రమైన ఈ పసంశోభ
ఇప్పుడు లేకుండా ఉంటే కాముని గర్వం తంగించే వాణ్ణి. ఏది సీతవుంటే

ప్రియంగా వుండేవో, రాగాన్ని పెంచేవో, అవే ఆమెలేకుండా వున్న నాకు ఇప్పుడు అప్రియంగా వుండి విరాగం కల్పిస్తున్నై. పద్మ కోరకాల్లోని లేకులు చూస్తుంటే సీత కడగంటి చూపులను జ్ఞాపకం చేస్తున్నై. పద్మకేసర పరాగం దొంగిలించి, వసుమతీచూడాలి పూలు సహకరిస్తూంటే పారిపోతున్న వాయువు సీత విశ్వాసంగాంతోచి చిత్త వైకల్యం కలిగిస్తున్నాడు కొండ గోగులతో విందార విరిపిన పంపా దక్షిణ దిశలోని నెత్తాలను కన్నావా ; పరమ రమణీయంగావున్నై.

చూడు పోదరా : ఈ గిరిరాజును రాచురాగభూషితుడై ఎంత శోభిస్తున్నాడో. ఆకులు లేకుండా పూలతో పొంగిపోతున్న కింకుక వసుదాయాన్ని తీవ్రంగా వీచి సవనుడు సరాగంతో సానువుల ప్రకాశింపజేస్తున్నాడు ఈ వర్షక సానుప్రదేశం ఎంత హృద్యంగావుంది ; మాలతీ, కరవీర, మాదవీ, మల్లికావల్లికావేల్లితమైన లావణకొప్పి, పిండువారక బృంద వాసంతిరా సంతానచారు ప్రదేశాడకొప్పి. సంజార మంజార, వకుళ, చంపక, వీర, చిరివిణ్య, కేతకీతరీతమైన ఆవండాడకొప్పి. నారంగ, నాగ రంగ, మధురంగ, కురంబ, పాబ, లాడు, చూతవృక్షి సాంద్రమైన వీరుపమైన వరిసరాడకొప్పి, కుకుపా, కేరక, కింకుక, కుంపక, తిష, తివిళ, తమాల, కేసర, సువర్ణకాబరాగాడన్నచోట్లకొప్పి. వికపిత పుష్ప సంగతయైన లతాలంసవృక్షి నాయకుని పరిరంభణకులం కూర్చి పరవకుణ్ణి చేస్తూంది లతా కాంతలు ప్రియాభిముఖులై పరన స్పందనతో కరసంజ్ఞ చేస్తుంటే, వృక్ష ప్రియలు తత్పవనస్పందనతో వంశరీత కాళికారాలతో ఆహ్వానిస్తున్నారు

ఆహో : ఏమి ఈ వసంతుని ఆధిక్యం ; నన్ను వెలివాణ్ణిచేస్తూంది ఈ సులయమాడుతం ఇంత చిలిపిగుణం కలదైవడేమి ; వనం, వనం, పుష్పం పుష్పం, గిరి గిరి, ఆదికలిగిన తిండిపోతువర తిరుగుతున్నాడు. భక్షణభారంచేత న్నశిస్తున్నాడు. కొన్నిచెట్లు మెల్లంగా పూచి రాగరంజితాలవుతుంటే, కొన్నిసాంద్ర వికపితాలై వీలంగా విరాగాలవుతున్నై. రాగ మత్త మధుకరాన్ని చూచావా ; ఈ పూపురమృగం, ఇవిస్వామివు, ఇది పద్మోవికపితం అనిభానిస్తూ యుంక్యతి గానంచేస్తూ. దక్షిణనాయకుని

చందాన సందరిస్తూంది చెట్లకొమ్మల్లో దాగి, అవాటన కుసుమంపై వ్రాలి తేనె తగిలిన రక్తితో చాటుగా, మరియొక వృక్ష కూడాన్ని చేరుకుంటున్న ఈ షట్పదాన్ని చూడు. ఈ వంకక చూడు. భర్తరాకకు గృహిణులు పరమ శయ్యలవలె పూజించిన నేలలు పొయి పొందుతున్న వింత వింత పూలతో నిండి ఈ సానుషులు పయకార పట్ట పానులు పరిచి నట్టువైవి.

లక్ష్మణుడు రామునకు దైర్యం చెప్పుట

లక్ష్మణా! కన్నతండ్రి కానలకు నెట్టితే, కష్టమమకోకుండా నావెంట వచ్చి. అన్నివిధాలా నాకు ఆనందం కల్గిస్తున్న సీతను దాని క్షణం బ్రతిక లేను. అయోధ్యకుపోయి అక్కడివారు అనురాగంకొద్దీ ప్రశ్నించే విషయా లకు సమాధానం చెప్పలేను. మామూరి మొగం చూడలేను. ఈ వనంక కాల సంప్రాప్త మనస్తాపం సహించలేను ఒకనాడూ రెండునాళ్ళూ మాన ద్యయం గురవటం నాకు సాధ్యం కాదు సీతాసహితుడనై ఇంతటి మనోజ్ఞ కాలంలో నుండిచే యోగం ఈ జన్మకు లేదు నాకై తన పౌత్ర్యాన్ని భారవోపిన వారను విడచి జీవించటం నాచేక కాదు. లక్ష్మణా నీవు పురానికి పో. భక్తి తాపత్యాలగల భరతుని ఆపరించు. నా కల్గిరి, నీ కల్గిరి సమా నంగా పెరిచి కడతేచ్చు నా వియవెల్ల జనకజ ఆకృతితో నిండిపో యింది. అవకాశం కలిగిందవి అతనుడు పుష్పాస్త్రానిను గుండెలపై కుమ్మరిస్తున్నాడు. నాలోని శౌర్యం, వివేకం, సహనం, జానకితోనే పోయినై, మందభాగ్యుణ్ణి. సమానవయోరూపగుణగణాలతో విలపిల్లిన దాంపత్యం ఘటించి ఎంతికో విధాతవివర్యయం కల్పించాడు. ఎప్పటికి సుగ్రీవుని మైత్రి లభిస్తుంది; ఎంతకాలం సీతాన్వేషణకు పయకుండి; జరిగితే యుద్ధం ఏనాటికి ముగుస్తుంది; అంతకాలం ఈ వియోగభారాన్ని మోస్తూ జీవించలేను అని పునరుక్తులతో, భావవర్షణలతో, అగతవలవిస్తున్న అన్ననుగాంచి, సమయోచితనాకాలతో, వనయోక్తులతో, సరసవద గుంపనంతో, సౌమిత్రి సమాధానపరచసాగాడు.

“అన్నా! ఇశ్వకువంశంలో పుట్టిన రాజులలో లేని విష్ణుగుణాలన్నీ నీలోవున్నాయి. మేరుదీరుడవు, సాగరగంభీరుడవు, దానబిరుడవు, నిర్జితేంద్రి యుడవు. శత్రుభయంకర శరణాపహస్తుడవు. ఇంత ఆనన్నుడవై సామేయి కష్టాలు ముడుపులకు రాక మానులకు వస్తాయా! నీ హితోపదేశంతో, నీ చరణ శేషతో, నీ కనునన్నులతో కాలం గడపవలసిన నేను నీకు మాటిమాటికి జ్ఞానవర్తిని పైకిత్రోయటం భాష్యమా! నీవు అంశరిమంది వాడవు రావు. ఎ సమయంలో ఏది చేయాలో అది ఆశించి మార్గదర్శి వచ్చావు నీ ఇప్పటి కోరికం సామరక్షణం కాదు పండిన పండితుని రక్షణమని నాకు తెలుసు. ఇంతకాలం బ్రహ్మచర్యవ్రతదీక్షలో వున్న నీవు భార్యావియోగానికి ఇంత బాధపడుతున్నావంటే సామాన్యులలాంటి జీవరక్షణం ఇటువంటిది చెప్పటానికే. మా వడిన, అయోనిజ జనకరాజు సంరక్షణలో పెరిగింది. వరమపావనమై, మహిమాన్వితమైన ఇశ్వకు వంశాన్ని మెట్టించి. శివదనుర్వంగం చేసిన నీకేయి వట్టింది. అగ్నిదేవుని చల్లపరచగల సాధ్వీమతర్లి ఆమెకు అపకారంచేసినవాణ్ణి సోకాగ్నిచే డహించకరిగింది. ఆ పని నీ కీర్తికోసం మిగిల్చి, నీ రాకకోసం ఎదురు తెన్నులు చూస్తువుంటుంది. ఆమె అవమానానికి ప్రతీకారం నీవు నిర్వీర్యుడవై ప్రాణ పరిత్యాగ ప్రయత్నం చేయటమేనా! శత్రునాశనం విమిత్రం శరణాపాదించిన పాణిపల్లవంతో ఆమె పాడిగ్రహించటమే! అలోచించు అగ్నిసాక్షిగా కరగ్రహణం చేసి భర్తవైన నీవు భార్య యుజంతో నీపై ఆశపెట్టుకుని జీవిస్తుంటే ఆత్మహత్యకు పాల్పడటం “నత్యంవద య్యంవద నాతివరామి” అన్న వాక్యాలకు అన్యతదోషం అపాదించబడటం లేదా! నీవు నత్యవ్రతుడవు, నత్యవాదివి. నత్యవరాక్రముడవు కదా !

ఇట్టి ముదన నీవట్లనే ఎందుకు జరగాలె! మాబోటివాళ్ళకెందుకు రాలేదు! లోకంలో యశశ్శాయుడవు కాదగినవాడవు నీవే కనుక నీకే వచ్చింది అదికాక, నీవు రాక్షస సంహారం చేస్తానని మహర్షులకు చూచి ఇచ్చావు. నీవు కారణరహితంగా కయ్యానికిడిగవు. అందుకే నత్యవచనుడవైన నీ వాక్యాన్ని అర్థంకం చేయలేనిది దైవం ఈ సంఘటన కల్పించి వుండవచ్చు కాకపోతే ఏ కారణంచేత రాక్షసులను సంహరిస్తావు !

జటాయువు, కబంధుడు వీకు యుద్ధం తప్పదనీ, జయం వద్దన్నా వస్తుందనీ అందుకు సందేహం లేదనీ చెప్పారు కదా! మనం విన్ననే కదా ఈ ప్రదేశానికి చేరాం. ఒకటి రెండు దినాలలో మిత్రసమాగమం జరుగుతుంది. నా మనస్సుమాత్రం ఈనాడే ఆ ఆవకాశం వస్తుందనీ చెబుతున్నది. మనకు మిత్ర సహాయం ఆమె క్షేమంగావున్న ప్రదేశాన్ని గురించిన వార్త తెలుసుకుని చెప్పటం అంతవరకు చాలు. మనకు తెలిపినట్లు శత్రువు తెలుసుకుంటే ఆమెను తెచ్చి నీ పాదాలపై అర్పించుతాడు. కాదా! పాతాళంలో చూసినా, నమ్మచాలా దాగినా, ఆకాశంలో మరుగుపడినా నీ తమ్ముని కోపాన్ని తట్టుకుని టీవించలేదు. మిత్రుడు తప్పక శుభవార్త తెప్పిస్తాడు. తమ్ముడు తక్కిన కార్యం సాధిస్తాడు. నీవు విమిత్రమాత్రుడగా విలిపే చాలు. ఇంతమాత్రానికి యంత వంతపడివనేమి! డిశ్చాహానికి విడిచిన బలంలేదు. అదే శక్తి, అదే యుక్తి పుత్రాహవంతునకు అపార్థమైనది పురిలో లేదు. నీవు పుత్రాహవంతుడవైతే చాలు కార్యంగర్థికి నల్లతే కోకమోహలను దరికి రావీయకు. మహాత్ముడవు, సుకృతాత్ముడవు విన్ను నీవే మరచి పోతేనేనా చక్కదిద్దే! నాయందు దయవుంచి ప్రసన్నుడవై కార్యరంగం లోకి దిగు. అన్నా! దక్షిణభుజం అంటే శుభశకునం సూచిస్తుంది. కాలం అనుకూలంగా వుంది. కార్యపాపల్యానికి సంకల్పం చేపితే, మిత్రదర్శనం తప్పక జరుగుతుంది. మేలు కలుగుతుంది" అని ఆ మాటలకు రాముడు బోధితాత్ముడైనాడు. కోకమోహలను విగ్రహించాడు. తీరుడైనాడు. ఆరసున్న దీపం పువరాజ్యధారతో పోయిన శక్తిని పొందినట్లు రాముడు దైత్యలోక విరాముడైనాడు. ప్రతిపక్ష కంఠంకన పాదవపటిస్తుడైనాడు.

సుగ్రీవుడు రామలక్ష్మణుల చూచి భయపడుట

ఈవిధంగా లక్ష్మణ ప్రబోధితుడైన రాముడు మబ్బుతెరచాసిన మధ్యందిన మల్తాండునివలె ప్రకాశస్తా యుగ్మమాకవర్చిత పరినరాకకు పయనం సాగించాడు. అన్నలో వచ్చిన మాధునకు పౌమిత్ర అంతరంగం లోనే అనందించి వర్ణచర్య బలనంపన్నుడై దనుర్ధామి పేయిమలతో

గమనిస్తూ రక్షకుడుగా వెంట నడిచాడు. వాడు కనిపించనిదేశాన్ని ప్రదేశాన్ని చేరి, పర్వరాన్ని, పరిసరాలను పరికించినతో పరికిస్తూ తిరుగసాగాడు. ఆ సమయంలో ప్రధాన కృత్యాలు తీర్చుటని తండ్రి దర్శనార్థం పర్వతాగ్ర భాగంలో నిల్చి, పుడమిచేపేళ అభిముఖంగా నిల్చి అర్హ్యపాద్యాంజలం అర్పించి సుగ్రీవుడు పంపానరొవరాన్ని, కత్త్రాంతవనాన్ని చూచి వసంతుని ఇంద్రజాలవిద్యకు ప్రకృతి పరవశించి హృదియార్పణం చేసినట్లుగా భావించాడు. వెంటనే అన్నచేత తనకు కలిగిన అవమానం, అవహృతయైన ఆర్మ వతి గుర్తుకురాగా మొగం వెలవెలతో కూడగా కన్నీటిందించుచు కొద్ది కాలక్రమంగా భార్యావియోగ తాపం విగ్రహించుకునే శక్తి, అన్నకూర్చిన అవమానం సహించుకునే ఓహూ, ప్రజ్ఞావంతులైన మంత్రులు అనుక్షణం ప్రసాదాన్నిన్న దైర్యంకోల్పోయాడు. తనకిక జీవించినంతకాలం కిష్కింధా ప్రవేశించానీ, దారదర్శనం కానీ కడగదు కదా అని నిరాశతో నిట్టూర్చాడు. అన్నచేసిన పట్టు బహిష్కారావమానింకుంటే ఆత్మేశ్వరి పరిగ్రహం మిక్కిలిగా భావించి ప్రతీకారోన్ముఖునిగా చేయసాగింది. ఎంత ప్రయత్నించినా యింతకాలం ఎందరూపుల్లోని వీళ్ళవలె వ్యర్థం అయింది. భవిష్యత్కార్యం భవిష్యదటంచేడు.

ఇతికర్తవ్యతామూర్తుడై రవిసుతుడు భూదరాగ్రభాగంలో విచారిస్తున్న సమయంలో వానరులంతా గగ్గోలుగా కిచకిచంతో మాకులతో వర్షతపిలం ప్రవేశించటం పరికించి చిహ్నాలు చూచారు. ఆజానుబాహులు, శరీరవర్ణభేదమేకాని, ఆకృతిలో భేదం లేనివారు. నజ్యకోచందహస్తులు, విశాలవక్షులు అద్యుకదర్శనీయులు దేవసమానవిక్రములు సర్వజనాకర్షణ మూర్తులు వంశనీయులు పర్వతప్రాంతంలో పరిగ్రహించటం చూచి భయభ్రాంతుడైనారు. చేష్టలుడిగి న్నట్లుడైనారు. ఎవరు వీరు. ఈ దుర్గమా తణ్యంలో ఎందుకు తిరుగుతున్నాడు? సుతంశవారయోగ్యంకాని ఈ పర్వత ప్రదేశానికి ఎందుకు వచ్చారు? ఒక్క భాణం చేత కోరాంతువర్షం చేయగల ఈ చావారులు మునులవలె జటావల్కలవారునై నారెందుకు? శ్రితిమోచితమైన వీరి ఆకారం శ్రీధువనాలను పాలించ సమర్థులని తెలుపుతుంటే అందుకు అతరనితావన వేషచారణం చేసారంటే తగినంత కారణం

పుండి పుండాలె ఒకవేళ నా పునికి నహించలేవి అన్న వీరిది ప్రోత్సహించి పంపించి పుండవచ్చు. పరస్పర విరుద్ధంగా పున్న వేషధారణతో నన్నే విధంగానైనా చూచి నమ్మకం కలిగేలాగా నడచినట్లు నడచి, అన్నకు స్వాధీన పరచటమో, వారే స్వయంగా చంపటమో లక్ష్యంగా వచ్చినట్లు తోస్తుంది. కాకపోతే ఇక్కడ వీరికేం పని పుండి? వీరికంటే పడకుండా ముందే కార్యాలోచన చేయాలె? అని శత్రు భావ శంకితుడై, గుండెలెర, పదములు చెడర, బెవరు చూపులతో, నిప్పు త్రొక్కిన విధంగా, వ్యక్తికదపుడైన వాని చందంగా అక్కడ నియనలేక, ఏం చేయటానికి తోపక పుష్పచోటనే పుండటం మంచిదో, పరాయనం చేయటం బాగుండుట్రు పుండటం పొందటం మంచిదిని తలచి వారి వద్దకు వెళ్ళుడు.

ఆ సమయంలో తొట్రుపాటుతో వస్తున్న యజమానుని అమాత్య చతుష్టయం ఆర్థిక దూరంలో చూచి ఎదురేగి ఆహ్వానించింది. కంపిత శరీరంతో, గద్గద కంఠంతో రవిసుతుడు మ్రాన్నుడినాడు. తెప్పరించుకొని, "మంత్రి పుంగవులారా!" పొరి దైవోపహతుండు పోవు నెడమం పోవుం గదా ఆపదలో" అన్నట్లు, లజ్జాభిమాన పరాక్రమానిను చంపుకుని అజ్ఞాత వాసంగా బ్రహ్మకుతున్నా, ఈ స్థితిలో కూడ శత్రుపీడ వదలలేదు. మీరు చూడలేదా? పంపాతీర పనంలో తిరుగుతున్న ఇద్దరు మానవ శ్రేష్ఠులను? వారు పంచనమకులు, వారిచే పంపబడ్డవారు కాకపోతే ఇక్కడికికెందుకు వస్తారు? ఈ కవచ వేషధారణం ఎందుకు? లాపసులెప్పుడైనా శరదాప ధారణం చేశారా? వారి వాక పడక తప్పించుకున్నాం గాని, వీళ్ళ దృష్టిలో టిడితే, పద్మపుడే మన జీవిత కావ్యాలకు ఆశ్వాసాంతం జరుగుతుంది. ఇప్పుడు కర్తవ్యం ఏమిటి? ఇక్కడనే పుండమా? దూర రీసాలకు ఎక్కడి కయినా పోదామా? వాళ్ళను చూచినప్పుడే నుంచి నా మనస్సు శంకిస్తుంది. స్వాస్థ్యం తప్పుచూచి" అని వజ్రకుతూ చెప్పాడు.

హనుమంతుడు సుగ్రీవుణ్ణి భయకారణం అడుగుట

భయకంపితుడై సుగ్రీవుడు పరికిన పలుకులు విని వావరులే కాక, మంత్రులు కూడా వాళ్ళని చూచి గుండెలు ఝల్లన కొండకొరం నుండి అడిరేలాగా దూకుతూ, అడవి జంతువులు బెగ్గిరి పారిపోతుండగా, వృషభులు విరిగి పడేలాగా, చేతాడిన పాచిరసంలాగా చెల్లాచెదలై కొండ మారుమూలకు పరుచెత్తారు. అంతవరకు అంతర్ముఖుడుగా కూర్చున్న హనుమంతుడు లేచి సుగ్రీవుని వద్దకు వచ్చి, చరించిపోతున్న ప్రితి చూచి "ప్రభూ! ఎందుకీర ఆకారణ భయం కలిగింది పీకు! మేం వుండగా పీవంత భయపడవలసిన పనిలేదే! ఈ వరువులేమిటికీ! వానివల్ల వచ్చే కీడు ఇక్కడ లేదుకదా! ఇది ఋష్యమూకం అందుకే గదా మనం ఇక్కడ చేరాం అడిగాక ఈ ప్రాంతానికి వారి వచ్చినట్లు లేదు. మరి నీ భీరుత్వానికి హేతువేమిటి! జాతిలక్షణం సార్థకం చేశావు. విష్కారణ భయంతో లముచిత్తుడవై పూర్వాపరాలు మరచావు. రైవం అనుకూలిస్తే, పరేంగిక ద్యుతిహీనుడు ప్రభువుగా దేశం పాలించలేడని నీకు తెలియదా! కస్తూరెల్లప్పుడూ కాషరం చేయవు. సుఖానికి ఏది కారణమవుతుందో దుఃఖానికి కూడ అదే కారణమవుతుంది. స్థిమిత మతివై నీకిప్పుడు కలిగిన వ్యవధ్రవం ఏమిటో చెప్పు. తరువాత దానికి ప్రతికృతి ఆలోచిద్దాం" అని హెచ్చరించాడు. ఆ మాటలు విన్న వానరేశ్వరుడు తన్ను తాను సంబోధించుకున్నాడు.

"చూడు హనుమా! నేను భీతి పొందటానికి తగిన కారణం వుండో లేదో నీవే చూచి చెప్పు. అడిగో అటు చూడు వాళ్ళ రాక, వాళ్ళ పంచారం, వాళ్ళ ఆకార లక్షణం. వాళ్ళు వారి పంపున నన్ను చంపటానికే వచ్చారు. ఆ కాశవృక్ష ప్రమాణం కల దాపాన్ని పామాన్యుడు చరించ గలదా! నహజంగా పుట్టిన మానవులకు లోకోత్తర పురుషులకుండ తగిన ఆజానుబాహులు వుంటవా! ఆ ప్రకాశ మానం పామాన్య జనలక్షణమేనా! రాజలంకా అన్యోన్యం మిత్రులుగానే వుంటారు. కాచి, అంతరంగికంగా ఒకరి అభివృద్ధికి ఒకరు అమాయ పడుతారు. గూఢదారులను ప్రయోగిస్తారు. రంధ్రాన్వేషణం చేస్తారు. అది ముందుగా గుర్తించకపోతే అపా

యం తప్పదు. అందరికంటే వారి వుపాయకారి. నిరపాయక కీరి. శత్రు కావన కీరి. రాజువీరి పారవహేళి. తపస్సంపాదితాను గ్రహకూరి. మన లను విద్ధింపటానికి ఈ చోటు అద్భుతమైనది మార్గాంతరం చేత మనలను పొందిన చూస్తున్నాడు. అందుకే మహా క్రిమంతులైన వీరిని మనపైకి ప్రయోగించాడు. ఇక భయానికే కాదు బ్రదుకటానికి కూడా అవకాశం లేదు. వీవు బుద్ధిమంతుడవు. చూరదర్శిని విచక్షణా చక్షుస్విని. వీవు యథామతి చింతించి సరియైన సందేశం నాకు తెలుపు" అని కోరాడు.

ప్రభువు మాటలారాగించిన పాపని పూర్వావరాలు సమన్వయించి చూచాడు. ఒకటికి పదిపాదుల వారివంక సరికొనగా చూచాడు. సవ్య స్కాంలంలో వారివల్ల రాకగిన ప్రమాదం లేదని గుర్తించాడు వారిలో వంచన కానీ, కాపట్యం కానీ కనుగొనలేకపోయాడు ప్రతికారేద్యతో కాక పరాధులుగా ప్రయత్నం చేస్తున్నట్లు పసిగట్టాడు ముగ్ధిపుట్టి చూచాడు. "ప్రభూ! వీరింతకు ముందు పొందిన భయం విరేక్షకుమయింది. వారు వారి సంపితే వచ్చినవారు కాదు. వంచనా నేషవారులు కాదు. వీరే అత్యంత పదార్థం కోర్కొని హృదయశోభలో అన్వేషణ తత్పరులై ఇటు వచ్చినట్లు నాకు తోస్తుంది. వీనన్నట్లు అన్నివిధాల ఈ ఇరువురూ లోకోత్తర పురుషులే. సందేహం లేదు అత్యుద్రావ హస్తలే కాని అత్యాచారాలు కాదు. వీవు కూడా బీతి వదలి విచారించి చూడు. వారు వరస్వరం మాట్లాడుకొను దోరణి, తిరిగే లక్షణం, చూచే చూపు ఆకరణీయంగా వున్నై కాని అమమూలించ తగినవిగా లేవు. అందుచేత మనం అప్రమత్తంగా వుండి వారిని కవిపెట్టి వుందాం దైవానుగ్రహం వుంటే వారిని మనకు అనుకూలంగా చేసుకోవచ్చు. అప్పుడు వీవు పొందిన భయం వీ అన్న వారి పొందుతాడు. నా హృదయం "సత్యం సత్యం" అని హెచ్చిస్తుంది అన్నాడు.

సుగ్రీవుడు హనుమంతుని రామలక్ష్మణుల కడకు పంపుట

కపిశ్రేష్ఠుని వాక్యాలు కపినాథునకు కర్ణామృతాలైనై. మనస్సు విర్యులమైంది. మొగం తేటపడింది. రాజువీరి భేదోపాయం వుండనే

పున్నది. హనుమంతుడన్నట్లు వారి వహయం లభిస్తే వారి వరక్షణ కాలం వట్టదు. వెంటనే సుగ్రీవుడు అనుచరులతో, వీవువదేశం తిరుగు లేవిది. నీ సూక్ష్మ దర్శనం పొందలేవిది. నీవు చెప్పిన కార్యాన్ని సాధించటానికి నీవే అర్హుడవు. ప్రాకృత మానవాకారంతో వారిని కలిపి, వారి ఇంగితం, రాకకు కారణం, భవిష్యత్కార్య నిర్ణయం, భావశుద్ధి, నిగ్రహ సుగ్రహవిష్టా తెలిపకొనిరా నీవు వారితో సంభాషించే వేళ. భావస్పృహ, ముఖనేత్ర చేష్టలు జాగ్రత్తగా గమనిస్తూ విన్ను వారనుమానించకుండా నమ్మేలాగా ప్రవర్తించు. నమయం చూచి నావట్ల వారికి అభిముఖ్యం కలిగేట్లుగా మాటలు కొన్ని చెప్పు ఎంత వాడయినా మతిమంతుడైన నీ మాటలకు ముగ్గుడు కాకుండా వుండడు. జితేంద్రియుడనైన నీ సాధు రూపానికి ఆనందించకుండా వుండలేదు. నీవు పామామ్యుడవు కావు. నీ వహదరత్వం వల్లనే ఇంతకాలం మనగలిగామ ఈ కార్యం అనుకూలంగా చేయి. నీకు విశేషించి చెప్పవలసిన పనిలేదు. నాకు ఏం చేస్తే శుభమో నీకు తెలిపినంత నాకు తెలియదు. తక్కినవారు మంత్రివాఝులు. చూచావు కదా వారిని చూడగానే ప్రాణభయంతో పరుగులు తీశారు. విశ్వానపాత్రులేగావి వివేకధమలు కారు నా భావిజీవిత భారం నీపై పెడుతున్నాను నీకు తోచిన విధంగా కార్యం పాదించుకొనిరా" అని ప్రశంసోక్తులతో ప్రయత్నాన్ని సూచించారు. అందుకు హనుమ అంగీకరించాడు.

హనుమ బిక్షుకవేషంతో రామలక్ష్మణుల కడలేగుట

పర్యత పరిసరాల్లో పర్యటిస్తున్న పోదరులు ఆ పర్యటానికి మహాత్ములైన కలనని కలంధుడు చెప్పగా విన్నవారు కావటంచేత ఆరోహించటానికి సాహసించలేకపోయారు. సూర్యోదయమై నాలుగు గడియలు మాత్రమే అయింది. మధ్యాహ్నం వరకు ఈ ప్రదేశంలోనే వుండి అప్పటికి మిత్రుని జాడ తెలియకపోతే విశ్రాంతి నుంచి పాయంకాలం మళ్ళి వచ్చాం" అని నిర్ణయం చేసుకుని ఫలాలను పేకరించుకొని పాత్రంబిండా జలం పూరింకుని వృక్ష చ్చాయలో ఆసీనులై కొండవంక చూస్తున్నారు.

నడివయస్సు దాటిన భూమర విజృంభణ వేదం వటిస్తూ కమనైపు రావడం రాజకుమారులు చూచారు. ఆ వృద్ధ విజృంభణ నమిపించి పాప హరంగా, వలప్రదంగా, కర్మసుఖంగా ఋక్కులు గానం చేస్తూ ఆర్థవంతమైన మంత్రాలతో స్వప్ని చెప్పి మధుర ఫలాల ఇరువురకూ చేతిలో పెట్టాడు. అభివాద ప్రకృతివాదానంతరం హనుమంతుడు సుమనోజం, హిమ్యం, విమలం అయిన వాక్యాలతో రామలక్ష్మణుల ప్రసన్నుల కావీస్తూ వినయ విరేయకతల చిందిస్తూ కుశల ప్రసంగానికి పూనుకున్నారు.

పూజ్యలారా! మీరే దేశాధిపతులు! మీ పవిత్రనామాక్షరాలెట్టివి : ధర్మమైన ఈ భూములకేల వచ్చితిరి : చేవతాప్రతిమాన మూర్ఖులు. మునిరాజులేమీరు. సువ్రతులు. వియమవిప్లులు. వరవర్ణులు, అగ్రహను గ్రహ నమర్థులు, అలయప్రదాతలు, హిమ్యగంభీర మూర్ఖులు. ఈ సరోవరతీరంలో ఏమికోరి తిరుగుతున్నారు : మీ నంచార కారణంగా భయం తెలియని అగమ్యగతులం పారిపోతున్నది మేం స్థానికులం. వచ్చినపని అజ్ఞానైక క్రిందపడ లేకుండా పొందించిపెట్టుతాం. ఈ పంపా జలానికి, ఈ వికపిక పుష్పవనానికి మెరుగులు దిద్దుతున్నై మీ వీలారుణ దేవకాంతులు. ప్రాయంలో వున్నారు. హర్యక్షపీక్షణులు, హర్యక్షవిక్రములూ, వజ్రనన్నిర బాణదాణానన హస్తలూ. శ్రీమంతులూ, హస్తహస్తాభిజాన్వితులూ, మందరసురుచిరాకారులూ. బృందారకవందితులు, శత్రువంహరిణక్షములూ అయిన మీరు విరేచ్యదంపొంతున్నట్లు కనువిస్తున్నారు. ప్రకృతి వికృతిని పొందకుండా వున్నదే. మీకుకూడా కష్టాలు కలుగుతవా : భద్రసింహాననంపై ప్రకాశించదగిన మీకు కానననంచారం చేయవలసిన కార్యం ఏమిక్కలిసది : ఈ నారవీరలు ఏమిటి : ఈ జటావారణం ఏమిటి : అర్థకవచతూటిర దనుర్పాదాలేమిటి : రహస్యం కాదేని దయచేసి చెప్పండి.

అన్యోన్యం నమరక్షణలు కలవారు. బంధవ్యం ఎట్టిది : యుగ యుగాల పరివ్రమణతో అరిపిపోయి విక్రాంతికోసం మానవులుగా వచ్చిన రవిచంద్రులూ మీరు : ఆజానువులు, పరిహేనమానలూ. మందరములూ, వృత్తములూ అయిన మీ కిరములు భూషణరహితంగా

అమెరికాపుష్పలలో బోరపడలంటేడు పవనమూ, పహగలమూ, వ పి జాలయమీగునురుక్కైలదీపితమైన ఈ పచ్చప్రాచయం అమెరికా పరి దగినవారు. రాకూడల ఈ రక ప పరింగా పర్చుంటి ఇంద్రుని పక్షాన్ని ప్రతిఫలించి నిలువగల ఈ కోడలవారూ, తూతనారూ, కమలవారూ లోనుడలూనికి దేవతలకే అపార్యం. ఇంతటి మహాకర్త పంపమైన పరిరక్షదీపదవలతో, అర్కపదార్థం పొగొట్టకున్నవానివలె అనామమంది పరింగా పులి.

అయ్యలారా! ఇంతగా ప్రస్తావించినా బడయవడకోసం అతిక ప్రసంగం చేస్తున్నానని అగ్రహిస్తున్నారా! అమ్మాయిమమందున్నారా? నేను ముందుకే నేనులోపలంటేడు యార్దంగా విషయం తెలుసు లోనుడల పేరవైతే తోడుపడదామనీ అనుకున్నాను. నా చేత అంగీకరించి అనుకోవద్దు అదికులవల్ల కాని పవనకొన్ని అద్వారవేక కడల బోకలో చూస్తున్నాం కదా! ఏ పుట్టలో ఏ పామునో ఎవరికి తెలుసు! నన్ను అన్యధాచింతకండి. అక్రమంగా అమగ్రహించండి. ఈ ప్రాంతంలోని జీవకోటి అపరిక్షణాలూ, అపగూడాలూ కలవి కావు. బోపలపేడూ, పైకి పేరుగా నందరిందపు. ఈ పర్వతఖిలంలో పారిచతువు, దర్శిచతువు, పిక్కానపాత్రుడూ, మగ్గీనవామమూ, అప్పటికే తరించలేక అజ్ఞాతవాసం చేస్తున్నాడు. నేనాకవికి ఆవ్ర సదృష్టం ఆకలి పికాంపిక్వం పర్వటిందాడు అకరెయంగవి ప్రదేశాది కాని, రిపాస్యాలకాని లేవు ఆకవి యాత్రలో నమ్మడగివవాడూ, చెలమిచీయడగివవాడూ తదిపించక కాలవేసకోసం, తగవడమగ్రహం తోసం దినాని గడుపుతున్నాడు ప్రధానవేక సూర్యార్ధ్య ప్రాసంచేస్తూ మీమ్మ చూడాడు. ముందు శంకించి నన్ను ప్రశ్నించాడు. నా పొటలవిది మీ ప్రిహంకోరి నన్ను వంపించాడు. అకవికి మీనట్ల సంపూర్ణ పిక్వాసం కలిగింది. నేనాకవి మేయకోరే మంత్రివి. అంత తంగితుడను. పేరు పానుమంతుడు. కామరూపదరుణ్ణి, కామనంచాని. నా నిజరూపంతో నన్నే మీరు అనుమానిస్తారని ఈ అక్కతిలో వచ్చాను, ఇది యితార్థ కథనం. మేం అదిపి నందారం. రోపాణ

మనకు పూర్వము నుండి మాకు కావలసినది చాలా మారు
అది అగిపోయింది.

రాముడు లక్ష్మణునితో హనుమంతుని నైమిస్తూ చెప్పెను

వనటాకాది విరళ గంగా ప్రవాహం వలె ప్రవహించిన
పాపవిచారం రాముని హృదయతాపం చల్లార్చినై. కావేరి అంది,
క్రమ అనుకోకుండా కలెందుని ఆదేశాన్ని అనుసరించినట్లయితే, అది
ఇంక కీడుగా కార్యకాపం చార్చినందుకు పునంగా నుకోవించారు.
హిమితి తనకెట్లో ఈ వానరత్నమును సుగ్రీవునికి అటువంటివాడే
యని అనుపించారు. పూర్వకాపం పొంగుకుంటూ కార్యార్థమైన
రామకండ్రుడు కమ్మతెమ్మరలకు తలచిమ్మెక్కించే రోరడిలో తమ్ముని
చూచి పోదరా. మన ప్రతివచనానికి ఈ పూర్వము విశిష్ట
న్నాడు. ఈ మతిమంతుడు సుగ్రీవునకు అనుగు చెరికానూ, ప్రెగ్గెన.
మనం ఎవరికోసం ప్రతిక్షిప్తున్నామో అయినే ఈ రూపం చార్చి మన
వద్దకువచ్చారు. నెయ్యం, తియ్యం, నేర్పు దీపించేవిధంగా ప్రత్యు
త్తరం ఇచ్చి. ముగ్ధులం చక్కగా తెలిసినవానూ, యజుర్వేదవారణ
చేసినవానూ, పాపవేదం ప్రాజ్ఞత్వం గలవానూ. సరమనూ, నహ్మ
దయునూ తప్ప ఈ రీతిగా తాపించలేదు. సంపూర్ణవేదవేదాంగవిదుడు.
నవన్యాకారణాలూ ఎన్నిచూడలో వర్ణించి స్వాధీనాధికారియై జిహ్వాగ్రం
నటించే మహామేధావి కాక ఇంక మనోహరంగా మాట్లాడలేదు. ఇంక
దీర్ఘంగా ప్రసంగించినా అవశ్యంకాని, ఉచ్చారణ లోపం కాని, అవ్యం
కాని, అస్పష్టకాని, దూరాస్వయ క్లిష్టాస్వయాల కాని, పూర్వావర
వైరుధ్యం కాని కనుపించలేదు కబ్బిలోనూ, ముఖంలోనూ, రలాదిం
లోనూ, క్రుకుటిలోనూ కంచుకాగడా పెట్టినెడకినా దోషం తోపించబం
లేదు. కొడుకులు, అడుగులు, యత్నంలేకుండా, స్వాధీనకంగా, శంకా
రహితంగా. దృఢవిలంబితాలు కాకుండా, అతిదీర్ఘం, అతిస్పష్టం,
తలినశబ్ద సంధానం కాని విధంగా, ప్రసాదమమరమైన మహాకవి కావ్యం
వలె కర్ణపేయమై, తొప్పులలేకుండా, ఉరోగళిగమై మధ్యమ

వ్యరంతో సంస్కృతి సంప్రదాయ సంస్కార మితమై వెలువడిన సంస్కృతవాణి పర్వనార్హం కలది.

ఈతని త్రిస్థలవ్యంజనస్వమైన చిత్రణలో నిర్మాణం అగ్రహంతో జంపనెంచి కరచాలం ప్రకృతిని కఠినకమ్మవినైనా కరగిస్తుందంటే అన్యదాదులనూట ఎన్నడం అధిక ప్రసంగం దూషియ్యవారు ఇటు వంటి కార్యజ్ఞుని, పండితుని, శ్రేమనంపాదిని దూతగా సంపాదించుకోక పోతే సంకల్పించిన కార్యం పాదించటం సాధ్యంకాదు విజయం రవి మానుడు అదృష్టవంతుడు! ఈ దృగ్గుణగణవిశిష్టమైన దూత ఎవనికద విలుస్తాడో అతినికి చతుస్పముద్రముద్రిత దిరావలయంలో పొందరాని దంటూ వుండదు. వ్రతువుల కార్యాలు చాలావరకు దూతల ముఖం గనే తిరుతుంటే. ఏవన్నట్లు కథనమయంలో ప్రయాణించి ప్రతి ఫలం వెంటనే పొందాము. కృతజ్ఞుడైన కందుని సూక్తి వ్యర్థం కాలేదు. మన లక్ష్యంలో అర్థభాగం చేరుకున్నాము. మన వృత్తాంతం వివరించి ఈ దూతను సంతోషపెట్టు అని చెప్పారు.

వాక్యజ్ఞుడైన లక్ష్మణుడు అన్న అంతర్యం గుర్తించి అనమాన వాక్యజ్ఞుడైన హనుమానుని తృప్తిపరచే దృష్టితో ఎక్కడ మొదలు పెట్టి ఎక్కడ ముగించాలి? అని తేజకాలం చింతించి, "కపిశేఖరా! వీరర్థి అన్న నుడివిన వాక్యాలు అన్ని రీతుల అన్వయాలు వీవు మా పులియలనుద్దేశించి వదికిన పలుకులన్నీ అట్లే అన్వయాలయి ఆయనకే చెల్లుతాయి. అందులో అనత్యం ఏమాత్రం లేదు. వీవు మీ యజమానికెటువంటి వాడవో నేనూ ఈయన కటువంటి వాడనే. మేం కష్టపరిస్థితులన్నీ వెన్నంటి రాగా కానల్లో తిరుగుతున్నాం. మార్గంలో కందుడుడనే వికృతకారుడు తారవెల్లి ముచే విహతుడై దైవరూపం దరించి, కృతజ్ఞతతో మాకు మీ ఏలికగుణగణాలు వివరించి మితృత్వం సంపాదించి ఆయన నహాయంతో కార్యం కడముట్టించండి అని ప్రబోధించాడు. అతని నిర్దేశంతోనే ఇక్కడికి వచ్చాం.

సామిత్రి హనుమంతునితో తమ వృత్తాంతం చెప్పుట.

“అయన్న కడుసుకోవటం ఎలాగని చింతిస్తుంటే నీవు రావటం జరిగింది. మీ ప్రభువు కోరిన ప్రకారం ఆయనతో వల్యం చేస్తాము” అని ముగించాడు. వానరవిభుని క్షేమంకోరిన హనుమ పుటయలకు స్నేహం చేచూర్చుకలిచి మనస్సులో “నా యజమాని కష్టాలు నేటితో గట్టె క్కినై ఇంతటివారు న్వయంగా మిత్రాద్ధులై వచ్చారంటే భార్యారాజ్య ప్రాప్తి లభిస్తుంది. బహుశాలంగా ఆతని పున్నతికోసం తపించే మాట అనందం కలుగుతుంది” అని భావించి “అర్యా! పరోక్షంగానే ఒకరిపై ఒకరికి ఆధిమానం కలిగివున్నప్పుడు ప్రత్యక్షమణులందరికీ పెద్ద ప్రయత్నంతో పనేలేదు— తమ వృత్తాంతం నేను వింటానికి ఆర్థుడ నైతే వివరించండి ఆపైవ ఇరుగవలసినవన్నీ నేను నిర్వర్తిస్తాను” అని తిరిగి ప్రశ్నించాడు. సామిత్రి అన్నవంక చూశాడు. రామ చంద్రుడు అనుమతి సూచికంగా కిరకంపంచేశాడు.

“హనుమా! విను. ద్యుతిమంతుడూ, మతిమంతుడూ అయిన దశరథమహారాజు దర్శం తప్పక అరవైవేదవృత్తాల అవసీపాంసం చేశాడు. పుత్రార్థం కావేల్చిచేసి అగ్నిప్రసాదంవల్ల నలుగురు పుత్రులను పొందాడు వారిలో జ్యేష్ఠుడు ఈయన. నేనాతని తమ్ముడను. మా నామధేయములు రామలక్ష్మణులు. దర్శనంకట నమయంలో, తండ్రిని నత్యవధునిగా చేయించి రాజ్యాధికారం పరికల్పించి మహిళాలో మకుటమాజిక్యమైన మా వడినతో దండకారణ్యవాసానికి తరలివచ్చాడు. ఆయన నడుచాలకు నకుడనైన నేను విడిచిపెందలేక పరిచారక భావంతో వెంటవచ్చాను. ఈ న్నాజ్ఞాని, కృతవిజ్ఞాని, నుభాద్భుని, మహాద్భుని, భూతరక్షదక్షరాజదండ నమలంకృతుని చూచి విధి నహించ లేక, ముందురాజ్యభ్రష్టుని చేసి, కాంతారవాసం కల్పించి, తుడుకు కాంతావియోగం కూడా కల్పించాడు. మేము లేని నమయంలో మ్రుక్కడి రక్కసుడెవడో ఆమెను అవహరించుకొని పోయాడు. తదన్వేషణలో కలుగుతనే దనుజుడు ఈయనచే గాపముక్తుడై మీ పతిని ఆక్రమించి

ఆమెనార్తను తెలుసుకుని ప్రతీకారంచేసి వత్తిని గ్రహించుమని ఆదేశిస్తే ఇక్కడికి వచ్చాం.

సోమిత్రి, రాముడు సుగ్రీవుని మైత్రికోరి వచ్చినట్లు చెప్పుట

కవిశ్రేష్ఠా : ఈ విషయవర్ణిణిలో నాకూ, నా అన్నకూ మీ ఏరికే శరణ్యం మా అన్నను గూర్చి నేను చెప్పేది అత్యుక్తీకాదు. పునరుక్తీ కాదు. ఆయన నామం తారకం. నాకేకాదు, చరాచరజగత్తుకు. ఎవడు పూన వీరభవవర్ణప్రాయంలో తాటకను హతమార్చాడో, ఎవడు గాధేయుని నవనరక్షణం చేశాడో. ఎవడు శివధనుర్వంగం కావించాడో. అజయుడైన పరశురాముని ఎవడు నిర్ధించాడో, దుర్జములైన ఖరదూషణాది చతుర్థ శహస్ర దానవగణాన్ని ఎక్కడియై కాయని ఇంటికాపుపెట్టాడో, ఎవడు దిండకారణ్యశాపన బాదానివారణుడో, ఎవడు దానగరిమచే పేదరి, ఆర్తుల, సుఖోపరి తనియించాడో. సత్యవాక్య పాలనంకోసం ఎవడుసామ్రాజ్యాన్ని త్యాగంచేశాడో అట్టి నా అన్న ఏ యధిపతి హస్తస్పర్శకోసం అభయప్రదమైన తన హస్తాన్ని చాస్తున్నాడు. సర్వలోకాలకూ శరణ్యుడైనా నా అన్న మీ నానరప్రభువు శరణుకోరు తున్నాడు ఎవని ప్రసాదస్వీకారంచేత గతకల్మషులై, కృతకుకృతులై ప్రజలు సుఖిస్తారో ఆ నాయన్న మీకీకవతి ప్రసాదాన్ని అర్థిస్తున్నాడు.

ఎవడు తన దానపటిమచేత, సౌజన్యంచేత, పరాక్రమంచేత, సత్యనందత చేత, దారణీపతుల సేవలనందకున్నాడో ఆ రఘుకులరింతుడు నా అన్న మీ కపిశ్వరుణ్ణి స్నేహ హస్తం చాచి చేరవచ్చాడు. పాపవీ! శోకాభిభూతుడైన శ్రీరాముడు విధివంచితుడై. ఆశ్రయం కోరి వచ్చాడని సుగ్రీవుడు జాతి బొందునట్లుగా చెప్పు. గుణవంతులకు శరణాగతి రక్షణం వెన్నతో పెట్టిన విద్య. కాలచక్రవ్రమణంలో గతి తప్పిన నా అన్నను పుదాసీన భావంతో పరిహరింపక చేయి చేయి కలిపి స్నేహం చేయటం ఆయనకు అర్హమైన కార్యమని వొక్కి వక్కాణించు. అదృష్టం ఆనేది ఒక్కసారే జీవికి వస్తుంది. ఆ అవకాశం వ్యర్థం చేసికొని ప్రాణావసానం వరకు వచ్చా

కాపంతో ప్రగటం ప్రాజ్ఞల లక్షణం కాదని వివరించు" అని వుద్వేగం తోనూ, అభిమానంతోనూ, కన్నీటి కాల్యంతోనూ, కార్యసాధన బుద్ధితోనూ చెప్పాడు.

పామిత్రి చెపుతున్న రామకథ వివి హృదయ విరేచకంగా బాధపడి అంజనానూనుడు "రామానుజా! కోకించకు. కార్యవాదివై ఆత్మ ప్రత్య యాన్ని అణచుకొని మాటాడవలసి వచ్చిందే అని అభిమాన పడకు. నేను గావి, మగ్రీవుడు కావి. మిమ్మల్ని లఘుదృష్టితో చూడలేదు. భావించలేదు. మీనహకారం లభిస్తే చాలునని ఆశించాం. అవి సంభవమా అని ఆశంకించాం మీ కష్టగాధ తెలియలేదు కావి నీవు ఈ మహాప్రభువును గూర్చి చేసిన ప్రళంస మేం ఇద్దరినీ చేశాం. నీవేమీ తక్కువాడవు కావు. అన్నపైగం అభిమానంకొద్దీ విన్ను నీవు తగ్గించుకున్నావు. మాకు మీ ఇరువురూ వందనీయులే. పూజార్థులే అగ్ని వేదూ, ప్రకాశం వేదూ అవుతుంవా? చంద్రచంద్రికలు విడివడి వుండవా? పుష్పపరిమళాలు భిన్నంగా లభ్యం అవుతాయా? జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరువేరు మూర్తులా? లౌకికలౌకికాలు మనోధర్మ దూరాలా? మీతో చెలిమి మా రాజుకు అదృష్టంగా వచ్చిన కలిమి. మీరు సామాన్యులను శరణు కోరామని చింతించవచ్చు. కావి అట్లు భావించవద్దు రవిపుత్రుడు సామాన్యుడేమీ కాదు. కొన్ని కారణాల వల్ల అన్నకు లొంగిపోవలసి వచ్చింది కావి లేకుంటే త్రిభువనాల్లో ఆకలికి దీచిన యోధుడు లేడు. వారిని మించిన శక్తి కలవాడు మేం కూడా మీ శరణుముందే చొచ్చాం. న్యూనతాదిక్కాదు మిత్రులు కాటోయేనాడు ఎందుకోరాదు హృదయ విచారకమైన రామప్రభువు కష్టగాధ చెప్పావు. కరుణరసప్రదానమైన సూర్యసుతుని దయవీయ చరిత్ర సామభూతితో విను.

వాణిమగ్రీవులు అన్నదమ్ములు. ఋషరజానకు ఇంద్రసూర్యుల అనుగ్రహంచేత ఆత్మజాదుగా ఆవిర్భవించారు వారి మోర తపస్సుచే ముక్కుంటిని పెప్పించి ఆశేయమైన వరాలు గ్రహించారు తండ్రి అను గ్రహంచే తరుగని ఐలం పొందారు. మంచివాడే కావి విచక్షణాకూన్యడు. ముక్కుపి. గర్విష్టి. ఆతడు జరిగిన విషయం వత్యమని విశ్వపించక అగ్ర

హంతో తమ్ముణ్ణి తన్ని తరుముటయే కాక అదర్శంగా దారహరణం కూడా చేశాడు. అనుకూల కాలం కోసం మేమీ అవనీ ధరాన్ని ఆక్రమించి వున్నాం. ఆశించిన కుభశాలం మీ రాకతో వచ్చింది. మీరు సీతాసాధ్వీ అన్వేషణ విషయంలో చింతపడవద్దు మా దృశ్యకీక సహాయ సంపదతో చెలికాని కార్యం కరంతో నిర్వహిస్తారు దుఃఖధారాన్ని తొలగించి సంతోషంతో నా యజమానిని కలుసుకొనటకు దయ చేయండి. మీ రాకతో ఆయన మనశ్శుభం పంచ బంగాళమైపోతుంది. వరమానందంతో మిమ్మల్ని అహ్వానిస్తారు" అని పావని తీయని మాటలు చెప్పి ముగించాడు. తనవలె భార్యావియోగ దుఃఖితుడయిన మూర్ఖపుత్రుడు అంచులోని దాద అనుభవ పూర్వకంగా తెలిపినవాడు కనుక అరిన్యం లేకుండా అన్వేషణ చేయిస్తాడని రాముడు తృప్తితో విశ్వాసం విడిచాడు. పామిత్రి యధార్థవిధి స్తవగ శ్రేష్టుని పూజాచికల సత్కరించి "అన్నా! వెనుకదలచిన తీగ కాళ్ళకే తగిలినట్లు మిత్రుడు కూడ తుల్యకార్యార్థి. మారుతి ప్రయమైన సత్యం చెప్పాడు స్నేహితులిద్వరు తుల్యవస్త్రంలో నున్నందున చెలిమి శాశ్వతంగా కులాంతంగా ముగుస్తుంది. ఆయననించి ప్రయోజనం మనం అర్థించినట్లే మనవల్ల ప్రయోజనం ఆయన ఆశించాడు కనుక హెచ్చుతగ్గులు. గౌరవా గౌరవా ఇందిలో లేవు మనం కృతకృత్యులమైనాం. అవరణలో అన్భరితుడే కాక ప్రవేశంలో కూడ అన్భరితుడయిన హనుమ మాటలు అవశ్యం అవరణీయం అనునరణీయం. నేను విశేషంగా ఈ పూజ్యాని పరికిరించి ఋతభాషి అనీ, విశ్వానపాత్రుడనీ గ్రహించాను. ఇందు మోనం లేదు సరికదా మీ ఇరువురు గాఢమిత్రులు కావలెనన్న ఆశయం కూడా ఈ మేధావి ముఠిలో గూఢంగా వుంది అన్నివిధాలా ఈ మైత్రి అర్హత కలది. నాకు తోచిన మాటలు చెప్పాను. ఇక నీ ఆజ్ఞానుసారం వర్తిస్తాను" అని అన్న తమ్ముని మాటలకు రాముడు సంతోషంతో, మారుతి పంకజాస్త్రా "తథాస్తు" అన్నాడు. రామచంద్రుని నోట వెడలిన ఆమాటలు కోటి వరాహాల మాటలుగా హనుమంతుడు భావించి, వెంటనే తన ఓజ్జిక రూపాన్ని పరిత్యజించి నైజరూపంతో ఇన పంకోత్తముల ముందు నిల్చాడు. అతని సహజ స్వరూపం రామలిక్ష్మణులకు హృదయంలో

చెరగని ముద్ర వేసింది. రామమూర్తి మనస్సులో ఏదో అచింత్య భావం సృష్టించి అదృశ్యమైనై.

హనుమంతుడు రామలక్ష్మణులను
సుగ్రీవుని కడకు కొనిపోవుట

అట్లే హనుమంతుని హృదయంలో నృష్టి ప్రారంభంలో పెరవేసు కున్న అభిమానాధిక్యత తనకున్న మెరిపించి కనులు మూసి రద్రూపాన్ని దర్శించి విస్మయనీయమైనది తలంచాడు. "పూజ్యులారా! ఇంక తడవేంలేదు! ఈ భగవ్య శీఘ్రం అన్నారు కదా ఇరువురూ నా అంశ దేశాన్ని అధిష్టించండి. నా మిత్రులన్న చోటికి కొనిపోతానని సూక్ష్మచేతనయై నిల్చాడు. అద్భుతశక్తిగలవాడై రామలక్ష్మణులు అంశనేయి అనకలం పైన అసీనులైనారు. ప్రహృష్టుడూ, సుమతీ, పుగ్రణపుడూ, వరిపుడూ అయిన హనుమ తృటికాలంలో సుగ్రీవుని ముందు వ్రాలాడు. వారిని వుచిత ప్రదేశంలో కూర్చుండ బెట్టి సుగ్రీవుని నమిపించి, ప్రధూ! కార్యం అనుకూలంగా పాఠింపబడదే. వారిని కొనివచ్చి ఆశోకతరువు క్రింద ఆననాలపై అధివహించేవి వచ్చాను మనం చూచిన వారిలో వీరిమేమాత్ర మైన శరీరం కలవాడు కాముడు. మహామూర్తి దీప్త నిగ్రహాడు ఆతని తమ్ముడు లక్ష్మణుడు. రాముడు సత్య శౌర్యుడు మహాత్ముడు. సూర్యకుల సంజాతుడు సత్యవ్రతుడు దశరథ మహీపతి తనయుడు. పిత్రువాక్య పాలకుడు భార్యసోదరులతో అరణ్యంలో తిరుగుతుండగా వారు లేచి నమయంలో రావణుడు మాయతో ఆమెను అపహరించాడట. ఆమెను వెదకుతుండగా కనిపించు విన్న కథలుమని వంశ వచ్చాడు. రాజ సూను మహాధ్వరంలో శతనహస్ర గోవులను, చన కవక వస్తు వాహ నాలను అఖండంగా దానం చేసిన పంక్తిరథుని ప్రభువు పుత్రుడు, సకల లోక సంరక్షకుడయినవాడు. విధివిధానంలో క్రుంగిపోయి విన్న శరణు జొచ్చాడు. వారిపట్ల లఘుభావం వదలి మనకంటే అన్నితెరగుల అధిక్యం గలవారుగా గుర్తించి పూజించు. నీ కార్యం కడముట్టుతుంది. పోయిన

మంత్రాలు తిరిగి పొందుతై. భాషాచతుర్యం కానీ అవ్యష్టత కానీ స్రవం గండా లేకుండా భాషించు వోదాం రచ్చుని సుగ్రీవుని తోడ్కొని వచ్చాడు.

ఆత్మనచివుడయిన హనుమంతుడు కొవిరాగా, ఎవరిని చూచి వారి పంపున వచ్చినవారని ఆకారణంగా భయపడ్డాడో వారే హితులుగా వచ్చి నందుకు పరమామోదాన్ని భజించాడు. సహజ వానరరూపం వువసంహరించి మానవాకారంతో వారి నమజ్జనికి వచ్చాడు. రాగానే రాముడు లేవగా పరాస్పరాలింగనం చేసుకున్నారు అనంతరం అతిథిమర్యాదలు కొనసాగి నై. అందరు సుఖోపవిష్టులైనారు రవిసుతుడు దశరథ సుతుని చూచి గౌరవ పురస్కృతంగా ఆర్యా! మా పావని మీ అపేయమైన గుణగణాని వివరించాడు. విన్నవ్వుటి కంటె కన్నవ్వుడు ఆ గుణాలు అధికంగా కనుపించినై మీవంటి కారణజన్ములు సహజ చావల్యంగల వానరులతో మైత్రి గోరి రావటం మా అదృష్టం నేను అందుకు అర్హుడనని భావించటం అంతకంటె అదృష్టం మీ పౌజన్యం. మీ వుదారాచయం, మీ శౌర్యగరిమ నేటినుండి ఈ యనాధునకు "శ్రీరామరక్ష" అగుగాక

శ్రీరాముడు సుగ్రీవునితో సఖ్యంచేసుకొనుటకు అంగీకరించుట

చాళరథీ! నాతో నీకు నెయ్యం ఇవ్వమైతే విందుమనముతో నా చేతిలో చేయి వేయి. నీ అనుగ్రహాన్ని అర్థిస్తూ ఇదిగో హస్తం చాస్తున్నాను. అభయప్రదానరక్షమైన నీ హస్తం నా చేతిలో పెట్టి ఆశ్రీతావసకీరు ఇవ్వకులన్న కీర్తిని ఇనుమడింప చేయి" అంటూ కుడిచేతిని చాచాడు. ఆ మాటలువిని మత్తకుండాం గమనంతో నడచి మైత్రికి చిహ్నంగా రవిసుతుని హస్తంలో తనదక్షిణ హస్తంవుంచి దానచేసి గౌరవంగా పరిరంభించేవాడు విశేషరూపంలోవున్న హనుమ వానరరూపందాల్ని అనందాక్రతుల చిందగా చయ్యనపోయి సమిధలు కొనివచ్చి జ్వాల రగిల్చి ఇరువురిమర్య అగ్నిని ప్రతిష్ఠించాడు. వారు ప్రకాశిస్తున్న వీతిహోత్రుని పూజించి ప్రదక్షిణించారు. ఇరువురూ "మనసా, నాచా, కర్మణా ప్రతిజ్ఞాపాలనం చేస్తాం. మైత్రితంగం కలుగవీయం" అని ప్రమాణస్వీకారం ముమ్మారు పశించి

చేశారు. అంతస్తాపం ఇరువురికీ వశించింది. ప్రవన్నముఖాలతో, తేరిన హృదయాలతో రాముని రవిపుత్రుడూ, రవిసుతుని రాముడూ కరవు కొన్నట్లు కఠీరం పులకలతో విండగా చూచుకొనసాగారు. తృప్తి కలిగినట్లు లేదు. ఆ వీక్షణములు అన్యసదార్థాలపై ప్రసరించబడలేదు. ఆహో! అది కదా నజ్జనుల కృతజ్ఞతాభావక్షణం! పలుకులేక, చలనంలేక, కను గొనల బాష్పబిందువులు ముత్యాలలాగా మెరయగా, పరస్పరాలోకనానంద పారవశ్యంలో రామసుగ్రీవులు పాలభండికలైనారు.

పెక్కుదినాలకు వారిలో సంతోషోత్సాహాలు విరిపిసంచుకు, సౌమిత్రి పాపములు తమ సేవలు ఫలించిసంచు "చరితార్థలమైనా" మన్న భావంతో ఒకరికొకరు కృతజ్ఞత తెలుపు దృష్టులతో చూచుకున్నారు హనుమంతుడు దహవర్ణమైన వికీపిత పుష్పకాంబరీచి తెచ్చి వారి నడుమనేయగా దానిపై రామసుగ్రీవులు సన్నిహితులుగా కూర్చున్నారు. రామునికి చేరువగా లక్ష్మణుడూ, సుగ్రీవునికి నమీపంగా మారుతీ ముందరగా కూర్చున్నారు. సుగ్రీవుడు సుహృన్మణి! రామచంద్రా! దూరచర్యులైన లక్ష్మణ పాపముల పామర్యంతో మన కష్టసుఖాలు వికీకృతమై మైత్రీసూత్రంతో బండించ బడ్డవి. అన్యోన్యం ఆరమరలేకుండా ఆప్తులమైనాం. పాపవి నా కథ క్లుప్తంగా వీకు చెప్పాడు. యథాతథంగా వివరిస్తాను కాలాతిక్రమం కాకుండా ఆశీర్వం స్వీకరించి విశ్రాంతి తీసుకొనండి. హనుమా! ఆహార కాలకు పోదమా" అనగానే "ఈ మంగళ ప్రదేశంలోనే అగ్నికి వివేదించి అందరం ఆరగించుదాం" అంటూ అవసర కృత్యాలకు కవులను నియమించాడు. సూర్యుడు గగనమధ్యస్థుడైనాడు. మిత్రుల కలయికతో కష్టగాఢ అర్థానికి చేరింది.

సుగ్రీవుడు రామునితో వారి తనకుచేసిన అపకారం చెప్పుట

శ్రీరామ సుగ్రీవులూ, లక్ష్మణపాపములూ, కవులూ, నదివులూ కలసి ఆనందోత్సాహాలు మిన్నుముట్టిగా ఆహారస్వీకారం చేశారు కొంత కాలం ప్రియభాషణం చేశారు. పుష్పికటాక్షాలు సూర్యాకాశాన్ని గ్రహించి మలయాదియవి ద్వారా శైత్య స్వాగతం కూర్చినై. రామచంద్రవిహస్తాన్ని

రసిపుత్రుడు పట్టుకుని, "కమ్మ దంకనీపరా! రామా! వాడుబిడ్డమైన నా అన్న వారి పయనాని, కలిసేకన్నుడై రాజ్యమువారును మారందేసి బలాత్కారంగా నా బాల్మీకు చెరపట్టి నన్ను పురంసుంది వెళ్ళగొట్టాడు. నేనాతనిని నిగ్రహించలేక, చేసేదానయ్యడగంబున్న సరకిన్నక సాధ్య మరుడవారిను రక్షణకోసం ఆశ్రయించాను. వారంతా వారిచేయి నిసగానే "పీకాశ్రయం ఇచ్చి కొరివితో తరి గోరుకోలేం. నీ రక్షణ చేయవలసి. మా ప్రాదాద మాకు దక్కను. పోయ్యున్నారు. ఆశ్రయరహితుడనై, సన్నాశ్రయించి కష్టవారిలోహూత నిమిషక వెంటనున్న ఈ నయగురు మంత్రులతో, కొంత కపిలంలతో ఈ కొండ రక్షణగా ఆక్రమక కల వాచి కున్నాను రాజ్యవిహిష్టారం. బలాత్కారహరణంచేక కలిసే వాచిన్నా స్వేచ్ఛా కేవలానికి మార్చిన నా బ్రతుకు మరీయవైన వాచిమేకర్పిస్తామి. బయట ఎక్కడ కనిపించినా బ్రతుపీయము, ఈ కొండకుచాత్రం రాదు. ఆర్తితో అల్లాడుతున్న నన్ను, నీ చల్లని కడుదాకర్పివృద్ధితో చూచి వారి చేక వరింపడములా నాకు ప్రాణదానం చేయి. నా కేవలశాంతిరాజికి వెదుగును ప్రసాదించు. నాకీ కష్టవారిలో ఆపరాతిక కత్తిమంతుడైన ఈ హనుమంతుడే అందగా ఉన్నాడు. ఈతడే ఆకడు యుద్ధం చేయము. నన్ను చాత్రం కమించు. నాపైకి వచ్చినప్పుడల్లా ఈ వాచును ఆర్థ విల్లుగానే వెళ్ళిపోతాడు. ఒంటికి వాచి వస్తాడు. నీ నమమిందో ఎక్కడపుంటే ఏలా వస్తాడో తెలియక ప్రాణం ఆకలేకవెట్టుకుని ఆత్మాక వానం చేస్తున్నాను. ఈనాటికి దైవం మెచ్చి నా కడుపీయ తీవితానికి విన్నుగూర్చి వారిహుంపాడు. నన్ను వెదుగురిలో ఒకరుగా తీవించే దిట్టగ అనుగ్రహించు. నీ కక్షణ కొచ్చాడు" అంటూ మోరంగా గోకించాడు.

శ్రీరాముడు వారిని వడిస్తూని ప్రతిజ్ఞ చేయించు

మిత్రుడైన మిత్రపుత్రుని ప్రదుమాక కొనిగిచ్చి, కప్పిడుతురిది, కుప్పిపుష్టికరలైన మాచిలతో సేకడేర్చి, "హితుగా ఇచ్చుకుం నాశ్రయించి ఇంతవరకు ఎవ్వరు వ్యధుడు వాడేదు. అందులో అత్యయవనై, నాశ్ర

యం చూర్చి పీపు వ్యర్థుడనెలా ఆవురావుః రాముడు చూచి ఇచ్చినప్పుడే
 వీ శత్రువు మరణించాడు. వీవేమీ సందేహించకు ఉపహరణం వేను
 దా ఎరుగును. వీ కవచం చేసిన వారిని వేలపాలు చేసి, వీ తానూ,
 రాజ్యాన్ని వీకు నమర్చిస్తాను. సూర్యచంద్రియ నాషిగా, నా కోవంఠం
 పాషిగా ప్రహేళిక చేస్తున్నాను" అని ధనువును నృపించాడు.
 ఆ సమయంలో-

“సీతకపింద్రక్షణదాదరాదాం, రాణీవహేమజ్యం నోపమాని

సుగ్రీవరామప్రణయప్రసంగే, నామానివేత్రాణి నమం సురంతి”

(రాముడు ప్రతిజ్ఞ చేయగానే సీతకూ, వాలికి, రావణునికి, కమలంవర
 ణంగారంవర అగ్నివలె ప్రకాశించే నేత్రాలు ఎడమదాగంలో వున్నవి
 నమానంగా అరిగినై. సీత శ్రీ కనుక వామపక్షం అదిరి ఉభయ సూచిం
 చింది. వారి, రావణులూ పురుషులు కనుక కీడు సూచించినై)
 “వానరేశ్వరా! వివీర్య పర్యుతంగతీవిలోపి ఈ ఘోరజాణంతో వేల కూడా
 తాడు నాశనాలు, అమోఘాలు, మహితకముఖాలు, ఋజుపర్యాలు. వీవిక
 శత్రుచింత విధవి సుఖంగా వుండు”మని ధైర్యం చెప్పాడు. వాలితో
 మైత్రం వచ్చినప్పటినుంచీ ఇంతవరకు ఇటువంటి సాదరవాక్యాలు శ్రవణాలు
 వినలేదు. సుగ్రీవుడు ప్రపుచ్చుచునమ్మకై నాడు. “హితమణి! నా నంకట
 ప్తి నమసిపోయింది. పునర్జీవితుడనై నట్లు పొంగిపోతున్నాను. వారి
 మహాపరాక్రమకారి. ఆకట్టి నిర్జించటం అనుకున్నంత తేలికపని కాదు.
 వీవాడని ఎలా నిర్జించకలపోగానో ఆ విధంగా చేసి నన్ను విముక్తుజ్ఞ
 చేయి” అని మనవి చేసుకున్నాడు.

శ్రీరామునితో సుగ్రీవుడు పీతను కొనిరిస్తానని

ప్రతిజ్ఞ చేయుట

అనంతరం తనకింత ప్రయత్నం వాక్యాలు చెప్పి ప్రతిపదేపివ
 మిత్రుడు తత్క్షణం సంతోషించేలాగా రామచంద్రా! దాశరథివై, సుక్షత్రి

యుద్ధమైన నీవు కరణాగతత్రాణుడవు కావటంలో ఆశ్చర్యంలేదు. నేను జాతిచేత కోరినైనా కృతజ్ఞతాభావం కలవాణ్ణి. నీవలె సత్యధర్మాలపై ఆసక్తికలవాణ్ణి. మిత్రధర్మాన్ని బాగా ఎరిగినవాణ్ణి. నా మంత్రులలో మహామేధావి, చిరంజీవి, సుఖమటనా నజ్జరుడు మారుతి మీరడవికి వచ్చినది మొదలు నేటివరకు జరిగిన సమయములు యధావిధిగా వినిపించాడు. నీ పితృవాక్య పరిపాలనవిస్తా, తాపనరక్షణం, ఖరదూషణ కలందాది రాక్షసవధా, అనమయంలో ఆసురుడు నీ ఆర్థాంగిని అనహరించటం నహాయవదిన జటాయువు మరణించి ఎంతో బాధపడ్డాను ఇక నీవుకూడ పదినంత కాలం కష్టం పడవలసిన పనిలేదు. బాధ్యవియోగమైన దుఃఖం ఎట్టిదో స్వానుభవంగా తెలిపివాణ్ణి కనుక ఆ దుఃఖం త్వరలో అంతం అయ్యేట్లు జానకి వార్త తెప్పిస్తాను. ఆ దివ్యుడు తన పురంలోనే కాదు పర్వతాల్లోకాలలో ఎక్కడ దాచినా చతుర్వేదాలు మీసమూర్తి నమస్కరంలో నుంచి కొనివచ్చి విరించి ఇచ్చినట్లు పాదించి తెచ్చి నీ కర్పిస్తాను. సమరమే నంభవిస్తే నీ సహాయంతో, మారుతి ఆధారంతో సర్వలోకాలను దగ్ధం చేసినా జానకిని తెస్తాను నా మాటలు సత్యాలని నమ్ము. ఇందుకు పంచభూతాలు, పక్షి, కుక్కలు, ముక్కోటిదేవతలు, దివాకరవిభాకరులు పాక్షులు మార్గి జానకిని జీర్ణం చేసుకోటం విరించి సృష్టికి పాథ్యంకాదు. ఆకలి విపరీతంగా అవుతున్నదని విషాన్నం తెలిసి ఎవడూ తినదు. తెలియక తింటే బ్రతుకదు. నేటినుండి నీవు కూడా విచారం విడిచిపెట్టు. ఇక ఆమె నీ ఆర్థాంగే కాదు మాకపితులానికి తల్లి. ఆమెను వెదకితెచ్చే భారం ముడి. మేమొక సంఘటన తిలకించాం. నీ గాథ కది ఏమైనా అనువర్తిస్తుందేమో ఆలోచించు మేం నడుగురం ఇక్కడ పుండగా రావణుడు మనోవేగంతో ఒక పవిత్ర స్త్రీ మూర్తిని బుజంపై ధరించి ఆకాశంలో పారిపోతుంటే చూచాం. అవిధ హా రామా! హా లక్ష్మణా! అవి ఎదుగెత్తి ఏడుస్తూంది. అప్పుడు మాకేం ఆర్థం కాకపోయినా ఇప్పుడామె సీత అని తెలుస్తూంది. మేం చూచినప్పుడు రావణుని భుజంనుండి వర్షాంగవవలే వ్రేలాడుతుంది. ముఖం కనుపించలేదు. "రామా, లక్ష్మణా" అన్నమాటలు, ఏడుస్తూ వినిపించినై. అప్పుడు మేం మనస్సులు బాగాలేక ఆ విషయం వట్టింతుకోలేదు. ఆమె మంత్రం

అవకాశంవత్త్రండికి దూకాలన్నట్లు ప్రయత్నిస్తూంది వర్వకంపైవ
వున్న పమ్మర్ని ఆమె చూచింది.

జానకి క్రిందపడవేసిన ఆభరణాలు సుగ్రీవుడూ
రామునకు చూపుట

తామవంద్య! ఆమె ఎంతోఆశతో ఆభరణాలను వృత్తీయం
చించి అందులో మాటగట్టి క్రింద పడవేసింది. ఆ మూటనరిగ
మేంపున్నచోటనే వచ్చినదింది దాన్ని నేను బింబలో తడ్రంగా
దాదాము. అవి నీ అర్థాంగినేమో చూచిచెప్పు." అనగానే, "మిత్రమా!
కాల విలంబనం ఎందుకు? వెంటనే తెప్పించు" మని రాముడు
అన్నాడు. సుగ్రీవుడు కందరం లోపలికిపోయి దాచిన ఆభరణాల
మూట తెచ్చి మిత్రుని ముందుంచాడు. రాముడు చీరచెరగును, భూష
ణాలనూ చూడగానే కోకంబొంగి వజ్రాహతికి వర్వకంవలె "హా!
సీతా! ప్రాజ్ఞేశ్వరీ!" అంటూ పడిమూర్చిల్లాడు. పౌమిత్రి రవిసుకుడూ
పువచారంచేయగా తెలివితెచ్చుకుని, "తమ్ముడా! అశ్రుపూర్ణమై నేత్రాల
ఆభరణాలు జానకినేమో గుర్తింపలేకున్నాను, వీవు చూచి చెప్పు"
మన్నాడు పౌమిత్రి గర్భద కంఠంతో "అన్నా వదిన కేయూరాలకావీ. కర్ణ
కుండలాలు కావీ, మరీ ఏయితర పరిష్కారాలు కావీ నేనెరుగను.
ఆమెకు విత్యం పాదాలివందనం చేస్తాను కనుక అందెలు మాత్రం
గుర్తింపగలనేమో" అని సమాధానం చెప్పాడు; రాముడా భూషణా
లను గుండెరిపె పెట్టుకుని హత్తుకుంటూ "జానకి! నాపై వీకెంత
అనురాగం వుందో, వీవెంత మారదృష్టి కలరావినో ఇదివరకు నాకొ
క్కడికీ తెలుసు. ఇప్పుడు ఈ పని ద్వారా లోకానికి తెలిసింది.
"నేను వీచేత విముక్తిపొందుకాననే ఆశతో తీవిస్తాననీ, ఏనాటి నా
ఈ ఆభరణ చేలించలాల గుర్తుతో శత్రువువునికి తెలుసుకుని దండించు
మనీ వీవు చేసినపని ప్రబోధం చేస్తూంది వీవు నా చేసిన కార్య
ణాలాన్ని చార్లంగా విర్యహస్తాను వీ హృదయానికి కాంతి కల్పిస్తాను.
నానుంచి విన్నెడదాసిన ఆ పాపుని కంక్షయం చేస్తాను మిత్రమా!

రావణుడు కొనిపోవుటకుందగా చూచానన్నావు. అతడే డిక్కుగా వయ విందాడు; వాని వివాహం ఎక్కడ; వాని శక్తి పాశుర్యాలెట్టివి; నీకు తెలియని విషయం లోకంకో లేదని కబంధుడు చెప్పారు చెప్పు. వానికి లోకంకో వేరీకో నంబం నంబం తీరిపోతుంది" అని తీవ్రంగా అన్నారు.

సుగ్రీవుడు రామునకు ధైర్యంచెప్పుట

ఆ వాక్యతీవ్రతకూ, కోపకంపిత కాయానికి, రవిపుత్రుడు విస్థాంతపోయాడు. "ఈ వషయంలో కర్తవ్యం ఏమిట"ని గాఢంగా ఆలోచించాడు. "రావణవృత్తాంతం తనకు పూర్వంగా తెలుసు. అయితే అంతమూత్రంచేత ప్రయోజనం ఏముంది; ముందు జానకి ఎక్కడ వుందో జాడ తెలియాలి అపై చేయవలసిన పని చేయాలి. అంతే కాని వేగిరపడి కార్యం వ్యర్థం చేయరాదు. తాను మిత్రుడు. ఆమె వార్త తెలుసుకుని తెచ్చి అప్పగించే పని తనమీద పెట్టుకున్నాడు. కనుక ఈ విషయంలో విర్ణయాలన్నీ తనే చేయాలి మిత్రుడి ఆ విధంగా అవరించాలి. అలాకాక, మిత్రుని తొందరపాటు చూచి, తాను కూడా తొందరపడి, కార్యభారం, పాపనమార్గం విచారించక, శత్రువు విషయం ఇప్పుడేదేవితే ప్రమాదం వస్తుంది. ప్రయత్నం చెడుతుంది. తన ప్రతిజ్ఞ పొల్లివుతుంది. కనుక మార్గాంతరం త్రొక్కాలి. ఆ మార్గం ముహూర్త మారమైనా, రాజనీతిలో ధర్మంగా పాదించవచ్చు" అని విర్ణయించుకుని "మిత్రమా! రావణుని శక్తి, వున్న చోటా తెలిసి సంత మూత్రాన ప్రయోజనం ఏముంది; అనలు తెలియవలసింది జానకి జేమవార్త. అకదామెను ఎక్కడవుందాదో, ఏవర్తతిలో వుందాదో ఎరిగకుండానే శత్రువును చంపించివేయవలె వస్తుంతువు లాభంలేదు. నేను ప్రతిజ్ఞచేసి చెప్పాను గదా సీతామతను తెచ్చి నీ కర్పిస్తానని. అందుకు చేయవలసినపని నేను చేస్తాను. నీవా విషయాన్ని గురించి విచారించవలసిన అవసరంలేదు. ఇది తొందర పాటుకు నమయం కాదు. అది కార్యవైఫల్యానికి కారణమవుతుంది.

ఏను దీరోదత్తుడవు. చెప్పనేర్పినవాడివి. రైర్యాన్ని, తేజాన్ని వదలి
వేడనపొందుతుంటే అస్సాడులు వరివిద్దగలరా; నీ శర కోదండ
పాండిత్యాన్ని, నీ మేధగంభీరమూర్తిని చూచుకుంటూ కార్యరంగం
లోకి దిగబోతున్న మాకు ఇంక గతి ఏమిటి; భార్య వియోగబాధ
ఎంతటిదో నేనెరుగనా; నేనింత దుఃఖపడుతున్నానా; మూర్ఖుణ్ణి,
కోతిజాతివాణ్ణి, నేనే ఇంత విచారంగావుంటే, జితేంద్రియుడవు. ధర్మ
వ్రతుడవు నీవు బేలపుకావటం దర్శమా;

కారే కప్పిటివాహినికి రైర్యం ఆనే అనకట్టవేసి ఆపు. సత్యం
గలవాడు వ్యవస్థారూపమైన దృతి విడనాడుతాడా; వ్యవసార్థ వ్యవస్థకు
లోబడి యద్ధిమంతుడు నిగ్రహం కోరుపొతాడా; ఎప్పుడూ కోరించే
వాడు సముద్రంలో ఓడవలె కష్టాల్లో మునిగిపోతాడు. కాని, సాధించి
గట్టెక్కలేడు. లెందుచేతులూ మోర్చి విన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. ప్నేహాన్ని
గుర్తించి నన్ను మన్నించు వగవును దూరంచేయి. పొరుషాన్ని
పూతగా పరిగ్రహించు. దుఃఖితునకు లోకంలో పొఖ్యాలు దూరం
అవుతవి. తేజోహీనత ప్రాప్తిస్తుంది. క్రమక్రమంగా నిరాశ,
జీవితంపై లోతా హెచ్చుతుంది. అన్ని అవస్థలకు కారణమైన
కోలాన్ని అవకరించు నీకు వుపదేశం చేసే అధికారిని కాను. చెరిమితో
కూడిన చమవును కైకొని ఇంతగా మాట్లాడాను. ఏను యథామతిపై
యున్నప్పుడు నీకు బోధింపగలవారు త్రిశువనాల్లో లేరు. ప్నేహాన్ని
గౌరవించి, మిత్రుని మాట మన్నించి, అందరి సత్కాన్ని ఆదరించి
చిత్తవిదాహకరమైన మోహ కోశాలను విసర్జించి దృతిమంతుడవై ప్రకా
శించు" అని హెచ్చరించాడు.

సుగ్రీవుడు సమయానుకూలంగా శాస్త్ర సమ్మతరైన వాక్యాలు
వివరించుకుంటే రాముడు క్రమంగా కోరుకుని, నెయ్యం తియ్యం
పెంపొందేలాగా రవిసుకుని చేరదీసుకుని కంటిపీరు తుడుచుకుంటూ,
“ఏ సమయంలో ఏది చేయాలో చక్కగా తెలిసి ప్రవంగించి ప్రబోధం
చేసిన నీవు నిజంగా నా మిత్రశత్రుల్లాన్ని పార్థకంచేశావు. ఆక్కరనేక
అడుగునేనాడే లండువు. అపదలో అడ్డువడినవాడే మిత్రుడు. ఇందులో

ఏ ఒక్కగుణం నవ్వంగా కలవాళ్ళు లోకంలో దొరకటం కష్టం. నా అదృష్టం వల్ల రెండింటిని నమానంగా గలిగిన విమ్మ హేతువిగా సంపాదించుకున్నాను. సంవద వమ్మద్దంగా వున్నప్పుడు చుట్టాలూ, వ్యవసరంవట్టడై ధనం వెచ్చించే రోజుల్లో చెరికాళ్ళూ, వద్దన్నా వదలకుండా ఒడ్డుకువస్తారు. వేసు అన్ని విధాలా హతభాగ్యుణ్ణి అయినా ఆశ్రయం ఇచ్చి చెంతకు చేర్చావు. సీతావియోగవమ్మద్ర తరణానికి తరణిగా విరిచావు. వీ సాధువచనాలు నా మనస్తాపం శమింపజేయటమే కాక ద్రుతిమకూడా ప్రసాదించినై. ఆ రౌద్రకర్మతుడైన రావణుని గూర్చి ఏపదంగా వ్యవహరించాలో, జానకివార్త ఎలా సంపాదించాలో బుద్ధిమంతులైన పచిపులతో సంప్రతించి నిర్ణయించు. నన్నిప్పుడేమి చేయమంటావో జంకు మించి, సంశయంవదిలి చెప్పు. వానాశ్రమంలో ఓజావాసనం చేయటానికి నన్నద్దవరచిన మేలిమడిలాగా నన్ను భావించు. వేవిపుడాదిన మాటలు వ్యర్థాభిమాన పూర్వకాలనీ, అదరమరురాలనీ, ఏమోలే అనీ సందేహంతో అవకరించకు సుమా! ఈ రాముడు పూర్వం అన్యకం అడలేదు. ఇకముందుకూడా అడడు. తన శక్తికి మించి వాగ్దానం చేయడు. కార్యార్థిణనా కడషనథంలో పయనించడు. రాముడు సత్యవ్రతుడనీ, సత్యవరాక్రముడనీ, సత్యంపై శవధంచేసి చెవుతున్నాడు" అని మేఘమోషణంగా సుగ్రీవునితో అన్నారు

సుగ్రీవుడు శ్రీరామునిమైత్రి కొనియాడుట

ఆ మాటలు విన్న వానరపతి ఆనందవమ్మద్రంలో తేరిపోయాడు. అర్హులగల అధికారి ప్రావకం దొరికినందుకు అంతర్వ్యథ నమూనంగా తుడిచిపెట్టాడు. లోకాతీత విక్రమశాలియైన వారివల్ల తనకింక ఏ విధమైన బాధలేదనీ, శత్రువిషయం తథ్యమనీ ఆశ్చర్య్యానం పొందాడు. ఇంతటి శక్తిమంతుల, పరోపకారపరాయణుల తనకు అస్థియులుగా చేసిన హనుమంతుని అనంతవిధాలుగా ఆనినందించాడు. ధౌమిత్రి ర్థిజన భాగదేయా! అమృతహృదయా! రమా సంశయంధనా! రాక్షసకులంధనా! రామా! హృత్తాపసివారిణిమా!

వింకా నేవిప్పుడు విర్రనాడునకైన అనుగ్రహ్యాదనయ్యాను. అందుకు అధికారం వీవు అదరించి మిత్రహస్తంతో నన్ను అనుగ్రహించటమే. వీవు సంకల్పిస్తే వ్యరాజ్యం ఏమిరెక్కా స్వరాజ్యమే వస్తుంది. నేడు నన్ను విరపించిన బంధువులకు, అవమావించిన అన్నకూ, ప్రాణ మిత్రులకూ పూజ్యతముదనైనాను. వీకనురూప మిత్రుణ్ణి క్రమంగా వీవే గ్రహిస్తావు. ఆశ్చర్యమే! నా హృదయం అంగీకరించను. అదరణలో తెలియకగినదాన్ని అక్కటంగో పెట్టటం అదముల లక్షణం నా కృత జ్ఞానానం క్రియాపూర్వకమేకాది నాగాదంబరం కలదికాదు పాదువులు, ప్నేహితులనూ, వెండి, బంగారూ సౌమ్యులనూ ఒకే విధవలో తూస్తారు ధనవంతుడైనా, ధనహీనుడయినా. దుఃఖితుడైనా, సుఖియైనా, వింతితుడైనా, విర్థోపియైనా మిత్రుడెన్నటికీ మిత్రుడే. సంపదలో ఆశని ప్థానం సంపదనాత్మకం కావచ్చు కాని, మిత్రునిపట్ల మాత్రం జేరణాన్ని పొందదు డనంబోయినా, సుఖంబోయినా, చివరకు తనువే పోయినా మిత్రుడైననాడు మిత్రుని అవసారం చేయడు. జరిగితే చూచి నపొందదు అందుకు విదర్శనం నా అచూత్యుడే. అందులో ఈ అంశా వుత్తుకు ఆగేర్చుడు

ఇటువంటి మిత్రులచే సంస్కారం పొందిన ఈ రవి సూనుడు వ్యక్తిరేక పథావలంబి ఎందుకు అవుతాడు? అవసారికి ప్రత్యుపకారం అయినా చేయక తేవలం కృతఘ్నుడుగా మాత్రం జీవించడు అని తన మనోగతాన్ని వెల్లడంచాడు. ఈ విధంగా రామ సుగ్రీవులు ప్రణయ ప్రసంగాలతో కొంత ప్రోద్బుధులైనారు. అంతవరకు రామ లక్ష్మణులు కూర్చున్న కొమ్మ అకులూ, పూలూ వాడిపోవటంతో సుగ్రీవుడు లేచి నాల్గై వైపుచూచి వత్ర పుష్పాలు సమంగా ఛంది పరపుగా, విశాలంగా వున్న పారి కాల విరిచితెచ్చి నూర్చాననం కల్పించాడు. దానిపై రాముడూ, రవి సుతుడూ ఆసీనులైనారు. వెను వెంటనే చూసుచుపోయి మరొక వృక్ష కాల తెచ్చి ముందు వైవగా లక్ష్మణుకు కూర్చున్నాడు. వ్లవగ శ్రేష్ఠులు తమకు తగిన కొమ్మలు తెచ్చుకుని వరచి సుఖాసీనులైనారు. ఇట్లందరూ సంతోషంగా వున్న సమయంలో భానుజాడు భానుకులంబి వీక్షించి

“మిత్రుడా! చేరంపెంచి, నా అన్న వారి వీరుమంచి వెళ్ళగొడితే బాదా మయ్యైన ఈ దేహాన్ని రక్షించుకుంటానికి ఈ దరాధరాన్ని ఆశ్రయించు కుని పున్నాను. జగద్యుయాననోడివైన నీ శరణుచొచ్చాను వీరుమంచినా, పాలమంచినా వీడేభారం.” అని చెప్పగా విన్న రాముడు చిన్న మంద హాసం చేసి; “చెరికాదా! చూటి చూటికి దీనునివలె నిన్ను నీవు కొంచె పరచుకుని మోతాడవద్దు నీ దృష్టి నాపట్ల చాలా గొప్పదేకదా; నీ వంత గొప్పనుకున్న నేను నిన్ను శరణుకోరలేదా; కాలచక్ర పరిభ్రమణంలో పెద్దావిన్నా తారకమ్యూలు కానీ; కలవాడూ లేనివాడూ అన్నభేదంకానీ లేదు. అవ్యాహతంగా దొరలే ఆ చక్రాల క్రింద కర్మాధీపులై పుట్టిన జీవులు నరిగిపోవలసిందే. మేలుచేయటం మిత్రధర్మం కీడు చేయటం శత్రు ధర్మం. ముందు నీకుకలిసే కుండుబోగొట్టతాను. అదర్శవారికి ధర్మోప దేశాలు తలకెక్కవు. దండ నీతితో కాని దారిరాదు నీవు నన్ను విజంగా విశ్వసించినా; నీ శత్రువైన వారి దింపరాకమాని నెదుర్కొన గలరా; అన్న సందియం లేకపోలేదు. ఇంకొకమారు విస్మయంగా వివ రిస్తాను. రాముని అత్రు విద్యా గురువు విశ్వామిత్ర మహర్షులవాడు.

అతుల మహాజనములూ; ద్యుతిమంతములూ; ఉగ్రరూప వంక రితములూ; హేమపుంజములూ; వృందవనోద్భవములూ; అప్రతిహత ములూ; పట్రకర్కశములూ; ఆకవిశరములు అవి ప్రయోగ సమయంలో వగగొన్న భయంకర నర్పంలాగా ప్రతిపక్షిపై పడటానికి సిద్ధపడతై; ఆవి తాకిన జీవి బ్రదుకటం కల్ల. నాచేత వారి బండింప బడతాడు ఆ షణమే రాజ్యంతో పాడు రమణీస్వీకారం కూడా చేయిస్తాను.” అంటూ ఆకావమాణ్ణి చేశాడు. “రామా, నీమేలు మరువలేను కోర్కెలుకు నీవే గతి నేను కోక నిహతుణ్ణి. నీవు అగ్నిసాక్షిగా చేతిలో చేయివేసి ప్నేహ సంధానంతో ప్రాణదానం కూడా చేశావు గనుక నా వ్యధ నీకు పూర్ణంగా చెప్పాలనివుంది వైడ్యుని ముందు రోగం దాచుకున్న పరిమేం వస్తుంది; విషయం తెలియక ప్రతికారానికి మంత్రాంగం ఎలా సామ్యమవుతుంది; అందుకే జరిగిన కథ ఆ మూల చూడం నీకు తెలివితే ఆర్థవంతంగా కార్యం అనుసంధానించగలవన్న ఆశతో” అంటూ దాష్పానరోధనయద్వయమై;

దగ్గుత్తికతో ఆ పై మాటలు పడుకలేక అగిపోయాడు. అంతలో విగ్రహించుకుని; కన్నులు తుడుచుకుని; ఓట్టుగా ఓట్టుల్ని చెప్పసాగాడు.

పరి పరిభవించిన విధం రామునితో సుగ్రీవుడు
వివరంగా వినిపించుట

“హితమణి : నా విషాద గాథ వినిపిస్తాను. విహితమనస్కుడవై విను ఈ కిష్కింధకు నాది రాజయి కీళ రోకాన్ని పాలిస్తున్నప్పుడు నేను యువరాజుగా వుండేవాణ్ణి. అది అకవికి ఎంతమాత్రం ఇష్టంలేదు ఏదో పాకుతో నన్ను దూషిస్తూ వుండేవాడు. నేను అన్న పెద్దవాడు; అంతే అన్నాడని నహించి నా విధి నేను నిర్వర్తిస్తూ కాలం గడిపేవాణ్ణి ఆ స్థితి కూడ అకవికి అంగీకారం లేదు కారణం. నేనంటే కపిలోకం అతని కంటే అధికంగా గౌరవించబడింది. ఒకరోజు ఆకస్మికంగా నా మిత్రులనూ; బంధువులనూ; నా మేయకోరే భటవర్గాన్ని బంధించి చెరపాలల్లో చేర్చాడు. అంతఃపురంలో వున్న నా అర్ధాంగిని బలాత్కారంగా తన అంకితునికి చేర్చి నన్ను క్రూరంగా హింపించి: పట్టణంలోనుంచి బయటికి గెంటివేశాడు. నేను ప్రతీకారభావంతో వికార విశ్వం చుట్టి తగిన నేస్తం దొరుకుతారేమో యని తాపత్రయంతో గాలించాను ఎవ్వరూ నాకు రక్షణ ఈయలేమన్నారు తిరిగి తిరిగి వివిధివేసారి చివరకు ఈ షీతిదరాన్ని చేరుకుని నన్నునుసరించి వచ్చినవారితో ఇక్కడ తలచుకున్నాను ఎప్పటికైనా నేను తనకు అవకారం చేస్తాననే అనుమానంతో నాపైకి వానర సహస్రాన్ని వదిండు మని పంపేవాడు. వానరవైద్యం వచ్చి నన్ను నా నా బాధలు పెట్టి తుడుకు నాచేత నిహితమయ్యేది ఈ విధంగా ఎన్నో పార్లు వారింపబడింది. వచ్చిన వాళ్ళు నాచేత చావటం జరిగిపోయింది. యాదమరచి పర్యతం రాటి పరి సరాలల్లో తిరుగుతుంటే అదాజన వచ్చి నన్ను చంపటానికి సిద్ధపడుతుంటే హనుమ కల్పించుకుని అడ్డువడేవాడు. హనుమ రాగానే నన్ను విడిచి నగరానికి పోయేవాడు. ఇప్పటికీ నా ప్రాణాల మీద కన్నువేసి వుంచాడు. కాచి పూర్వంవలె కొట్లాటలు మాత్రం మామకున్నాడు. మూడు నాకు అందగా వుండినవి అందుకు కారణం. మీరు పంపాతీర వనంలో సంద

రిస్తూంటే చూచి భయపడింది వారి పంపగా వచ్చిన వారనే భావంతోనే మిత్రమా : ఈ నలుగురు మిత్రుల సహాయంతోనే ఇంతవరకూ జీవించ గల్గాను. చల్లకు వచ్చి ముంత దాచుకున్న ప్రయోజనం ఏమివుంది : చివరి మాట చెప్పుకున్నా: రామచంద్రా : వారిన విక్రమం కలవాడు వారి. పరాక్రమహీణి. రిపులపాలికిరి. ఆతడు నేం కూరిన కాక నా దుఃఖాని నించదు. విద్రవబ్బడు. కుదుపు నోటికి దుచించదు. అంతకంతకు ఆధికం అవుతున్న ఆ రివి అణచుకోలేక వుచితానుచితాలు చూడ కుండా చెప్పిందే చెప్పి నీకు వినుగు పుట్టిస్తున్నాను. ఎటువంటివాడైనా స్నేహితునికి ఓక్కు స్నేహితుడే శ్రీ భర్తకూ: పురుషుడు మిత్రునకూ కాక ఇంతెవరికి చెప్పు కుంటారు : ఆదరించినా నిరాకరించినా నేను నీవే ఓక్కుని నమ్ముకున్నాను" అని ఆరాక్రమహానికి అడ్డంపేస్తూ "మిత్రుడా : నీ దార నాకు విన్నప్పుడే అర్థమైంది. కర్తవ్యం కూడా నిర్ణయమైంది నీవు చెప్పిందంతా నిజమని విశ్వాసం కూడా కలిగింది. నీ దుఃఖం తొంగిస్తానని మాట ఇవ్వడం కూడా జరిగిందికాని, నాకొక్కనందేహం మిగిలింది. ఏకోపద్రుణకదా ఇంతవిధరాని మత్స్యరం ఎందుకు వారికి కలిగింది: నీవు సహజంగానే గుణసంపన్నుడవు. వారి పరాక్రమశాలి కాక, చివేకశాలి అనికూడా చెప్పావు. ఆ కారణం యూహించిగా నేను చేయబోయే కార్యం నీకు చెప్పించుకున్నాను. కేవలం ఏకపక్షవాదం వివి కార్యరంగంలో దిగటం మంచిది కాదు. ఇజ్జేకులు కరణాగత రక్షణంతోపాటు సత్యచర్మరక్షణంకూడా చూస్తారు. చేస్తారు. నేను విన్ను శంకించి అడుగుతున్నానని చిన్నబుచ్చుకోవద్దు లోకం నన్ను శంకిస్తుంది. పట్నీవియోగం భరించలేక వ్యామోహంలోపడి రాముడు చేయరాని పనిచేశాడని నన్ను నిందించుతుంది. అన్వయించుకోలేని అల్పమతులు నోటికి వచ్చినట్లు నన్నాదిహోసుకుంటారు దుర్బలులు నాచేతను అమనవానికి కానిదానికి అదిర్చుం చెప్పి సమర్థించుకుంటారు. అందుకు అడుగుతున్నాను నీవేమీ అనుకోవద్దు దీనివల్ల అనుభూతికంగా నీ కథ అవగతమవుతుందీ; అందుకు నేకైకాన్న ప్రతిక్రియకూడా అర్థ మవుతుంది.

వీ అవమానపాటు కథ క్లుప్తంగా విన్నా న్యాయవర్గాలు వీనట్ల
పున్నట్లు గుర్తించే వీకు వాగ్దానం చేశాను. అది కూడ వివి శత్రువక్షం
మన వక్షం దలాదిలాం తారతమ్యం తెలుసుకుని కార్యాన్ని చక్క-బెట్టుతాను.
నాలో ప్రజ్వరిల్లుతున్న ఆగ్రహాన్ని అణచిపెట్టాను. జలదాళమనంలో
జలంలోవల పుద్వేగం పొందినట్లు నాకోసం మూర్ఛిల్లుతుంది వీ విరోధి
నాకూ విరోధి విల్లు మోపెట్టకముందే విచారించతగినవన్నీ విచారించాలి.
తనువునుండి శరమోక్షం జరిగితే దరణీనుండి శత్రుమోక్షం వెంటనే
జరుగుతుంది. ఐశ్వర్యావకాళం అనుభవకాలంలో అద్భుత వక్రమార్గా
వలంబినులవుతారు. విర్రస విస్ఫుహ విరాళోపహతులై కూడ నజ్జనులు
నత్యవర్గాలను వదిలిపెట్టరు. నేను సూర్యవంశజుణ్ణి. వీవు సూర్యపుత్రు
డవు. పుత్రయులం లార్యా వియోగ దుఃఖితులమే. శంకారహితుడివై.
కాంతమతివై నంగతులు నవివరంగా చెప్పు అని రాముడన్నాడు.

అన్నతో వైరం వచ్చినవిధం సుగ్రీవుడు రామునకు చెప్పుట

“రమువంశదీపికా! రామచంద్రా! వీ హృదయం ఎంత అగడ
మైందో ఇప్పుడు తెలుసుకున్నాను. అపర్యయమైనా, అర్తరక్షణం
అవశ్య కర్తవ్యమైన దర్మదూరంచావి వీ విర్ణయాల లోకానికి శిరోధార్యాల.
ఇంతవరకు వారిచేసిన అవకాశాలే చెప్పాను. వైరం మాకు ఎందుకు
వచ్చిందో విజంగా చెప్పలేదు. వీకు శత్రుమిత్రులూ, ప్రత్యక్షవరోజులూ
ఒక్కటే. వీవు శిక్షించేది దర్మద్యుతులనే; కాని దర్మనంచారులను కాదని
గ్రహించాను ఏ విషయం బుద్ధిభూంకంగా చాచానో అదే దయచికి
లాగావు నేను ఎలా చేశానో. అలాగే చెప్పుతున్నాను దర్మావర్ణవిర్ణయం
వీకే వదులుతున్నాను

మా తండ్రికి మేం ఇద్దరం కొడుకులం. పెద్దవాడు వారి. పెద్దో
వాణ్ణి నేను. మా తండ్రి జీవించినంతకాలం నన్నూ, జనకుణ్ణి ఎంతో
గౌరవాదరాధితో చూచాడు ఆయన మరణించగానే మంత్రులూ, పౌరులూ
వలప్రదాయనస్మృతంగా కపిరాజ్యానికి అన్నను రాజు చేశారు. విజయలాగత
రాజ్యాన్ని గ్రహించి, విభజితతోనూ, వియతితోనూ సర్వవాసర సంకృప్తి

కరంగా అన్న పాలిస్తుంటే, నేను యువరాజుగా వుండి వినయవిధేయతతో బంటువలె పేవించేవాణ్ణి అయినకూడ నావల్ల పోవర వాత్సల్యం చూపుతూ ప్రవర్తించేవాడు. ఇలా సామరస్య వాతావరణంలో చాలాకాలం గడిచింది. ఒకనాడు అర్ధరాత్రివేళ “చూయావి” అనేవాడు కిష్కింధకు వచ్చాడు. “మయ్య”వికి పుత్రుడు, “దుండబి”కి అన్న. ఆ వమయంలో కిష్కింధా నగరం విద్రాముడైతంగా వుంది. అన్నకూ, అతనికి ఒక అమ్మాయి కారణంగా వైరం వచ్చింది. ఆ పగ తీర్చుకుంటానికి పనిగట్టుకుని వచ్చి అంతఃపుర ప్రవేశద్వారంవద్ద విలిచి ఓళలు ద్రద్ధలయ్యేలాగా అరుస్తూ వారిని పోట్లాడుకు పిలిచాడు. ఆ కేకలు విని పుష్కరధరంలాగా దవళోచి ప్రియమైనాగా చిటపటలాడుతూ వారి మేల్కొని, తల్పంపైనుంచి క్రిందకు దూకి కాప్రవాహిముఖంగా పోతుంటే కాంతలూ, నేనూ అడ్డుపడి ఇది వేళ కాదని వినయంగా ఎంత చెప్పినా వినక మమ్మల్ని అహంకారంతో హుమ్మని త్రోపిపేసి పోసాగారు. ఒంటికి పోతున్న అన్నను వడలక నేనూ వెంటపోయాను ఆ దానవుడు కులపర్వకాలవలె వస్తున్న మమ్మల్ని చూచి వాకిలివద్దనుంచి పారిపోవటం మొదలుపెట్టాడు వెన్నెలవెలుగు తోడువడగా అతని చెన్నంటి మేమూ పడుగెత్తాం నాడు పోయి పోయి, దట్టంగావున్న తీగలతో చుట్టడి పెనుద్రాకుల గుంపుతో నిండి భూమి లోనికి పోయే పెద్ద బిలంలో దూరాడు. మేం కూడా ఆ బిలాన్ని చేరు కున్నాం. నన్నుచూచి అన్న వే వచ్చేవరకు వీవిక్కడే వుండుమని చెప్పి బిలంలో దూరాడు. నేనూ వస్తానని ఎంతో బ్రతిమాలాను. వినక తన సాదారణమైన ఒట్టుపెట్టి నన్నుక్కడే వుంచి ఒక్కడే శరవేగంతో లోనికిపోయాడు.

అన్న అజ్ఞప్రకారం పట్నా దుంపలూ తింటూ పడియల్లో వీళ్ళు త్రాగుతూ ఒక వత్సరకాలం బిలముఖంలో గడిపాను. ఆ అగధబిలంలో నుండి నదుగురు గట్టి నెత్తురు ప్రవహింపసాగింది. దానికి తోడుగా దానవుల అరుపులు మిన్నుముట్టినై. నదుమ నదుమ వారి కంఠధ్వనితో యుద్ధంలో దెబ్బలుతిని పడిపోతున్నట్లుకూడ కేకలు వినవచ్చినై. నా అన్న ఆ దైత్యుల చేతుల్లో పడి మరణించాడని దాదా తో పెదకొండను తెచ్చి గుహద్వారం మూసి పుడకక్రియలు తీర్చి పట్టణానికి తిరిగివచ్చాను. కాచి,

అన్న వృత్తాంతం ఆమాత్యులకుకానీ, అంతఃపుర స్త్రీలకు కానీ చెప్పలేదు. మంత్రులు మంత్రం గూఢచారులవ్వారా కొంత విషయాన్ని వేకరించి పట్టబట్టి నన్ను రాజ్యానికి రాజుచేశారు నేను న్యాయ దర్శనమృతంగా పాలిస్తున్నాను. ఒకదినం హరాత్తుగ నా అన్న విజయుడై కిష్కింధకు వచ్చాడు పింహసనంపైన వున్న నన్నుచూచి దురాగ్రహంతో “ఓరీ! నీచుడా! నిన్ను తమ్ముడవని కదా విలంపద్ద కాపుంచి లోపలికి నమరం చేయటానికి బోయింది. “నీ ఆజ్ఞ నాకే మన్నట్లు నేను వెలికిరాకుండా పెనురాతితో రక్షం మూపి నగరంవచ్చి పౌరులను మంత్రులను భయపెట్టి పట్టం కట్టుకుని భోగలాంఘడవై కుంకుతున్నానా? నీ. నీ మొగం చూస్తే పంచమహాపాపాలు కట్టుకుంటున్నా నీవంత దుర్ముద్ధివని ఎన్నడూ అనుకో లేదంటూ, నావారి, మంత్రులనూ బలవంతంగా బందెలో త్రోశారు. ఆనమయంలో ఆతట్టి నిగ్రహించే అవకాశం నాకు వుండీకూడా వుపేక్షించి నలమకు నా కిప్పుడు ప్రాచారకే ముప్పు వచ్చింది

విజయగర్వంతో వచ్చి, నా వాటి, నన్నూ హింపించినా, శాంతంతో “అన్నా! మా అదృష్టంకొద్దీ దానవుట్టి చంపి విజయలక్ష్మీ నమేతుడవై మాకానందం కలిగించావు ఓక్కులేని నాకు నీవే ఓక్కు. శలాకమూ చంద్రచానుర చృత్రమూ నేను పట్టుకుంటాను నీ రాక విశిష్టా నందత్కర కాలం గడిచాను తర్వాత నేత్రులార్యులూ, అనురుల అరుషులూ అంతకంతకు అధికం రాపాగినై. ఎంత జాగ్రత్తగా చిన్నా నీ కంఠస్వరం వినవలసివచ్చింది. చూచి చూచి, విచుగెత్తి, నీవు మరణించి నట్లుగా చిక్కబుండుకొని, ఆ దానవుడు తిరిగి వెలుపలికి రాకుండా పర్వతంతో విలం మూపి ఇంకి వచ్చాను మంత్రంతో వచ్చిన నన్ను చూచి, నీ వృత్తాంతం కోసం అన్వేషణ చేయించి, చివరకు నా వదిపులు నాకే పట్టం కట్టాయి. నేనంగీకరించక పోయినా బలవంతంగా అందరు పట్టబట్టి ఆ దారం వెళ్తిన పెట్టాయి. నేను దురుదేహం కలిగి ఈ పని చేయలేదు నీవలేక ఆరాటం వున్న కపిలోచానికి రాక్షాసాలకంగా పౌరులు విర్భుతే విర్భునవాడై చారి రాజ్యాంఘడ అనర్తితో చేయలేదు. ఇక నీవే సర్వం గ్రహించి పూర్వంలాగా నన్ను ఆదరించు. నీ పాదముల మీద ప్రమాణం చేస్తున్నాను. నా తప్పు క్షమించు” మని ఎన్నోవిధాల వేడు

కున్నాను. ఆయన అంగీకరించలేదు. ఆగ్రహాన్ని పరిత్యజించ లేదు వెంటనే పొరులతో, మంత్రులతో, బంధువులతో గొప్ప సమావేశం ఏర్పాటు చేశాడు. ఆ మహాసభలో నన్ను చూపిస్తూ, "ఒకనాటి రాత్రి దానవుడు యుద్ధ వినితం నన్నట్లుడయి రాగా, నావి పిదపు వివి, అంకః పురం వదలి వాడికోపం వస్తుంటే, ఈ విక్యప్తుడు నా వెంట వచ్చాడు. ఆ రక్కసుడు మమ్మల్ని చూచి పారిపోవటం, వెనువెంట మేం వెళ్ళటం మీరు చూపడే. ఆ మాయావి పారిపోయి పెద్ద భూవివరంలో చొర బద్దాడు. ఈ బ్రాత్య ద్రోహిని బలముఖంలో నే వచ్చేవరకు వుండుమని చెప్పి లోనికి ప్రవేశించాను. విజయం పొందకుండా పురానికి రానివి ప్రతిజ్ఞ చేసి వెళ్ళాను. ఆ మాయావి పేరుకు తగినట్లుగానే బహుకాలం ఆ లోపల కనుపించలేదు. ఎట్లో చివరకు నావి వునికి గుర్తించి యుద్ధానికి తల పడ్డాను. అప్పటికే వత్సరం గడిచిపోయింది. రాక్షసులు పుష్కళగుంపు వచ్చినట్లు నాపై పడేవారు. నేను వాళ్ళను అంతకనిలయానికి పంపేవాణ్ణి. మొత్తం మూలపైవ్యం చావగా చివరకు నాకు నా చేతికి చిక్కాడు నారివి తాటిపట్టును రెండుగా తొక్కి చీల్చినట్లు చీల్చి వెనుదిరిగి రాసాగాను. పోయే సమయంలో వెలుతురున్న బాగం అంకా బీజితో నిండిపోయింది. అతికష్టమీద బలముఖాన్ని చేరి "సుగ్రీవా! సుగ్రీవా!" అని పిల్చాను. ఎంత మొత్తుకున్నా ప్రతివ్వని రాలేదు. చివరకా కొండను కాలితో తవ్వి దారి కల్పించుకుని వచ్చాను. జరిగిన కథ విన్నాను కదా ఈ ద్రోహి అన్న యన్న గౌరవం కూడా లేకుండా అనురాగం చూచి తలపెట్టక నేను భూవివరంలో ప్రవేశించగానే బలం మూపినచ్చి రాజ్యాన్ని గ్రహించి నాకు చేయరాని అవమానం చేశాడు. ఇక వీణ్ణి జ్ఞమించను. ఇప్పుడే నాకింత ద్రోహం తలపెట్టిన ఈ వీరుడు ముందు ముందు ఏం ప్రమాదాలు తెచ్చి పెడతాడో, వీడికి రాజ్యబహిష్కార శిక్ష విధిస్తున్నా"నంటూ నన్ను కఠినంగా కొట్టాడు. ఒంటి వస్త్రంతో నిలుచున్నవాణ్ణి విరిచినట్లే బయటికి నెట్టాడు. బలవంతుడంగా నా భార్యను చేపట్టాడు. ఈ గట్టు దిక్కుగా గరువుతున్నాను అంకా విన్నావు కదా: రామా! నీ పాపపాపిగా యవార్థం చెప్పాను. ఇక తోచిన విధంగా చేయి" అని సుగ్రీవుడు చెప్పాడు. అంకా ఆలకించి రాముడు "మిత్రుడా! వినవలసినదంతా

విన్నాము. వారిపట్ల నీ ప్రవర్తన అక్షేపణీయం కాదు కాని, అనాలోచితమైంది మాత్రం అగును. మహాబలకారి వారి అవి తెలిసిన నీవు అనుకుడిచేత మరణించాడని భావించటం, నిరముఖం మాయటం నమర్తనీయం కాదు. సంవత్సరం సంపాద మణిలకూ, రాజభోగాలకూ దూరం కొనసాగించుకోవడం, నరికిన మార్గం వువడేమిట బుద్ధిమంతులు నమక్షంలో లేకపోవటం, జాతిరక్షణం కలపి విన్నావిధంగా చేయించినై. అంతేకాని అవకాశానంతో నీవు చేయలేదు. ఆతని అగ్రహానికి కొంత కారణం వున్నా, రాజ్యవిహిష్కారం, అంతఃపుర ద్రోహం విధించకగిన క్షణ మంత్రం కావు. అందుచే ఆతడు తప్పక దండనార్హుడే. ఎంతవరకు వారి నా కంట పడదో అంతకాలం అయ్యుప్రమాణం కలిగి మునిస్తాడు. మున్నుండు నీ కార్యం చక్కచేస్తాను" అని రవిపుత్రుడు సంతోషించు సమాధానం చెప్పాడు.

వారి బలపరాక్రమాలు సుగ్రీవుడు రామునికి చెప్పుట

ఉత్సాహోద్వేగ పరవశుడై సూక్ష్మసుతుడు చంద్రకౌండలదాహిః
బలభరదూషణ విదాహిః నీ కౌండల విరుక్తమైన కిర మారణ కోటి
యుగాంత భాస్కరోద్భవ కరాశిత శత్రుపుంక్షణంలో కార్మి బూది
ప్రోవుగా చేస్తుంది. సందేహం లేదు ఐనా, వారి బలపరాక్రమాలు తల
పునకు వస్తే మనస్సు చేయిపెట్టి కలచివట్టుగా అవుతుంది. అందుకు
ముందుగా ఆతని శక్తిని గురించి చెప్పతాను అది విని ఆపాయం లేని
సాపాయం ఏదో అర్థమవుతుంది. మా బాల్యంలో వున్నతోన్నత పర్యవారము
పెకలించి గోరింపరె అటలాదేవాడు. తూర్పు సముద్రంనుంచి పడమర
సముద్రం వరకూ, దక్షిణవారి విధినుంచి పుత్తరవారి విధివరకూ ప్రయా
ణించి పుడయం కాకపూర్వమే సూర్యనక్షత్ర ప్రదానం విధివిధానంగా
వికళం చేస్తారు. అయానంతో ఓట్టారు కూడా విడువదు. అన్నదప్పుడు
స్వీయబలవ్రతనకు అపార్యమైన పృథ్వీను పెకలించి తుండెతుండేగా
తుంచిపెస్తాడు. వెగిరిరుతులైన రాక్షసులు ఎందరెందరో వచ్చి వ్రాచారు
కొందరు పోగొట్టాకొనగా, పాదాక్రంతులై ప్రాణం దక్కించుకొని కొందరు

పారిపోయారు ఇంతవరకు ఆకలితో తలపడి రం యెత్తుకుని పోయిన వీరుణ్ణి నేను చూడలేదు. అన్నిటికంటే అపకృష్టమయిన అన్న బలవద్యున గాది చెబుతా వను.

దుందుభి చరిత్ర రామునకు రవిపుత్రుడు చెప్పుట

మా పోదరులకు వైరానికి కారణమైన మాయావి కథ విన్నావు కదా ఆకలి మరణానంతరం ఆకలి తమ్ముడు "దుందుభి" వారిపై పగ తీర్చుకునే నిమిత్తం మోర తనన్ను చేసి అపార్యమైన వరాలు పొందాడు. కైలాసశిఖరం అంత గాయం కలవాడు. ఆమర సహస్రవాగాధిక బిలుడు. ముందు తన మాత్రమం పరీక్షించుకుంటానికి వారివద్దకు వెళ్ళి నాతో యుద్ధంచేయుచున్నాడు. ఆ ముష్టిని పొగడు చూచి "నీతో పోలే శక్తి నాకు లేదు నీకు తగినవాణ్ణి చెబుతాను ఈశ్వరునికి మామ హిమత్తైలం. కావసాశ్రయిస్తాడు. బహుశా రురీవిధానితుడూ, ఓషధీపతి. అన్నివిధాలా ఆతడు నీకు సాటివస్తాడు. అవసరం కలిగితే ఆకలితో నమరం చేయు" మని చెప్పారు. ఆ మాటలు విన్న దుందుభి సాగరజ్ఞి శక్తిహీనుడిగా భావించి, శరాసముక్త శరవేగంతో హిమవంతుని వద్దకు పోయి తన కొమ్ములతో గండకలలు డల్చి, వృక్షరాజిని విప్లవంచేయ మొదలెట్టాడు హిమవంతుడు మేఘవారంతో శృంగ గతుడయి "రాక్షసేశ్వరా! విర్రేకు కంగా నన్నెందుకురాయిడిచేస్తున్నావు? నేను సాధుపురుషుడు కావసులకు ఆశ్రయం ఇచ్చేవాడిని తగాదాల జోలికి పోను. నీ పల్ల ఎన్నడూ అనుచితంగా ప్రవర్తించలేదే మరి నాతో ఎందుకు తలపడినట్లు?" చెప్పుచున్నాడు శీతైల పలికిన వరులు విన్న దుందుభి "ఓ నగరాజా! నీ మాటలు వింటుంటే నీవు భయపడ్డట్లున్నావని తెలుస్తుంది. నీకు శక్తి లేకపోతే నీ జోలికి రాను నాతో పోరాగల భూదెక్కడ వున్నాడో చెప్పు అక్కడికి పోతాను" అన్నాడు. "రాక్షసశ్రేష్ఠా! నీకు తిరుగులేని వీరజ్ఞి పరిణయం చేస్తాను. ఆకలితో పోలింకర్వాత ఇంకెక్కడా పోరాడటానికి పోవు. చెబ్బుకు చెబ్బి తీయగల శక్తికాలి. "వారి" వనేడచుడు. కిష్కింధాపతి నీ కోరిక ప్రకారం యుద్ధం చేస్తాడు. నముచికి వానపుడు

లాగా నీకు తప్పక ఆహవాదిక పెడతాడు. అంతా ఆకడే చక్కదెడితాడు. అలన్యం చేయకుండా ఇప్పుడే పొమ్మని హిమవంతుడు చెప్పగా విని "అనయ అకినితో నాకు నైరం వుండనే వున్నది" అంటూ భూమి కంపించేలాగా కులపర్యటా గోరు పడేలాగా, దున్నహ విక్రముడయిన దుండుభి మండిన న హిషవేషం ధరించి కిష్కింధకు వచ్చి పురబాహు ద్యానాన్ని పాడుచేసి, కొమ్ములతో కుమ్మి అంతాపుర ద్వార దేగాన్ని రెండుగా చీల్చి, వానవాడని మొయ్యివలె కర్ణభేదనంగా దుండుభి వ్యానంతో గర్జించసాగాడు ఆ కర్కశరావం విన్న వారి వికారంకు తారలలో పలె అంతాపుర కాంతలతో అగుడుడున్న చోటికి అరుగుదెంచాడు. ఎదుటనున్న కావకాకృతి గల ౬ నక్షత్ర చూచి, "మందమటి! దుండుభి! నేను విన్నెరు గుడును. వృధా కంకక్షోభ వీతెండుకు భూమిపై బ్రతకాలనుకుంటే వెంటనే వగరం విడిచి వెళ్ళిపో నాకు అనివసరంగా ఆగ్రహం తెప్పించకు. వచ్చినవారి నీకు వుండనే వున్నది. పొమ్మన్నారు.

దుండుభి చాలితో యుద్ధం చేసి చచ్చుట

ఆ మాటల అనురను కుష్క కావనంలో బద్ధ అగ్నివలె భగవ మండించినై. "వానరవటి! వాటి! నీ క్రోధిచేష్టలు మాత్రం చెల్లబడి కావు. నేను వచ్చింది విన్ను మా అన్నను చేర్చటానికి సుమా. ఆకవాళామర్య ప్రగల్భాలు కొట్టివంత మాత్రాన ఈ అనురేంద్రుడు బీరుడయి పారిపోతా దనుకున్నావా పొరుషకారివైతే నాతో పోరాడు నీ భుజం విక్రమాన్ని క్రియాభూషంగా చూపించు. అంతేకాని దంభాలెంచుకు ఇప్పుడు వేళ కాదంటవా వేగుదా నేను ఇక్కడే వుంటాను. అంతిపురికి పోయి హాయి హాయిగా అంగనాసుఖం అనుభవించు ఈయనగిన వారందరికీ ధనం దానంగా ఇమ్ము. అంగరల ఆలింగన షణ్ణాన్ని కొమ్ము. విలాపిమంతో కూడు. చివరిసారిగా పట్నం వడమూలలా చూడు నీ యవంరక వారసునకు అధికారం దత్తంచేయి. ఆ కర్కశ తీరునికి కదానికి రా. నీవెప్పుడు మత్తడవు. ప్రమత్తడవు. సుప్తడవు, ఆయుర రహితుడవు, అనమాయాధ మోహత్తుడవు ఈ పట్టికలో విన్ను చంపితే ద్రూహహత్యా

పాపం వస్తుంది. అది నా వీరత్వానికి తీరని లోటు కూడ. ఆలోచించుకో. అవకాశం ఇచ్చాను" అన్నాడు దుండుభి.

"ఓహో! నీ అన్నకంటే నీవే తెలివైనవాడివి. నీ స్థితి కృతి మించి రాగానపడితూంది. నాకిస్తానన్న గడ్డిపుకు నాలుగురెట్లు పీకిస్తాను. పూర్వానిరాలు ముడింపుచేసుకో. చావో బ్రతుకోపరిగా నిర్ణయించుకో నన్ను మక్కువగా భావించకు. నీ పిరికికండకు అందిగా దాన్ని అడ్డుపెట్టుకోకు తీవ్రవృత్తివాడు నన్ను రచానికి రమ్మని పించడు. నా పొడుపాన్ని క్రియారూపంగా చూపబోతున్నాను. పిర్తంగా వుండు" అని చెప్పి అంతఃపురాంగనల నందరినీ పంపించివేశాడు. ఇంద్రుడు ప్రేమపూర్వకంగా ఇచ్చిన మనోహర కార్తవ్యరమణిక గళాన్ని అలంకరించాడు. కన్న దిగించాడు కపికిన్నీ భుజాస్థానం చేస్తూ, అంత మహాకాయంగల అసురునిపై లంఘించి బుజాలు రెండు చేతులతో పట్టి భూమికి అడిమాడు. రెండు కొమ్ములూ రెండుచేతుల మీంచి దివ్యరీప్యస అల్లిబిల్లిగా త్రిప్పి వేలవెకి విపిరివేశాడు. ఆ దెబ్బకు, సంపూర్ణంగా నర్వాంగాలు నలిచిరియై, నోటివెంట, ముక్కుల వెంట, చెవులవెంట రక్తాన్ని నగ్నవింపచేయగా సొమ్ముపిల్లి, వెంటనే తేరుకుని మళ్ళీ మదిమాతంగంలాగా తారపిల్లాడు. మోకాళ్ళతో, మోచేతులతో, రాళ్ళతో, మాకులతో వారి దానవుణ్ణిచిడుకదాచాడు. ఎన్నివిధాల హింపించినా దుండుభి లొంగలేదు. విజంగా ఆ మాలిక లేకుంటే నా అన్న వాడిచేత మడిసేవాడే అంత బీకరంగా మర్ల యుద్ధం చేశాడు. కాలం గడచినకొద్దీ వారిబలం పెరిగింది. నైరి బలం తరిగింది

మతంగుడు చాలిని శపించుట

అంతకంతకు అసురుడు షీణబలదశకున్న అవకాశం గమనించి వారి పిరికిని పొడిచి, పీకమరిమి పీచమణచాడు. పూర్వానాయువులు పంచభూతాల్లో కూడగానే వదిలివేతున్న శాసనపుట్టి పెత్తతి గిరగిర త్రిప్పి యోజనచూరం వదిలెలరాయివలె వివరివేశాడు. ఆ కళింకరం

వాయువదంలో పోతుండగా నోట వ్యతిమన్న నెత్తురు వాయువశాన మతంగళ్యమంలో పడి అవరితుద్దం చేపించి, మతంగమహారి అ రక్తప్రదేశాన్ని చూచి అగ్రహించి ఏ పరమపాతకుడు, దురహంకారి, పీడుడు. గర్వి ఈ పనిచేశాడని వెలుపరికి వచ్చిచూచాడు. పర్యవంలా పదిపున్న దుండిలి కళేదాన్ని గాంచి, జ్ఞానదృష్టితో జరిగిన వంగతి గ్రహించి, "నా ఆళ్యమంలోని పంపృక్షలతాదుల పాడుచేసి, వేలంలా నెత్తుటి మడుగులుగా నొనర్చి అపవిత్రం ఎవడు చేశాడో నాడు యోజనవిస్తీర్ణంగల నా ఆళ్యమతూమిలో ప్రవేశిస్తే అక్షయమే యమలోకానికి ప్రయాణం చేస్తాడ"ని శపించాడు. అంతతో అగక ఆ మర్కటవతి ఇస్తులైనవారంతా ఈ చోటు ఇప్పుడే విడిచిపొయి, తెల్లవారింకత్యాక ఒక కోతికూడా నాకిక్కడ కనపడరాదు. దిద్దలవలె పెంచుతున్న నా ఆశ్రమంలోని చెట్లూ, తీగెలూ పర్యనాశనం చేసినవారు పాపపరిణ అను భవించి తీగారి నా అజ్ఞమీరి ఏ కోతివున్నా అనేకవక్చురాలు కింలై పడివుండాలని శపించాను" అని ఆ కవికోటికి చెప్పాడు. ఆ కాపానికి భయపడి వానరాలు గుంపులుగట్టి పరువులుతీసి వారికి నార్త విని పించినై. ఆ భయంకర కావనార్త వారిని కలవరపడించి పెంబనే ముని ఆశ్రమానికిపోయి "తెలియకచేసిన తప్పదం తమించి అనుగ్రహించు" మని ఎంతగానో అర్థించాడు కాని మహారి వినిపించుకోకుండా లోపలికి వెళ్ళిపోయాడు. అప్పటినుండి భయంతో ఈ ప్రాంతానికి వారిరాదు. దూరంనుంచైనా చూడరు ఆ వారణచేత వేదిక్కడ ప్రాణభయం లేకుండా బ్రదికుతున్నాను. అనాడు అన్న విసరివేసిన దుండులి కంకాళం అడిగో అక్కడ పడివుంది. ఆ వ్యక్తగా ఏడు మహా వృక్షాలన్నై. ఆ చెట్లు తమ కొమ్మలు వేంశాకునున్న కాళణంచేత సూర్యకిరణ ప్రవేశానికి చోటివ్వవు సరికదా, ఆ కొమ్మల తొం గించి మూలాన్ని గుర్తించటానికి కూడా అవికాళం ఇవ్వవు. అంత పాండ్రకాలా సంకులంగావున్న ఆ వృక్షాలను ఒక్కడే ట్కోక్కసారి ఆకులన్నీ మాపిపోస్తుంటాడు. రామచంద్రా! వారి శక్తిసామర్థ్యాల గురించి వివరించాలంటే ఎన్నోపున్నై మచ్చుకు ఒకటి రెండు చెప్పాను. విషమూలు చిన్నావు కనుక పిమ్మ తోచినవిధంగా విజయం

సాదించుమని ముగించాడు. అంతవరకూ ఎంటూ వుండేదానంతో వున్న పొడితీ సుగ్రీవుని చూసి, "పూజ్యుడా! ఈ వృత్తాంతం చెప్పటంలో నీ వృద్ధశక్తి వృష్టంగా అర్థంకావటంలేదు. దానివెనుక అంతు పట్టి అనుమానం వున్నట్లు స్పష్టమైంది. అంత పరాక్రమవంతుణ్ణి మా అన్న జయించలేదేమోయింది. ఆ శంకను అన్యాయపరంగా మాటి మాటికీ తెలుపుతున్నావు. మిత్రులమధ్య సంకోచంకు తావుండరాదు. మా అన్న పిషచేస్తే నీ అన్న వారిని జయిస్తాడని నీవు నమ్ముతావో వృష్టంగా చెప్పు. ఆ కార్యం నెరవేర్చి నీకు విశ్వాసం కల్గించుతాడు" అని అన్నాడు. రాముడు మౌనంగా విని రోవం నవ్వుకున్నాడు.

"రామానుజా! నీ మార్గము అలోకికమై తీవ్రమైనదయినా, విద్వత్తమము, క్లామాపాత్రము. నీ దృష్టిలో మాయాషర్వాలు నిలువవు. నా హృదయాంతరాళాల్లో దాగి దాగివున్న శంకాశంకల పెకలించివేళావు. ఇప్పుడు చూపిన పాఠసప్తకాన్ని వారి ఎన్నిమాడలో విష్వక్రం చేశాడు. మూలం కనరాని ఈ వృక్షంలో ఒకేఒక దాణంతో ఒక సాలాన్ని భంజిస్తే నా అన్నకు తగిన శక్తిమంతుడని నమ్ముతాను. ఇప్పుడు దూరంగా మీకు చూపిన దుందుబి కాయాన్ని కాలితోతన్ని రెండుమార్లధనువుల అవలకు చిమ్మగలిగేటట్లయితే జననత్వ వంపన్న అలో వారికి మించినవాడని విశ్వసిస్తాను. మీ మూఠలూ, మీ ధనువులు, మీ చరిత్ర, ఎంతశక్తివంపన్నలో చెప్పుకున్నా నేను ప్రత్యక్షంగా చూడలేదు ఒకే కారణంగా వారికి భయపడుతున్నాను. కాని, నేనూ అంతటివాడనే. ఆతడు శత్రువులపట్ల ప్రవర్తించిన తీరు, న్యాయంగా నమరంచేసి గ్రహించిన తీరు కన్నులకు కట్టినట్లున్నవి. అతిలోక ధనుర్విద్యావేత్తరైవ మిమ్మల్ని అనుమానించి అవమానించటం నా సంకల్పం కాదు. అతనిచే నేనడిసపాట్లు కలుగుతుంటే మీది ప్రాణాలు మీదనే పోతవి. ఈ పారి నన్ను యుద్ధభూమిలో చూస్తే తిరిగి పర్యటానికి ప్రాణాలతో రావీయదు. అడినాకు తెలిసే ఇంత దిగులపడుతున్నాను. ఈ దీమడికి రైర్యం కల్గించుమని కోరుతున్నాను." అని సూర్యమాతి చెప్పాడు.

రాముడు దుండుబి కొయాన్ని కాలిదొసినవేళయితో చిమ్ముట

దరహాసానమదైన దాళగది నాయకంపిక దరదీరుహంలాగా అరితో పట్టుతున్న అనువరుణ్ణి చూచి "వెచ్చెరీ! నిండుయిన వీ ప్రతికారవాండా, ప్రాణాగా నన్ను విన్ను పూర్తిగా నమ్మవీయటంలేదు. ఇంకను విన్నవ్యలా దావించనక్కరలేదు. బ్రతుకుపై బ్రాంతివున్న ప్రతిదీనికి ఇదీ సహజ లక్షణం కేవలం దైర్యసాహసాలు కార్య సాధనకు సంపూర్ణసామర్థ్యాలు కలవి కావు నాటికి త్యాగం అనే పుత్రమోతమమూ, పుష్పభోతమమూ ఐన గుణం తోడుకావాలి. ఆ రోపం నేను తీరుస్తాను నీకు విశ్వాసం కలిగిస్తాను. ఆ కళేబరం పున్నచోటికి పోవం వదల వీవు కోరింది ద్విశతవంశ్యా ప్రమాణం గల ప్రదేశాంతానికి దానిని త్రోసివేయమన్నావు కాలితో తన్నమ న్నావు" అని పట్టుకూ వెంటగొనిపోయి నామసాదంతో అంగుష్ఠ స్పర్శచేతనే పడియోజనం దూరం పోయివదేదిట్లు చిమ్ముడు. "ఇప్పుడు నీకు కొంత విశ్వాసం కలిగిందనుకుంటాను" అని ఆరగానే. "రామ ప్రభూ! నన్ను షమించు ఈ కళేబరం వారిచేత విసరబద్ధమవుదు, రక్తమాంసాలతో విండి నవ్యంగా వుండి వచ్చింది. ఇప్పుడు పూర్తిగా విండి అపివంజరం మూత్రం మిగిలింది. ఈ వని నేనూ చేస్తాను. పూర్తిగా నాకు వంతోషం, వంకృప్తీ దీనివల్ల కలగలేదు. ఏక శర ప్రయోగంతో నేను చూపిన ఏడు చెట్లలో ఒక్కదాన్ని సమూలంగా చేపిస్తే వారికంటే అధికుడవనే కాదు వీసాటి వీవే అని త్రికరణ కృత్తిగా విశ్వసిస్తాను నీ శరానికి. నీ నాక్కుకూ, రోకంబో తిరుగు లేదని క్లామిస్తాను. దిరంతరం నీ నన్నిహతుడనై వేసిస్తాను. ఇక విన్ను పరీక్షకు పెట్టిన ఇప్పటికే మిత్రదర్శాన్ని అతిక్రమించాను. మిత్రమా! నేను పౌరుత్రివంటి నానిగా దానించి నా అపరాధం మన్నించుమంటూ దీనకరసుతుడు పాదాశ్రాంతుడైనాడు

శ్రీరాముడు సాలసప్తక భంజనం చేయుట

మిత్రుణ్ణి లేవనెత్తి "సుహృద్వ్యా! ఇంకాకటి నా చేత నీకు విశ్వాసం కలిగించడవి నాకు ముందే తెలుసు ఇప్పుడు నీవు కోరిన

వనే అప్పుడు చేసేవాడినే. కాని, వీరో రెండరకాల నమ్మకాలు కలిగించావి ఆ పనిచేశాను. వారి విననివప్పుడు రెండుచేతుల సహకారంతో యోజనాల దూరం వడింది. ఇప్పుడది అంగుష్ఠ పీడనంతో పదియోజనాల దూరం పోయినదీంది. ఆ కారతవ్యం నీవు లెక్కించలేదు. దీనితో నా శరీరపాటవం కూడా తెల్పుదలచాను తెలిపాను. ఇక నా శరశక్తి ఎంతటిదో ఇప్పుడే చూపిస్తాను" అని చెప్పి భుజం నుండి కోదండం తీసుకుని వంచి గుణం తగిలించి సారించాడు. ఆ దండారధ్వనికి పర్యతం ప్రతిధ్వనించింది. వనసత్త్వాలు భయంతో పారిపోయినై. తూడరంలో నుంచి కాంచన పుంఖమైన దీప్తాకుగాన్ని తీసి లొడిగి సాలసప్తకాన్ని గురిచాచి, "సూర్యపుత్రా! వృషాలవంక చూడు నీవు కోరింది ఒకటి నేను కూర్చేద్ది ఏమి" అంటూ శర ముక్తం చేశాడు. కన్ను మూసి తెరిచేలోపం ఏమి చెట్టూ మొదలైతే పెల్లగిల్లి తలక్రిందులై, దగ్గమై, బూడిదరూపాన్ని పొందినై. చనుర్నిర్గత దాణం ధరణిలో దూరి, తత్క్షణం పైకిలేచి వెనుదిరిగి అంజలపాదలో విక్రాంతి పొందింది. కవిశ్రేష్ఠుడయిన సుగ్రీవుడు సాలంకృతంగావున్న తనవుతో సీతావతి చరణాలు పోక మోకరిల్లాడు అందరి వేత్ర లలో ఆనందదాష్పాయ వెల్లివిరిసినై. అప్పటి అనుభూతికి భానుజాడు పరవళుడైనాడు గొంతు జీరవారింది. మాటలు తదిదిగ్ధాయి అవిర్వచ నీయమైన ఆ ఆనందలోకంలో నుంచి శ్రీరాముని పాణిపల్లవ స్వర్ణ బాహ్యలోకానికి కొదిరాగా, "రామా! రామా! ఆర్తుడనై, అనాడుడనై, ఆశంకితుడనైన నన్ను, చంద్రజోష కన్నా, చందనచర్మ కన్నా, కర్పూరపరాగ మల్లికా విరచిత శయ్యకన్నా చల్లనైన నీ కడగంటి చూపుల ప్రసరించజేసి, ప్రాణమిత్యుడవై పరీక్షకు విట్ట నాకు తప్పి సాదించి పెట్టితివి. నీముందు వారికాదు ముక్కోటి దేవతలు, చతుర్దశ భువనాలు మోకరిల్లి వలసినదేకాని ప్రతిపటించి బ్రదక్షణం సాధ్యం కాదు. ఎవని అదరాదిమానాయ, చందకాననుడైన వానరవతి నుండి బ్రదికి బయటపడటానికి హేతువులైనవో ఆ హనుమ లొకోత్తర మూర్తులైన మిమ్మల్ని పశ్రసాదించినాడు. నా దురదృష్టాన్ని అదృష్టంగా మార్చాడు. అతని సహకారంతో సీతమ్మవార్త తెలుసుకొని నీ అం

పీతంపై ఆసీనురాలిని చేసి మాతాపితరులవలె మిమ్మల్ని పేవించినా, నీ పుష్కరిత రారం తీర్చుకోలేను. మా దాహాభ్యంతరాలు రెండూ నీ నుందరడరహాన రాసుర ముఖాంబుజ వీక్షణంతో నిండి తరించేలాగా అనుగ్రహించు" మంటూ సుగ్రీవుడు కప్పీరు తుడుచుకున్నాడు. రాముడు ప్రియహర మిత్రుని కొగలించుకుని, "చెలికాదా! చెప్పానుగదా నీవు దీనవాక్కులు వదిలవలసి అత్యస్తాంతి ఎంత దోషమో, అత్య ప్రళంసా కర్ణనంకూడ అంత దోషమే. శేపశేపకు నన్ను పొగడటం, నిన్ను నీవే తెగడుకోవటం మిత్రభర్యానికి వ్యతిరేకం. పైగా కొంత కాలానికి అది అన్యోన్య ముఖావలోకానికి దూరంకూడా చేస్తుంది. నీనుంచి నాకు కూడా కావలసిన విషయం నేను తెలుసుకున్నట్లే, నానుంచి నీకు కావలసిన విషయం నీవు తెలుసుకున్నావు. ఇప్పుడు ఇరువురం శంకా రహితులు అయినాం. ఇకముందు జరుగవలసిన దాన్ని చర్చించువాం.

కౌంసారి వాలిమీదికి సుగ్రీవుడు యుద్ధానికి పోవుట

తమ్ముడా! హేమిత్రీ! మీ వచన వియోగానంతరం అన్ని విధాలా నీవే నాకు అంతగా నిల్చావు కష్ట పడుచూరిల్లో రైర్యం చెప్పి ఆడు కున్నావు. అగ్రహంలో అర్జునవీ ధర్మోత్తరతో శాంతవరచి విపరీత కార్యం నుంచి విముక్తుణ్ణిచేశావు. రవి పుత్రుని చెలిమికి శకునం చెప్పి వెంటకొనివచ్చి పరికం చేశారావు. ఇప్పటి వరకు నడచిన విషయాన్ని పింహావలోకంచేసి కర్తవ్యం నిర్ణయించుకుని కోరాడు. అందుకు లక్ష్యణుడు అవనత కిరస్కుడై హుమను వైపు చూచి. "మహామతీ! అన్న నాపై కార్యకారం అంశమోపాదు అన్నతో తుల్యజలం కలవాడననీ, ఒక కారణంచేత అతనికి లొంగననీ మిత్రుడు చెప్పారు కాని. కారణంమాత్రం చెప్పలేదు. అది తెలియక కర్తవ్యం నిర్ణయించటం కష్టం కదా" అని అన్నాడు. "పూజ్యుడా! అర్థవంతమైన విషయం అదీకావు వారి, ఇంట్రి యైన సురవతి మెచ్చియిచ్చిన రత్నహారవలించి. అహవంలో విచ్చుంటే ఎదుటనిల్చి పోరి ఎవ్వడూ నిగ్రహించ లేడు. అవసర పడుచుంలో తప్ప

అన్ని వేళలా అది దరించదు అతడు సహజంగా లోకైకవీరుడు ఎదురు
 విల్పిన వైరికత్తి అది ఆకరించి ఆకవిలో పూరిస్తుంది అభయం చేకవే
 మగ్గివుడు వారితో యుద్ధమంటే వజ్రకథాడు అని హనుమ చెప్పాడు.
 అది విన్న లక్ష్మణుడు అన్నా ! ఇప్పుడు కార్యం సుగమమైంది, ప్రత్య
 థంగా మిత్రుడు పోరాడతాడు. వరోక్షంగా నీ వాగ్దానం నీవు నెరవేర్చు
 అని చెప్పాడు. అంతకి ఆ మార్గం సమ్మతం అయింది. రాముడు రవి
 సూనుణ్ణి వీపుతట్టి "సుతమా ! నీవు విక్రింతతో సమరానికి సన్నద్ధుడవు
 కమ్ము. పోదాం పద నీవు కిష్కింధకుపోయి వారిని పోరాటానికి పిలువు.
 ఇంద్రసేతుడు రాగానే తలపడు. తరువాత కార్యం నేను చక్కచేస్తాను."
 అని కర్తవ్యం తెలిపాడు అప్పుడు రామ సుగ్రీవులూ, లక్ష్మణ పావనులూ
 అమాత్య భృత్యులు ముఖ్యమూకం తరించి కిష్కింధా నగర పరిసర, వనం
 చేరారు సూర్యాస్తమ్యాదు ఎకా ఎక నగరంలో జొచ్చి దిగ్గరగా వారిని
 యుద్ధానికి పిల్చాడు. ఆ నాడం చెవి పోకగానే వారి అస్త్రమయ రాసు
 మండలం వలె అవని అడిరేలాగా అంగదు వేస్తూ వచ్చి అదాటుగా సుగ్రీ
 వునిపై విరుడుతుని వద్దాడు అపాటు తట్టుకుని విజృంభించి ఎదిరించి
 వారిని దింపైన గ్రుద్దలతో, పిడికిటి పోట్లతో బాగా బాడించాడు. వారి ఆ
 దెబ్బలకు నొచ్చి అజ్యం పోవిన అగ్నివలె భగ్గు భగ్గు మండలూ సుగ్రీ
 వుని రొమ్ముపై చేకొడి ఒక్క దెబ్బ కొట్టాడు, అది తట్టుకుని అన్నమ
 తలపట్టి వంచి వీపుపై పడుగువంటి పిడి గ్రుద్దు గుద్దాడు. ఆ గ్రుద్దుకు
 వారి ఆచరివద్దాడు ఆశ్చర్యంలో మునిగాడు. కంతం వైపు చూచుకున్నారు
 గణమాం లేడు. ఇక పోరాటం పొడిగించటం ఇష్టం లేక తమ్ముని కంతం
 రెండు చేతులతో పట్టుకున్నాడు సుగ్రీవుడు కూడ అన్న గళాన్ని ఆ
 విరంగానే ఓం పట్టుకున్నాడు. అప్పటి ఆ ఇద్దరి యుద్ధం బాధాంగరక
 గ్రహం పోరాటంవలె వున్నది ఇద్దరిలో ఒకడు మాత్రమే ఉండాలన్న
 పట్టుడలతో కంత పీడనం చేసుకుంటున్న సమయంలో, చేత విల్లించి
 రాముడు నజ్యం చేసి బాణం తొడిగి లక్షించాడు. ఆయన ఆశ్చర్యం ఏం
 చెప్పను ? వారి, సుగ్రీవుల భేదం తెలియలేదు విడి ఒకే మానలో రెండు
 మూర్తులు చేపినట్లున్న అన్నదమ్ములలో సుగ్రీవుని పోల్చుకోలేక పోయాడు
 అంతకు పూర్వం వారిని చూడలేదు. పెద్ద సమస్య ఏర్పడింది. కర

ప్రయోగం చేయటమా : మానడమా : అన్న ఆలోచనలో పడి వికృత
దృష్టితో చూస్తుండగానే: అన్న దెబ్బలకు అరిచిపోయి చంపుతారనే
భయంతో తిరిగి చూడకుండా రవిసూరి వర్షతాపకి పారిపోయాడు. వారి
వెంట కలిమి "నీ పొరువ మీనడా. పండా : ఇంతకే అంత కేకలు
పెట్టావు ఈ నాటికి బ్రదికిపోయావంటూ దుర్వాసలాది మరలి పురం చేరు
కన్నాడు. రామాదులు మళ్ళీ ఋష్యమూకాన్ని చేరారు.

వారిని చంపనందుకు రాముణ్ణి సుగ్రీవుడు మోరంగా
నిప్పురాలు పలుకుట

కలికాహతికి వర్షకం వలె శరీరం హూన హూనమై కొన వూచి
రితో పై తెగిరి నాయు వదాన వచ్చి గుహ ముందు పడి స్పృహ తప్పాడు.
కప్పుడు శీతలోపచారం చేయగా చేయగా తెలివి తెచ్చుకుని సుగ్రీవుడు తన
దురదృష్టాన్ని విందించుకుంటూ వృక్షమూలంలో పడివున్నాడు. హను
మదాదులు వేచింపగా రామ లక్ష్మణులు అక్కడికి వచ్చి పడివున్న మిత్రుణ్ణి
చేరదీసుకొని శరీరం విమిరి పేదదేర్చారు కాని సుగ్రీవుడు సిగ్గుతో వండిన
తల ఎత్తలేదు అవసర శీర్షదైన సూర్య సూనుడు. "రామా : నా మర
ణావస్థను చూడవచ్చావా : నా అన్న ఆగ్రహంతో ముందు వచ్చినా,
చివరకు చంపకుండా అనుగ్రహించి నెడ మోముతో విడిచి వెళ్ళాడు.
అతనికి కలిగి జాలికూడా నీ మిత్రుని పై నీకు కల్గలేదా : పరిక్షకు విత్తి,
నాకంత నమ్మకం పుట్టించి దురానికి పురికొల్పింది ప్రాణహిత్రావఃస్థుడుగా
నేను బయట పడటానికేనా : ఇటువంటి దిష్టితి ఇప్పటి తెన్నిసాడులో
అనుభవించాను తుదకు రాజ్యం వద్దు భార్యవద్దు బ్రదికితే చాలని
మనస్సు రాయి చేసుకుని గదా ఇక్కడ క్రతుకుతున్నది : నా కంటపడి
మరలదని మాటయిస్తే నమ్మి పోదకు ఏర్పాటు. కాని, అన్నను విగ్ర
హిస్తాననే ఆశతో కాదుకదా. నీ కంటపడి, నీ మిత్రుణ్ణి హింసించి, విజయ
గర్వంతో వీటికిపోయాడు వ్యర్థమైన నీ వాక్కు. వ్యర్థమైన నా ఆశ
మిగిలినవి మొదలనే వారిని చంపనని చెప్పే. పూర్వంలాగే ఈ నగరి
అచారంగా ఇక్కడనే పడివుండేవాణ్ణి లేచిపోచి రికా కల్పించి బలవంతు

రైన శత్రువు వాత వడవేస్తే నీకు కలిగే మేలేంటి ; నా గొంతువట్టి
 పిరికినప్పుడు ప్రాణంతో బయట పడతాననుకోలేదు. ఆ పట్టు చంపటం
 ఇష్టం లేక వదలింపబడ్డే తప్పించుకుని పారి వచ్చాను. పూజ్యుడా ! విన్ను
 గావి, మరి ఇంతెవరిగావి దూషించవలసిన పనిలేదు. విజంగా వీవు
 అప్రతిహత వీరుడవు. సత్యనందుడవు. నా దుర్విపాకం నీకు దయ కలి
 గించలేదు. నా కర్మ వరిపాకం ఇంకా కాలేదు. నా కష్ట జీవితయాత్ర
 గమ్యం చేరలేదు. రఘుకుల భూషణా ! రామా ! నాకు నీ విచ్చిన మాట
 వ్యర్థమైనా, నేను నీ కిచ్చిన మాట వ్యర్థం కావీయను. యుద్ధంలో నేను
 పొండిన శరీరభార పుపకమనం కాగానే నా కున్న పరిమిత బలంతోనే
 సీతావ్యేషణ చేయిస్తాను. నేను పొందుతున్న దుఃఖం వీవు పొందుతుండా
 చేస్తాను." అని అతి కరుణంగా అక్రోశించాడు. ఆ మాటలకు సామిశ్రితికి
 పట్టరాని కోపం వచ్చింది. ఎట్టకేలకు తమాయించుకుని "పూజ్యుడా !
 తరించరాని భారలో పలికిన పలుకులుగా భావించి వదలుతున్నాను. అన్నకు
 ఆ ప్రమిత్రుడవు కనుక నీనాదీర పరుషభాషణల నహిస్తున్నాను మీరెంతటి
 నారైనా మీలో జాతి లక్షణం పోలేదు. నా అన్నమాట వ్యర్థమైతే నీమాట
 సార్థమవుతుందా ; తనకుల మండనుడయిన రాముని మాట వ్యర్థమైందని
 ఏ మొగంతో అన్నావు ? సూర్యగమనం భూత్రమణం, వాయు సంవారం
 తేజఃప్రకాశం యథావిధిగా జరుగుతున్న వంటే నా అన్న సత్య నిష్ఠ సదల
 లేకన్నమాట ఆయన అన్యకవాది కాలేదన్నమాట. విన్ను వగవాని కప్ప
 గింది భార్యావ్యేషణం ఎవరిచేత చేయించుకుంటాడని పడిరావు ; ఆయనకు
 వున్న భార చాలక అంతదూరం విన్ను వెంటగొని కిష్కింధకు వడిచింది
 నీ శిక్షణూ, శత్రురక్షణకే ? వారి విజంగా వరాక్రమకాలే కాక వివేక
 శీలియూ. ఇరువురిలోనూ ఇహసుభాషేక్ష ఎక్కువగా వుంటుంటేత కాని
 కార్యానికి వారి దిగాడు. వీవు ఐహ్యోవార్ని (సూర్యజ్ఞ) ఐహ్యోతంగా
 (మిడుగురు పురుగు) భావించి తీవ్రనిందకు దిగావు నీ పట్లనా అన్న
 చేసిన దోషం ఏమిటి ; శరముక్తం చేయక పుదాసినంగా పూరకున్నాడు.
 వీవు ఆడుగవలసింది అందుకు గల కారణం. అంతేకాని వ్యంగ్యంగా విష్ణు
 రాయ వల్కలం కాదు." అని మర్యాదావచనాలతో మందలించాడు. సుగ్రీ

పునకు వారిచేతి దెబ్బల కంటే సూటిగా మర్మాన్ని తేదిస్తున్న, హిమిత్రి
మాటలు మిక్కిలిగా దాదనిట్టివై. అంతలో రాముడందుకుని తమ్ముడా :
దాదతో మిత్రుడెంత తొందరపడ్డాడో, అదిలేవి వీవు కూడా తొందరపడ్డావు
మర్మ భేదకాలైన వారి ముష్టి ప్రహరణాంతో ప్రాణాపాయమై బయటపడిన
చెలికాదు ఆఁచిన పని అగిపోతే అతమాత్రం ఆనే అర్హత లేదా :
అందుకు వీవు అగ్రహవదలం భవ్యమా : మిత్రమా : ఆపదనేక అద్భు
తదనివాడు మిత్రుడే కాదు. శత్రువుకంటే శత్రువు. నాకు అది తెలుసు.
నే చెప్పబోయే విషయం కాంత మనస్కుడవై విను.

వారిని వధింపని కారణం రాముడు సుగ్రీవునితో వివరించుట

విన్ను పడుకొన్నగించే ప్రయత్నంతో నేను కిష్కింధకు రాలేదు.
పరునివల్ల కలిగిన దాద పోగొట్టడానికే. కాని, అక్కడ ఆ సమయంలో
జరిగిన సంఘటన వేరుగా వుండి. వీవు వానిని యుద్ధానికి పిలిచావు. అతడు
వచ్చాడు. ఇరువురూ తుముల సంగరం సాగించారు. నేను మీకు దూరంగా
వున్నాను. వానిని పూర్వం ఎరుగను కదా : రూపరేఖావయోమల్ల విద్యా
విలాసాల్లో ఆభేదంగా వున్నాడు. మీలో ఎవరు ఎవరో పోయ్యకోలేక
పోయాను ఎంత పరిశీలించినా నాకాభేదం తెలియనేలేదు. నేను ఆస్థితిలో
అప్రతిహతశక్తిమంతమైన దివ్యాస్త్రాన్ని ప్రయోగిస్తే అది అతనికి కాక వీకే
తగిలితే ఏంకాను : ఇంతప్రయత్నం చేసింది చేసేతుం విన్ను చంపటం
కోవడమేనా : ఇక విన్ను చంపుకుని నేను జీవించి చేసేదేముండి : నీ అండ
చూడకొని కదా కొండవంటి కోకాన్ని తరింప చూచాను అభయమిచ్చిన
నేనే విన్ను పలికే ఆ వానం జన్మ జన్మాంతరాలకు పోదువలెకదా, రాముడు
వివేకంలేని వెల్లివాడనీ, వ్యర్థ ప్రతిజ్ఞాదనీ, మిత్రద్రోహి అనీ, ఇంకా
అనేకవిధాల లోకం ఆడిపోసుకొనే అవకాశం కూడా కల్పించడా వీలైనవి
విగ్రహింపలేకపోతే పూర్వంవలెనే వెనుకకు జర్రాచనీ. నీకు మర్మ రర్మ
కర్మాలు వివరించుచావనీ, అత్రప్రయోగం చేయకుండా అగిపోయాను.
ఇప్పుడు చెప్పు. రాముడు మిత్రపంపకుడేమో. నేనూ, సౌమిత్రి, పీతా,
నీ వాళ్ళం. వేరుగా భావించి నన్ను విశ్వాసపీనుడుగా చూడకు. నేను నీ

పట్టి భిన్నభావం కలవాడనయితే ప్రథమంగా నీ కార్యసిద్ధికి ఎందుకు ప్రయత్నం చేస్తాను? అనవసరంగా నీ కీక్రమం ఎందుకు కలిగిస్తాను? ఈసారి వారి వద్ద తక్కుం. నీవు శాశ్వత బాధలో ఉన్నా, వెంటనే కిష్కింధను పోవాం పద. నన్ను విశ్వసించు నా మాట ఎన్నడూ వ్యర్థం కాదు మోచిలెందుకు నీవే చూస్తావు. నాకు గుర్తుగా ఒక చిహ్నం ధరించు అతిచాదు లక్ష్మణా! నీవుపోయి విడుగపూచిన ఆ గజపుష్పలతకి తెచ్చి మిత్రుని గళాసీమ నలంకరించు అంటూ సుగ్రీవుని మేను పరమ పవిత్ర పాణివల్లంతో నిమిరారు వృక్కికదస్తమైన శక్తిని పొందే బాధను పొందుతున్న భానుజుడు సుఖ సుపుష్పి నండిన వానివలె స్వస్థుడయి లేచాడు. రామునికి పాదాభివందనం చేశాడు నా శౌండరపాదు మాటలు మన్నించి నీ వానిగా ఏయకొమ్ముని ప్రాదేయపడ్డాడు. విరంతరం చూచే కిష్కింధా వాసులే వారిని గుర్తించలేనప్పుడు సూతనంగా వచ్చిన వాడెట్లు గుర్తిస్తాడని తలపోసి శర ప్రయోగం చేయకపోవటమే శ్రేష్టమైన కార్యమని భావించాడు. ఇంతలో లక్ష్మణుడు గజపుష్పలత అందించి తెచ్చి రవిపుత్రుని కంఠంలో హారంలాగా చేసి వేసాడు. ఆ దండ ధరించిన వానిర శ్రేష్టుడు తానా పరిషేతుడైన సూర్యుడులాగా శోభించాడు సంవ్యాసాలంలో చిరాకా నమస్రంతో కూడి శాపించే మేమంవలె ఉన్న మిత్రుణ్ణి గాఢాశ్రయంతో రామచంద్రుడు గౌరవించి అనుజుడు ముందు నడవగా పయనించాడు.

శ్రీరాముడు వనచరులతో కూడి మరల కిష్కింధను పోవుట

దక్షిణాదియై సౌమిత్రి దారి చూపుతూ ముందు నడస్తుంటే రామవ తని తనూజులు ఇష్టాగోష్ఠితో వెంట నడిచారు వారివెనుక నంబిల వాయు నందన తాడులు ప్రయాణించారు వారందరికీ చక్రాకారంగా వానరశరం వరచింది. రమణీయ సువర్ణపుంజ శరానరాన్ని ధరించి అర్ధనవ్విలిమైన అస్త్రాన్ని కుడిచేతిలో పట్టుకుని రామచంద్రుడు మదమాతంగ విన్యాసంతో గమిస్తూ, మధ్యలో సుందర కందర బృంహలనూ, మంజు సుమపుజరం జీర కుంజాలనూ, విశిర విశర నమాకులోర్వీ ధృవంకులనూ, పాటలకేకకి పున్నాగవృక్షకూటలైన గిరికూట వాటాలనూ, మొగడలతో, వైడూర్యపు

జిగిరితతో, తమ్మి, చెంగల్యం పూలతో నొప్పుకాదలతో వెలుగులు చిమ్మి
కొలుకులనూ, కారందవ జల కిక్కిరి కలహంవ చక్రవాక నాద ముఖరిత
జలాశయానూ, మిట్టలనూ, గుట్టలనూ కమ్మలించిందిగా కాండమా,
నిర్మలొడిక పానంతో చప్పిక తీర్చుకుని, శీతలవాత సంస్కర్యతో దేహ
తాపం అవనయించుకుంటూ, వారిధరాదా, జంగమాద్రులూ అనరిగిన
మత్తవారదాలనూ, అవి ఏదీదీ చేసే కోలాహలాన్ని కొమ్ములతో ఒడ్డును
కోవాడి ఓమ్ము చల్లుకుంటూ స్వేచ్ఛగా తిరిగేవాటిని హరవిన్యాసాన్ని తిరి
కించి మేను మరుస్తూ నడకను పాగించాడు. దారిలో ఆకాశం అంటపెరిగి
కారుషణ్ణుల క్రమ్ముకున్నట్లు ప్రవేశిర్లలంగా పత్రపాండ్రతతో సన్న
గాపు కదలివనం కనుపించింది దాన్ని చూచి దాళరది సుగ్రీవుని చూచి
ఆ వెన వివరం అడిగారు. అందుకు ఇసుజారు సంతోషించి, రామదండ్రా
ఈ కదలివన కథ మహా ఆద్యుతమైంది. శ్రమనాశకరమైనది కూడ. వస్త్ర
జనులనే పేరుగల సంయమన ఏడుగురు అచక్కిరమ్మలయి, (తల
క్రిందుగా) హాసవివాదరకు మాత్రమే వీరం, ప్రాణరక్షణకే పవనరక్షణంగా
ఏడువందల దివ్యవత్సరాలు మహావ్రతులయి తపస్సు చేసి శరీరంతో
స్వర్గం చేరుకున్నారు. వారి తపోమహిమకు ఈవనం ప్రత్యక్షపాక్ష్యం.
దీవిలో ప్రవేశించి తిరిగి వచ్చిన ప్రాణిలేదు తెలియక పృథ్వీపై యుగ
యుగాలు గతించినా ఆ ప్రవేశించిన జీవి అందులోనే తిరుగుడు పడుతుంది
చాచి తిరిగి వెలికి రాదు ఆ కారణం చేత ఆ వనంలో దేవదానవ యక్ష
గంధర్వాదులు చొరరు సరికదా వనదలాలు కాని, భదరాలు చాచి చాచి
మోవవు. రాత్రివేళల్లో కరకంక పదమండీర నాద మేషురంగా, కర
మోహనంగా గానం వినిపిస్తుంది. కామవాంఛా దోషదూషిత ముగోష్ఠ
జాలయిన భాషదాచి వినవచ్చే. ఇప్పటికీ ఆవాటి వారి శ్రేణిగన్నులు ఆర
లేదు. ఆ ధూమం చూచు. కపోతాంగారకరుడితో వాతావీతమై వృషాగ్ర
భాగం సుక్కు తిరుగుతూంది. వానకాడులో మొయిక్కు, వియదర్వం ఆకృ
మించినట్లు ఎల్లప్పుడూ ఆ హోమకుండాల్లోమంచి వెలువడి కదలికలు శని
రాలను ఆ ధూమం క్రమ్ముతూనే వుంటుంది. రామస్రీభూ, తమ్మునితో
కలిసి ఆ మునులకనివాదం చేయి. ఆ మహాత్ములను ఆంజీలించినవారికి,

దేహలోగ పీడలు కావీ, కోర్కెలు ఫరించకుండటం కావీ జరగవు" అని చెప్పగా సోదర సహితుడయి రాముడు శృద్ధాభక్తులతో సమస్కరించి కృమంగా వారి పాలిత కిష్కింధానగర పరిసరారణ్యానికి చేరాడు. పరిరక్షిత భద్రనూత్తి అయిన రామమూర్తితో పాటు సముదగ్ర సముచిత తేజశ్శక్తి సంపన్నుడయిన సుగ్రీవుడు శత్రుసంహరణ రక్తితో చనుదేరగానే అందరు ఆ వంశలో మంత్రాంగం సలిపారు.

రాముడు రవిజుని ఉత్సాహవాక్యాలతో ఉద్బోధించుట

రామచంద్రానుమతిని రవిపుత్రుడు శీర్షం ఎత్తి నడమూలం పరికృమించి చూచాడు. యురూతరః పురస్కర వారిధర గర్భం వంటి గర్భం చేసి పృథాక సూర్యునివలె పృథాశించే రామునితో రామపృథూ! వారి వాగురా యంత్రరక్షితమైన కిష్కింధ చేరుకున్నాం. నీవు సరిపిన పృథిన సఫలం చేసేనమయం ఆనన్యమైంది. వనాలను వనంతరాజు అలరించిన విధంగా నన్నలరించు" అని అన్నాడు. పృథ్వీతరంగా కోదంధపాణి "రవిపుత్రా! మనవాళ్ళుచేసిన మంత్రాంగం విన్నావు కదా. వ్యవధితక్తువగా ఒకేనాడు రెండు సార్లు నీవు యుద్ధానికి సిద్ధం కావటం వారికి అనుమాన కారణం కావచ్చు. ఆతడు పోరుకు రాకయేపోవచ్చు. అయినా వారి మహా కూరుడు. కనుక ఆతడు సహించలేని మర్మద్వందనం చేసేమాటలు పనికితే తప్పక సమరానికి రావచ్చునని నా అంతరాశ్య బోధిస్తుంది. అందుకు తగినట్లుగా నీవిప్పుడు లక్షణ పవిత్రహస్తాలం కృత గజపుష్ప మాలాధారివై చుక్కల్లోని సూర్యునివలె ప్రకాశిస్తున్నావు. విజయం నిస్సినాడు పరిస్తుంది నేడు నాకంటబడి నీ విరోధి చెమకకు పోలేడు. మాటలతో కాలహరణం మంచిది కాదు. కుడువబోతూ కూడ దుచి ప్రస్తావన ఎంచుకు; నీవు కన్నార చూచేలాగా మున్నాసాల నవ్వుకలంజనం చేసినట్లే నీ శత్రుకంఠ యంత్రం చేస్తాను. అన్నమాట నిలుపుకోలేని అశక్తుణ్ణిగా భావించక జయలక్ష్మికర గ్రహణం, విజదార కరగ్రహణం చేయబోతున్నానని భావించు. ఎన్ని వివత్తులు నన్నావరించినా ధర్మలోపం నేను చేయలేదు. నీవు విగత భయదై విజృంభించి విక్రమించు. నా మాటను నడివం చేస్తాను. ఇంద్రుడు

వర్షించి భూమిని నవ్యవంశం చేసినట్లే, శరవ్రయోగంతో వారి ప్రాణం వీచునక్కల్యం ఏక కాలంలో పెరిగిస్తాను ఇంతకు పూర్వం వీ చేత వారి పరాభూతుడు కాలేదు కనుక, పౌరుషప్రవామడు కనుక వస్తాడు అదవాళ్ళ మధ్యలో వుండి వింటే అభిమానం హెచ్చుతుంది. కాబట్టి అవశ్యం కియ్యానికి అడుదెంచుతాడు. వైరికృత తిరస్కార వాక్యాలు కూరులు నహించలేదు. ఏ గర్వన చేస్తే వారికి రక్తం పుడుకుతుందో ఆ గర్వన చేయుమని ప్రోత్సహించాడు అమాత్యులూ, వానరులూ అనంద నృత్యం చేసి పుష్పాలతో ముంచెత్తి కురంగా వోయి విజయంతో రమ్మని అశీస్సులు వర్షించారు రాముడు పెన్ను తట్టి "విజయం భూయాత్" అన్నాడు. లక్ష్మణుడు దక్షిణ హస్తం చేతగాని కొంతదూరం వడిచాడు.

రవిపుత్రుడు రణానికి వాలిని పిలుస్తూ సింహనాదం చేయుట

అప్పుల ఆశీర్వాదాలందుకుని సగరప్రవేశ సింహద్వారం చేరి, ప్రస్ఫుటంగా, దిక్కులని స్పృటంగా, అశవిపాతభీషణ మోషణంగా సింహనాదం చేశాడు. అర్జునయంతర మోషణం ఆ పురవాసులు పుట్టిననాటి నుండి నేటివరకు విసవిచారణంగా గగ్గోలపడి లక్ష్మంతేకుండా పరుగెత్తుతుంటే అంగనులు ఆర్తరై అనాపాలు విడిచి, ఆత్మేకుల వెంబడిస్తున్నారు. సంగరరంగంలో భంగపడిన కురంగాలచందంగా, సారంగాలూ, వన్యనత్వాలూ ధరాధూళిరేగంగా పరుచెత్తుతున్నై. వింగినుండి తిరుగుతున్న వశంగాలు షీషాశ్మిత గ్రహాల్లాగా టూమిపై పడిపోతున్నై. ప్రచండ వాతాహతి సంభవితాంబుడికి అమ్రేడితం అన్నట్లుగా, సూర్య ముకుడు కుండించి తీవ్రవ్యాసం చేయగా, నిర్గతమవుతున్న వాయుప్రసారణానికి నమూనంగా వృక్షసంతానం పెల్లగిల్లి తలక్రిందులైంది. ఆ మోషగర్జనకు రామాదులు దిగ్భ్రమించేసారు. కిష్కింధ అర్లకల్లోరంగా మారిపోయింది. స్లవగపవనంపుట్టనానికి భూమి అదరసాగింది. ఆ అలజడి అంతఃపురంలో హాయిగా విశ్రమించిన వారి విన్నాడు. అంత వరకు శరీరంలోపున్న మదంతోపాటు మత్తుకూడా దిగిపోయింది. ఎక్కడలేని కిమక తలకెక్కింది. అక్కడిక రోషవరీత నర్వాంగురై

పంజతంజాయవలె ప్రకాశించే వారి కేకుగ్రస్త సూర్యబింబంవలె తేజోహీనుడైనాడు. వికటచంద్రాకిరానాదూ, ప్రకటకోప భాసినాడూ, ప్రజ్వలించి నుంకాకులైన ఇంద్రతపయుడు పూయిత్రేంద్రగా తూర్పుతో మిగిలిన కాసారంలాగా వెలతెంపొయాడు. "ఆ విధంగా అంతటి భయంకర గర్జనం అనుజాడు అంతకుపూర్వం ఎన్నడూ చేయలేదు. పరిగడియల క్రిందట బాదించి ప్రాణనాశం చేసిన ప్రకృర్థిలో ఇంతలో ఇంతశక్తి ఎలా వచ్చింది? బలమైన పరప్రాపకం వుండివుంటుంది" అని అర్థవిమలత లోచనమై, అంతఃకృతులై ఆలోచించాడు తనకు అవసర కాలం అనన్యమైందని గుర్తించాడు. జనకచిత్తమైన కాంచనమాలను కంఠంలో ధరించాడు పండ్లు పటపటగీలుతూ, ఒక్క ఉడుకున శయ్య నుండి లేచి క్రిందికి దూకి భూమిబద్ధుల కాగా సుగ్రీవుడున్న చోటికి బయలుదేరాడు.

కయ్యానికిపోతున్న కాంచుని తార అడ్డగించుట

ప్రణయమూర్తియై పోతున్న ప్రాణేశ్వరక్షణ్ణి వెన్నంటివచ్చి ప్రేమ పూర్వక దాహాభిమతి వలయంతో బాదించి "అగు నాథా! ఆగు. కల్యాణకారకాలైన నా పయకుల విను ఇప్పటికి నీ ప్రయాణం ఆపు. రాత్రి ముగిచి, పువయం త్యజించిన పూంచంతవలె రోషాన్ని వినరించు. అరుణోదయం కాగానే ఆవినిపై కడుగవచ్చు. అనమయంలో పోరాటానికి పోనందుకు నీకు అగౌరవంగానీ, అకనికి శారవంగానీ రాదు. యుద్ధానికి ఇది వేళకాదు. విశానమయం అన్న నెసంతో ఆ మాట అనలేదు. దానికి కార్యకారణ సంబంధం వుంది. కొంచెం కాలానికి పూర్వం నీతో తలపడి బహుశాం వరకు దాదాపుకోలేని విరుగా తమ్ములని, ఇంతలో ఇంత శక్తిమంతుడై తిరిగి నీ పైకిరావటం శంకకు కావిస్తూంది. అతడు చేసిన పింహర్షవి నీవుకూడా ఏ సమయంలోనూ చేయలేదు. అంతశక్తి కలగటానికి అంతకంటే అధికమైన శక్తి తోడ్పాటు అతనికి వుండీరాలి. అంతటివాడ అతని అనుచరులలో హుళుమంతుడు తప్ప ఇంకొకడు లేడు. అతడు నీపైకి రాదు. అతనిని పంపకు. అతడు కత్పించుకొనవలెనై ఇదివరకే

అనుచు చేసెనాడు. వీరమునకు పుట్టుకతోనే తెలివితేటలు, నేర్పు పుట్టినై. అందుచేత అందగా విల్పినవానిని అనేకవిధాల పరీక్షించి తృప్తి పడిన పీదనే వెంటగొని పచ్చిపుంటాడు. నాథా! ఇంకా వరోక్ష భాషణం ఎందుకు? ఇంకకు ముందే అంగదునిచే అన్ని సంగతులు గ్రహించాను మన వానరులు పంపానరోవర ప్రాంతంలో తిరుగు తున్న ఇద్దరు పురుషుల్ని చూచుచు వర్వరించెడి తీసుకుని పోవటం చూశారట. ఆ సంగతి నాకు చెప్పితే, అద్భుతమైన రహస్యంగా ఆ వృత్తాంత భేదనం విమిత్తం అజ్ఞాపించాను. వారు అంతా గ్రహించి పచ్చి నాకు తెలిపాడు నాకు తెలిసింది వీరు తెల్పుతున్నాను. అయోధ్యావతి దళారుని తనయులు రామ లక్ష్మణులు. వారిని గురించి విశేషంగా వీరు వివరించ పనిలేదు. అయినా చెప్తున్నాను. ఇద్దరూ విశ్వామిత్రుని అంశేవాసులు. సమరదూర్వులు. అందులో రాముడు అహికవిరాముడు, అశురవిరయ సమయత్రిరాముడు. విస్తృత కీర్తి రాముడు. ఉచితానుచిత కళాసీముడు.

ఇప్పుడు కల్పవృక్షం. దివ్యులకు కృష్ణపక్షం అర్చులకు మహా గతి. అనమ్ములకు సవాగతి శరణాగతులకు అభయక్షేత్రం యశస్సుకు ఏకైకపాత్రం సర్వకాత్ర సంప్రదాయశీలి. సమరకర్మక పరాక్రమ శాలి. పలుపలుసలెందుకు? ప్రాజ్ఞా! అన్నిధాతువులకు అపవీచరం ఎలా ఆచారమో అలాగే అన్ని నడుదాంకు ఆకులు అవాసం. కన్న కండ్రి కాసుగత ప్రవర్తనను అభింజానాధ్యం చేయగలిగిన త్యాగ మూర్తి సర్వకర్మమార్గానుచరి. విషయంతెలిసి విషాన్నభక్షణం చేయడం విశేషం కాదు. వీరాలెత్తి వీరు బోలెడనే కౌంక కాలం మన మనుగడ పొగిండుకునే విమిత్తం పర్విన పడుతులు మాత్రమే. రామునితో వైరం వేరం. కమ్మంతో పగ ఆశ్రయం లభ్యం కాగానే అంతమైంది. అతని అపృష్టం కొద్ది అసాధారణమూ, అపార్యమూ అయిన ఆశ్రమం దొరికింది. నా మాట విను మన రాజ్యానికి మంగళం చేకూర్చు. నాకు తోచిన పీరి చెప్పరాను. వివి

నీ ఇష్టంవచ్చినట్లు చేయి. తమ్ముడు నదిదైయ్యుద్ధానికి వచ్చాడు కనుక, మంచిమాటలతో మన్నించి యువరాజు పట్టంకట్ట. అపనికి ఆతడే కాదు ఆకవి మిత్రులు అందరూ సంతోషిస్తారు. రాముడు కూడా నీవడవుకాదు.

నీకైనా ఇంత విరోధం ఎందుకు? ఒక్కగానొక్క తమ్ముడు. అతడు కూడా నీవలె కండ్రి సొత్తు అనుభవించటానికి అర్హుడు కాదా? చిన్నతనపుచేష్టతో నీనాడో నీకు అవకారం చేకూర్చి ఇంతవరకూ భార్య తర్తల విడదీసి నగరం వెళ్ళనడచి తీరని అవమానం నీవు చేశావు. అయిందేదో అయింది. ఆతడెన్నడూ నీవల్ల అనుచితంగా నడవలేదు నీవు రాగానే రాజ్యం ఇస్తానన్నాడు కదా. పొరపాట్లు అయినవాళ్ళలో కాక పరాయణులలో వస్తవా? వచ్చినా పట్టించుకుంటారా? నేను నీ హృదయేళ్ళవిని. నీ చరణదాసిని. నా నీతిని నవ్వంగా, కాంతంగా, సంతోషంగా జరిగేవనికి ప్రళయం సృష్టించి విలయం పొందటం వివేకి లక్షణంకాదు. నావల్ల నీకు విజయమైన ప్రేమా, అభిమానంవుంటే దానికి విదర్శనంగా నా నీతి పాటించు నీవిప్పుడు యుద్ధానికిపోయేది నీ తమ్ముని మీదికి కాదు. జగదేక వీరుడైన శ్రీరామచంద్రుని మీదికిని రావించు. ఆ మహామహావితో విరోధం వదు. బ్రదికేయగలిగిన పనులున్నై. కాని చచ్చిపొడిచే కార్యం జగత్తులోలేదు నా పాపానంక్షమించు. నీ ప్రాణేశ్వరి ప్రార్థన ఆరించు. నాకు సుమంగళీత్వం దీర్ఘంగా ప్రసాదించు నా ఈ చివరికోరిక నెరవేర్చి భర్తృనామం భద్రపరచు" అంటూ తార, రాజసాంఘిక న్యాయధర్మ సారాలైన పలుకులు పలికింది.

తారకు తగు సమాధానంచెప్పి వారి పోరాటానికి పోవుట

తార గుణోదార, నీతికళావార, వలరుచిర విజితతార, ప్రియదార ప్రియహరవద్మితన్న పల్కులు ఆమూలాగ్రం ఆరించి వారి, ప్రణయ భావంతో కపోలాలు విమరి "ప్రాణేశ్వరీ! నీ నీతి లోకవమ్మతం. అవశ్యం అవరణీయం. అర్థాంగిని. ఆ పాటివనపు నీకు లేకపోలేదు. తగిన సమయంలోనే ధర్మోపదేశాన్ని తగినవిధంగా చేశావు. అయినా,

నా విర్ణయం మార్చుకో తలచలేదు. నీవు చెప్పినవన్నీ నేను ఆలోచించే కర్తవ్యం విశ్వయించాను. వాడు నా తమ్ముడా : నన్ను తను చంప లేక సహాయంకూడా పొంది వచ్చినవాణ్ణి క్షమించమంటావా : కూరు లకూ, వీరులకూ, ప్రాచారేతీపి కావు. తార్యా బంధు మిత్రాదులు తీపి ఆవుతారా : అవరాణితులకూ, దురమందు వెనుకంజవేయని దుర్బుధులకూ, శత్రువు నహివం లో నిర్వి నమరానికి ఆహ్వానిస్తే, కాదుకేదల్పక కళ్ళుమూసుకొని అవమానం భరించుటకంటే చావటం శ్రేయస్కరం కాదా : వాడు కూరుచైపిరిస్తే, నేను బీడుదినై అంతఃపురాంగనలతో ఆడుకోమంటావా : అంత చెడ్డవ్రాత విధి నా మొగావవ్రాతాదా : పొరుషహీనుడనై బ్రదికిన నన్ను పతియని చెప్పుకొనుట నీకు లజ్జా కరం కాదా : వాడెన్నడూ నన్ను జయించలేదు ఇకరాముణ్ణి గూర్చి అనలే భయంలేదు. నీవు వర్ణించిన లోకోత్తర గుణాలన్నీ ఆయనలో వుంటే అధర్యంగా అన్నదమ్ముల తగవులో ప్రవేశించి నన్ను చంపడు. ఆతడంత వీతిమారి అహవం చేయటమే జరిగితే అతణ్ణి జయించినా కీర్తే, మరణం ఆకనిచేత పొందినా కీర్తే. నాకు తెలిసినంతవరకు నా కంటనది యుద్ధం చేయదు. చాటునచేసే సహాయం ఎంతైనా చేయ వీయి. నానివల్ల మగ్గివుడు వారిని విర్ణించటం వీటిమీద వ్రాతవంటిది. కాలహరణ ఆవుతూంది. వాడు కాలెనుటోతువరే కన్నుమిమ్ము తెలియ కుండా పరవళ్ళు త్రొక్కుతున్నాడు. వాడి పున్నతి నాకు బాధాకరం. లోకంలో వాడికి నా బాధ నేటితో లేకుండాపోవాలి. మీరంతా అంతి పురానికి పొందు నా మీద నీకు ఒట్టువేస్తున్నాను. ఒక్క అడుగు ఇక ముందుకు వేయవద్దు. అన్నదమ్ముల కలహానికి ఆగ్వాపాతం వదులుతాను మళ్ళీ ఇటువంటి పుత్రాక ప్రదర్శనం చేయని ప్రమాణం చేయించి ప్రాచారితో వదులుతాను. కాని నేను మాత్రం నా చేతి మీదుగా వాణ్ణిచంపను. నీకా భయం ఆక్కర్లేదు" అని గట్టిగా చెప్పి నమాదానపరిచాడు. తార చేపేది లేక లోలోపల దుఃఖిస్తు ధర్మకు ప్రదక్షిణం చేసి ఇంద్రవ్రతం చేసి స్వస్త్వయనం వరిపి అంగణం వేవింపగా అనాపానికి వెళ్ళింది.

వారి సుగ్రీవులు రెండోసారి పోరాడుట

మహాబలవరాక్రమ సంపన్నుడైన వారి అంతఃపురాంగనల అర్దు తొలగించుకుని, ఓశ్ట మంత్రపతనంతో విరూపాక్షుని ద్యావించి, ఆగ్రహంతో అంతకంతకు శరీరం వుడుకుతూ పొంగులారగా, శత్రుదర్శన కాంతతో చకచక నడచి పురివిరమించి, దిక్కులు కలయపరికించి, దీప్తానిలదామనీ, అవప్తబుద్ధివీ, హేమపింగళ నేత్రుణ్ణి, నముత్సాహివీ. రవిప్రభుణ్ణి చూచాడు. నదీకట్టుగట్టిగా రిగించాడు. భుజాస్పృశం చేశాడు. ముష్టి దిగించి బాహుదండం పైకెత్తి సుగ్రీవుణ్ణి దురదుర చూస్తూ ఎదురుగా నడిచాడు. సూర్యసూనుడు కూడ నడచి వెదురు లేకుండా తన దక్షిణ బాహుదండం పైకెత్తి గుప్పిరి దిగించాడు. అభిముఖంగా ఆతడు కూడ రాపాగాడు. తమ్ముని ఇప్పటి తలవడే దోరణి చూస్తున్న వారికి తల తిరిగిపోయింది. "వెంట ఎవ్వరూ లేరు. కనుచూపుమేరలో కూడ కనుపించలేదు. వీడి రాకలో అప్పటికీ, ఇప్పటికీ తేడా కంతంలో గజపువ్వమాల వుండటమే. దీన్ని దేనికి ధరించాడు; ఇది ఏదో శక్తిమంత మైందనీ నేను భయపడానని భావించాడా; తనవలె తానుకూడ హరిం ధరించానని తలచి ధరించాడా; ఏమైనా, తెలియరాని కుట్ర ఏదో దీనివెనుక వుండివుంటుంది. అందుకే ముందుచూపుగల తార అగి ఆలోచించి ఆహవానికి పొమ్మంది. వచ్చి వైరికి వెన్నిచ్చి పారిపోవటం వంతవమా; గెలిస్తే జయం, ఓడితే మరణం. ఈ రెండూ శూరులకు నన్నిహితంగా వుంటై. బహుశాం ఇహలోక సుఖాలు అనుభవించాను. మరణం మహారుకే తప్పలేదు. ఏనాడో ఒకనాడు అది రాక మానదు నేను ఆజన్మవీరుణ్ణి. వీరుడుగానే మరణించి వీరబోజ్యమైన నాకలోకసుఖం నా జనకుని నమక్షంలో అనుభవిస్తాను. అంతేకాని వెనుకడుగు వేయను" అని విశ్వయిం చటం సుగ్రీవునిపై లంఘించటం ఏకకాలంలో జరిగిపోయింది. "ఓహీ! అవివేకీ! మళ్ళీ ఎందుకు వచ్చావు; పనిలేని మంగలి పిల్లకల గొరిగు నట్లు న్నది నీ బుద్ధిలేని పని. వక్షం వంటి నా ముష్టి చూచావా; ఈ ముష్టి మాకంతో ప్రాజరక్షణ కోసం పారిపోలేవు సుమా. కాదుకో" అంటూ వెన్నుపై కొట్టాడు. ఆ దెబ్బకు మరొకడయితే నర్వాంగలో నెత్తురు చిన్నా

ల్పింది. కాని, సుగ్రీవుడు తట్టుకున్నాడు. ఆయినా వీపు చిట్టి కొండ నుండి వెడలే పెండ్లెడవరె, వీపుమంచి వెత్తురు దారగా ప్రవహించింది.

ఆ కాయంకర ముద్దిమాతానికి నొచ్చి, తోక త్రొక్కిన నాగేంద్రుడు వరె నమీపంలో పున్న పెనువృక్షాన్ని పెకరించి గురితవృక కిరంపై మోచాడు. అంతరింశాలియైన వారి, కన్నులకు చీకట్లు క్రమ్యగా. కాయం కండించి విహ్వరించాడు. నముద్రమవ్యంలో ఓడ తుపాను తాకిడికి పరి త్రమించినట్లు పరిత్రమిస్తున్న శరీరాన్ని విధవరించుకుని సుగ్రీవుని దొక్కలో పొడిచాడు. ఆతడు గుండెపై గుద్దాడు ఈ విధంగా, అవిల సువర్ణవేగులు, హహణలులు, వారి సూర్యజాలు, మనక వర్ణమాన వరస్వర విజిగీషాభావులై సూర్యచంద్రుల్లాగా, మేరువింధ్య పర్వతాల్లాగా, వృత్ర వానవుల్లాగా, మోరంగా పోరాడసాగారు. ముష్టాముష్టి, కవాకచి, కరాకరి హేమాహేమీలు విరుచివియక పెనగులాడుతుంటే చేవకలే విస్మయం పొందారు పాకకానన తనయిచిచే తగ్గు దర్బుడవుతున్నా రవిజుడు పాహవంతో, కొండలతో, బండలతో, చెట్లతోమా, చేమలతోమా, కాళ్ళ తోమా, చేతులతోమా నొప్పిస్తూనే ఉన్నాడు తమ్ముని పోరులో ప్రతీకార వాంఛేకాచి. పనలేచిచి వారి గుర్తించాడు. తనవాపు ఈనాడు రప్పేట్లు లేచిచి సుగ్రీవుడు నాల్గిక్కులా చూడసాగాడు. ఆశక్తుడయి అరిపి పోయిన తమ్ముణ్ణి వారి పరికించాడు. అవకాశం దొరికిందని ఆనందించాడు. పైకెత్తి గిరగిర త్రిప్పి పరిక్రమించి దూరం పారవేసి, శవగయ తిని చేయి దులుపుకున్నట్లు విజయంతో వీటికి పోరాడుతున్నాడు. అయిఁబందాం వంటి దాహపులు సాచి నైరిచి పట్టబోతున్నాడు.

శ్రీరాముడు వారిని నేల గూచ్చుట

అనుచరులూ, అమాత్యులూ, సుగ్రీవుని పాటుకు తోకం పొంగు తుంటే లోలోపల మ్రింగుకుంటూ రామునివైపు దీనవదనాలతో చూడ సాగారు. ఇంతవరకు వారి సుగ్రీవుని పోరాటంలో శరప్రయోగానికి నమ యం దొరకక విచారపడుతున్న రాముడు నశ్యం చేసిన దమవులో వారి వధకు తగిన దాదాన్ని పొందినంతి లాగి నారికి నందించి పోదరులవంక

చూశాడు. సుగ్రీవుడు వారిచే సైకెత్తబడి పడిపెం వలె త్రిప్పుతుండఁజిం, సుగ్రీవుడు శక్తిహీనుడై వారి చేతిలో పగుడాకువలె తిరుగుతుండఁజిం కను పించింది. క్షణకాలం జరిగితే సుగ్రీవుడు కొన్ని యోజనాల దూరంలో పడి ప్రాణాలు విడుస్తాడు. మౌర్యుఁడంకారం, శరగమనం, వైరివక్షాస్థల ప్రదేశం. వారి "అబ్బా!" అన్న ఆక్రందనతో అవనిపైపడఁజిం శ్రీరాముడు సంకల్పమాత్రంతో సాధించాడు. రామకోదండ జ్యోతిర్గత ఁకార నాదానికి కిష్కింధానగరం చెప్పుడు పడింది. పర్యత విం ప్రతిరావాలలో వన చరాఁ, ఁచరాఁ స్ఫురిపీనమై పడిపోయినాయి. పడిపోతున్న వారి చేతులు పట్టు సదిలఁజిం సుగ్రీవుడు నేలపైకి దూశాడు. మోరకళా రళా రాహుతికి కూలిన పట వృక్షంలాగా, కులికప్రహారానికి పక్షవిర్భూలమై పడిన కొండలాగా రాముని శరం గుండెనాటి వనేవరపతి వారి నేం గూలినా, తేజం తప్పలేదు. అనువులు పోలేదు.

ఇంద్రియతమైన మణిఁజిం కనకదామశక్తిచే, తేజోఽసు పరా క్రమ శ్రీవాసవి మేనివి విడిచి వెళ్ళక, సంధ్యా నమమూర్త రంజిత జల తరంగా ప్రళాఁజింపజేసింది. అనేక భర్మాంజిత మాలికతో, మర్మోద్ఘాటనం చేసే మహా సుతాపతి శరంతో, నిర్మలమైన దేహకాంతితో వారి మూకు శంగులతో మువ్వన్నె మెకంలాగా గోచరించాడు, పీరుడైన వారికి రామ శాప విద్యుత్త వారాచం పరమగతి కారణమైంది. జ్వాలలు లేని అగ్నివతె ప్రళయనే పతితమైన భామ వింజం వలె, మక్కుకం నఁజిం మర తోకంనుంచి అవనిపై పడిన యయాతివలె, ఇంద్రునిలాగా అసహ్య ఁజిం, అతిమృత ధర్మదూ, విపులౌరస్కుదూ, వికారవక్షిదూ, దీప్త ముఖదూ, దీర్ఘబాహుదూ ఆయిన వారి దరణి వ్యాధి "తప్పింక చేపిన తప్పి ఎవడా" అన్న భావంతో ఆ ప్రదేశమంతా ఆలోకిస్తున్నాడు. అతని చూడాలని ఆకాంక్షించాడు. తనకోం కూలిన వారి చూస్తున్న భావం మూర్ఖవంతుడైన రాముడు గ్రహించాడు. అతనికి కనుపించాలనీ, అతని ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరం ఇవ్వాలనీ కూడా తలంచి తమ్ముని నమీపించాడు

శ్రీరాముణ్ణి చూచి వారి దూషించుట

మేరుమందర పర్యతలు జంగమాకారంతో వచ్చినట్లు వచ్చి ఎదురుగా విల్చిన రామలక్ష్మణులను వారి చూచాడు సముద్రతరంగాల వలె ఎడతెగక వస్తున్న భావవకంవర క్రమబద్ధం చేసి కీళపతి, ప్రస్ఫుటంగా ధర్మంగా, మృదువుగా, కటువుగా వుండేమాటలు రాముణ్ణి లక్షించి పలుక సాగాడు "ఏమి రామా! నీవు సుక్షత్రియుడవు గదా! కాత్మజ్ఞాన సంవేదివి గదా! కులీనుడవు, స్థేమశ్రీ విదివీ, తేజస్వివీ, యశస్వివీ కదా! ఈ ఆధర్మం ఎందుకు చేకావో చెప్పగలవా! జరహితుడూ, జానప్రకాశుడూ, నమయజ్ఞాడూ, నత్యన్తక సాధురక్షణ కలవాడూ, జితేంద్రియుడూ అవి లోకం విన్ను పొగడటం ఆస్థానమున కాదుగదా! దమం, శమం, డమం, ధర్మం, ధైర్యం, సత్యం, ఏరాక్రమం, దండం మొదలైన రాజరక్షణలు అసాధులయందు సముచిత సద్గుణాలని విశ్వసించిన వాడను కనుక భార్య వద్దన్నా. ఈనాటి యుద్ధంలో కుటిలవీతి వుందని చెప్పినా వినక, పౌరుష ప్రధాన జీవితం కలవాడిని రావటం చేత పోరుకు వచ్చాను. నీ చేత వచ్చాను విజంగా నీ పట్ల ఇన్ని పదుబాలు వుంటే, ఇతరులతో సమరం చేస్తుంటే ఎందుకు నీవు కల్పించుకున్నావు! నీ మొగం వేవెరుగను. నా మొగం నీవెరుగవు. మనీ మనిద్దరి మధ్య తగాదాకు ఏకారణం ఎన్నుకున్నావు! తృణవృక్ష కూపావనవీ, మేకవన్నె బెల్లురివనీ, విపురు కప్పిన విప్పువనీ, మరులివ్వు గరళావనవీ, పాపచారుడవనీ, మాయల మారివనీ వేమనిన్ను ముందుగా బాతించితే విన్నే ఎదుర్కొని విజయమో, పీరస్వర్గమో పొందేవాణ్ణి. నీచాతివీరులు కూడ చేయని ఈ యదమత్యుక్తం దాళరధివై ఎందుకు చేశావు! కాదలూ, కూరలూ తినే భాద్యులంను కూడా రాజులు వదిలారా! ఇట్టి చేయరాని చేత మీ పూర్వులెప్పుడయినా చేశారా! లేక ఇతరలోకాల్లో ఇంతెవరైనా చేశారా! ఈ జటాశివనర్కం దారదానికి, ఈ శరదావ దారదానికి, అడవుల్లో ఆకులరములు తిని తిరిగే మాబోడి వానరులే దండనానికి కగినవారేమో నాకు తెలియదు. నేలకోసమో, వెంటి దంగాలకోసమో, ఆపేషించిన అంగవకోసమో కలహించటం లోకంలో

వరిపాటి. నా రక్షణలో వున్న ఈ కొండలు, గుట్టలు, చెట్లు చేతులువీవవ పడి ఈ దురాగతచర్యకుబడిగట్టావా?

నయమూ, దుర్జయమూ, అనుగ్రహమూ, నిగ్రహమూ, నజ్జనదర్శన భూపతుల లక్షణాలని కదా బుద్ధోక్తి. ఇంపిలో ఏ జాతికి చెందినవాడవో ఎరుకవరచగలవా? శ్రీతియలను సమరం నమ్మకమైనదే. అయినా, దేశ కాలపాత్రలు లేవా? ఉన్నా వీవు వాటిని పాటించవా? ఇండ్రయోక్షేగంలో కామదాహం కళ్ళకు మనకు కనిపిస్తే చాటునుంచి బాంం నందించి సావ రాధుడనైయినావు ఇప్పటి వీవు చేసిన వని ఎవరయినా ధర్మమంటే వీ పాదాలంటి త్షమాభిక్ష కోరుతాను దొంగ, హంతకుడు, సూచకుడు, గురుతల్పగుడు, భూరమణమ్ముడు, బబ్బుడు, మిత్రబ్రాహ్మణ గోవాళకుడు, నాస్తికుడు, అన్నకంటె ముందు పరిణయమారే తమ్ముడు, పీఠా నరకంలో పడి యమునిచే శిక్షింపబడతారు వీవు నజ్జనల్లో చేరినవాడివి కదా! పాపం! నా తోలు వీవు కన్నుకుంటావా? నా ముంసం తింటావా? నాఎముకలూ, వెండ్రుకలూ నీకేమైనా ఉపయోగపడతవా? ఏమాణివి నన్ను వదించావు? బుద్ధిగోళ్ళున్న జంతువు లలో, అరువ ఏడువంది, తాబేలు, ఉడము, కుందేలు, ఇవి అహారంకోసం వదించవచ్చు నేను వంశజుణ్ణే మరి నేను దేనికి పనికిరాను కదా! మృగభావంతో చంపటానికి ఎందుకు సిద్ధపడ్డావు? పరమ పతివ్రత నా గృహిణి తార ముందు జరిగే పరిణామం పూహించే వద్దని బ్రతిమాలుకుంది. ఉద్యుక్తిని త్రోసి వచ్చినందుకు, శ్రీతియ రూప దురాచారవి చేతిలో జీవా లర్పించా. నిన్ను నాడుడిగా పొందితే ధరణి ఆనాధవలె పొచ్చుతుంది. ధూర్తపతిని కట్టుకున్న ఇల్లాలు భర్తృసుఖం పొందలేడుకదా? వీవు శత దపు. వీడుమతివి. వికృతివి. ధర్మరతుడైన దళరథునకు దానికి జీతం డ్రియ్యడపెట్టు పుట్టావు? ఓన్న చారిత్ర కక్ష్యతో, శింధర్మాభిమాన మార్గాతి వర్తనతో, తృక్త సత్య సృజియైన రామ గణంచేత చిక్కి నాకర్మ కాణి పురానికి కాపురానికి వంపింది. ధర్మ మెరిగిన పెద్దలు చీ కొట్టగా మొగ మెత్తి తిరుగగలవా? వారి ప్రశ్నలను సమత్తరం ఈయగలవా? తగవుకు రాని నన్ను వంపి మగతనం చాటుకున్నావు కాని, వగవాళ్ళపై వీ మగతనం

ఏమైంది ; ఇది ఎట్టి మగతనం ; నీ వెట్టి మగవాడవు ; నా ఎడమ విర్వి
కలహానికి నీవే దీగితే ఇంతకు పూర్వం ఈ పీఠిలో విన్నే చూచేవాణ్ణి.
అపరాధిత విక్రముడనైన నేను అట్టుదనైన నీచేర చాటుగా చంపబడ్డాను.
తవిదీర త్రాగి నిద్రించిన త్రాగుబోతు నర్పఃపుడై చచ్చినట్లు ఇంత
పాడవని ఎందుకు చేశావో నాకు తెలుసు. ఆ నహాయమే నన్ను కోరితే
ఆ రావణుని కెంపలు వాయింపి, చేతులు గట్టి తెచ్చి నీ పాదాలపై పడ
వేయనా ; నీతాదేవిని నీ పవ్విదానానికి చేర్చనా ; అమెను పాతాళంలో
దాచినా, నముద్రగర్భంలో దాచినా, హయగ్రీవుడు శ్వేతాశ్వతి తెచ్చినట్లు
కొనిరాకపోయానా ; వ్యర్థుని చెరిమిచేసి కాంఠ వ్యర్థం చేసుకున్నావు. నా
అవంతరం రాజ్ఞార్థ్యత గలవాడు కనుక సుగ్రీవుడు నన్ను చంపవచ్చు.
మరి నీమే ఆశించి నన్ను చంపావో నీకే తెలియాలి పుట్టిన ప్రాణి గిట్టటం
అనుస్మారకంగా వచ్చే ఆచారమే. అందుకు నేను విచారించను. అనూహ్య
పద్ధతిలో అక్రమంగా చావవలసి వచ్చిందే అని కుండుతున్నాను. ఈ పాప
కృత్యానికి నీవు నాకేం ప్రత్యుత్తరం ఈయగలవో, అది ఏ విధంగా
వుండాలో ఆలోచించి చెప్పు మంటూ వోరెండగా, బాణ మాతానికి పరి
పరి విదాం బాధపడతూ, తేజశ్శక్తులు ఊటిస్తూండగా రాముని వంక చూస్తూ
మోసముద్ర వహించాడు. రాముడు రెండడుగులు ముందుకు వేళాడు.

వారి ప్రశ్నలకు శ్రీరాముడు సమాధానం చెప్పట

ధర్మార్థయుక్తమూ, హితమూ, పక్షపక్షమూ అయిన భాషాన్ని వారి
వల్కగా, కాంతి హీనుడైన దీన కాంతునివలె, జలంలేని మేఘంవలె,
చల్లారిన అగ్నివలె అవనిపై పడిన అగవరపడిని రాముడు అవరోకించి,
ధర్మార్థగుణవహితమైన రీతిలో వానరపతి : బాధపడుతూనే ఆగ్రహ
వేళాల్లో ఆన్న మాటలు విన్నాను. అందుకు ప్రత్యుత్తరం ఇస్తాను అని
ఊహించుకుంటే తెలుపు. నీవు ధర్మార్థకామ త్రివర్గ మర్హాదకానీ, లోకకా
దారం కానీ విచారించక కేవలం దాంతుడవలె పరుషంగా భాషించావు.
దానికి నేను నిన్ను తప్పుగా భావించను. నన్ను నీవు విలబెట్టి ప్రశ్నించ
వచ్చును. అందుకు బదులు చెప్పవలసిన వాణ్ణి నేనే కనుక. ఆచార్యుల,

వృద్ధుల, బుద్ధుల విడిచి వీక్రోతి లక్షణం కనపరచుకున్నావు. శ్రీరామన
 వదీనదద్వీపాంతరాకలిత విశాల విశ్వంభర మొదటి ఇశ్వేకుల పాలనలోని
 దని తెలుసుకో. ఈ చతుస్సముద్ర ముద్రిత విశ్వంభరలోని మనుజులుకాని
 మృగాలుకాని, పక్షులుకాని, ధన కనక వస్తువాహన విడిచివేసారు కాని వారి
 పాలనలోని పాలించటానికి, తూలించటానికి వారే ప్రభువులు, కర్తలు.
 ఇప్పుడు ధర్మలాభరతుడైన భరతుడు. ఋషిగిరి, త్రివర్గ తత్వజ్ఞుడు,
 విగ్రహానుగ్రహ నిపుణ శక్తిమంతుడు అయోధ్యాపతియై, అవనివి
 పాలిస్తున్నాడు. నే నాకని అగ్రజుడను నక్కము. నయము, వినయము,
 శౌర్యము ఏ నృపాలుని పాల వలెస్తుందో అతని అజ్ఞమేరకు విశ్వరక్షణ
 వాంచతో, నేను. నాయట్రవారు కొందరూ నందరిస్తున్నారు. ఆ మహా
 మహిమ ధర్మపాలనలో అచ్యుతంగా ఎవడు ప్రవర్తించి బ్రదకగలడు? ఇక
 మేమో, న్వ ధర్మం వదలక, ధర్మహీనులుగా నందరించే వారిని దండిస్తూ
 తిరుగుతున్నాం. ఇందులో దోషం ఏమీ కనపడలేదు? ఇక నీ సంగతి
 విచారిద్దాం. ధర్మగర్హిత కర్మరుద్రులై, కామవరశంక్రుతలై, నీవు భూపతి
 వన్న నీతి మరచి నందరిస్తున్నావు. నీ దోషాన్ని నీవు గుర్తించక పరులను
 అన్యాయంగా విడిచివదిలించి మొదలు పెట్టావు తండ్రి, అన్న, విద్యచెప్పిన
 గురువు. ధర్మవర్తనులైనవారికి తండ్రి వంటివారు తమ్ముడూ, తన
 తమ్ముడూ, తన పుత్రుడూ, తన విద్వలవంటివారు ఈ వాళ్ళారకు కాస్తాతే
 ప్రమాణం నేను నీకోసం కల్పించిన కారు కూకలు కావు.

నీకు ధర్మసూక్ష్మం తెలియనట్లున్నది. అవును తప్పులేదు. మహా
 మహిమలైన మహర్షులకే ఒకొక్కప్పుడు అచిమహాగహనం దృశ్యాదృశ్య
 ప్రపంచంలో అంతర్వర్తిగా ఏ తేజస్సు ప్రకాశిస్తుందో అదే సమగ్రంగా
 తెలిసింది. నీవు చపలడవు, నీవంటి చాపల్యం గల క్రోధులు కొన్ని
 మిత్రామాత్యులుగా వేచిస్తున్నై. పుట్టుగుడ్డి వేరొక పుట్టుగుడ్డిని అలం
 దనం కోరి ఏమి పొలిస్తాడో నీవు అదే పొలింపావు. నేను చేసిన
 కార్యాన్ని గురించి, మాయామర్మాల లేకుండా స్పష్టంగా చెబుతున్నాను విను.
 కేవలం కోపంతో అధిగాపాడు పెట్టి నన్ను తిట్టకు. నీ వధకు కారణం నే
 విప్పుడు వివరంగా విశదీకరిస్తున్నాను. నీవు ననాకనంగా, సంప్రదాయ

బద్ధంగా వస్తున్న ధర్మాన్ని కొండపిల్లి, తమ్ముడు జీవించి వుండగా ఆకలి అర్థాంగి రుచును బలాత్కరించి రమించావు. ఇవి మొదటి కారణం ఈ పని వీవు చేశావా? లేదా? వీపల్లి తెలిసో తెలియకో అనరాధం చేశాడు. తప్పు, అజ్ఞానకలితమైందని పాదాలపై పడ్డాడు. రాజ్యం పొరుల బంధనంపై కైకొన్నదేకాని, దుష్టబుద్ధితో కూడింది కాదనీ, వీవు మళ్ళీ గ్రహించుమనీ నీ తమ్ముడు కోరితే క్షమించకగిన తప్పుకు తన్ని రాజ్య విహిష్కారం దారగ్రహణం శిక్షగా విధించావు. ఇది రెండవ కారణం పరమ పవిత్రమైన ఇశ్వరుల వంశంలో పుట్టి, సుక్షత్రియ ధర్మం చేపట్టి అగ్నిపాషిగా మిత్రకార్యం నెరవేరుస్తానని ప్రతిజ్ఞ కట్టడం మూడవ కారణం.

తన కూతురుతో, చెల్లెలితో, తమ్ముని భార్యతో తగులం చేసే కామ ప్రవృత్తునకు విధించకగిన దండనం వధ ఒక్కటే. ఈ పుడమికి భరతుడు రాజు. మే చూతవి ఆదేశానుసారం వర సంవరిస్తూ, ధర్మేతరులను దండిస్తుంటాము. సుగ్రీవుణ్ణి మిత్రునిగా గ్రహించినందువల్ల నా తమ్ముడు హిమశ్రీ, ఆకడూ నాకు ఒక్క రూపు. ఆకడు నాకు కాదగిన కార్యం పాదించి మేలు కూరుస్తాడు. నేను మీ తగవెరుంగక ముందే ప్రమాణం చేశాను. అన్నమాట తప్పటం మా వంశాచారం కాదు. వీ పాలిత భూమి మాకు చెందింది. దుష్ట శిక్షణం, శిష్టరక్షణం మా విధి. వీవు తమ్ముని భార్యనూ, ఇల్లూ, వస్తు వాహనాలూ హరించి తప్పుచేశావు. ఆ తప్పుకు మరణమే శిక్ష. నే నాకలితో చెలిమి చేశాను. మాట ఇచ్చాను. ఇంకాలో అనత్యమేదో వీవే చెప్పు. ఇన్ని ధర్మాలు నేను వీపల్లి చేసిన పనికి ఆదారాలు. వీవు రావణుని బంధించి, సీతతో నాకర్పిస్తానన్నావు. వీవంత వాడనని నాకు తెలుసు. విన్ను వీరుడు కాదని ఎన్నడూ నేను భావించలేదు. కాని, ఆ నహాయం వీ వల్ల పొండకంబలేదు. వీవు ధర్మాతిరిక్త పరాసువర్తివి. ధర్మజ్ఞుడైన మిత్రుడు ఎంతచేసినా నాకడిదాలు చేయకున్నా నేను దాదవడను." అని అగాడు.

వారి రామునితో ధర్మాన్ని హరిచ్చి తర్జించుట

వారి, రాముడు చెప్పిన సమాధానం ఆమూలాగ్రం అరికించాడు. "తన శంకకు తగిన పరిహారవాక్యాలు రాలేదు ఎందుకో రాముడు చేసిన పని ధర్మదూరం అని మనస్సు నొక్కిచెప్పటానికి అధిక్షేపంవుంటే అదగ మన్నాడు కదా : అదిగుతాను" అని విద్ధారించుకుని, "రామూ ! నీవు చాలా శ్రమించి ధర్మ సూక్ష్మలు నాకు తెలిపావు. అవి విజంగా నా శంకా శంకం పెకలించలేక పోయినై. పైగా డొంకతిరుగుడుగానూ, తాడిచెట్టు ఎందుకు ఎక్కావంటే దూడమేకన్నట్లుగానూ వున్నై, నేనడిగిన వాటికి సూటిగా ప్రత్యుత్తరం ఇవ్వు. ఈ విశాల విశ్లంభర ఎవ్వరిదైనా, నా పూర్వలు కానీ, నేనుకానీ, సామంతులంగా ఏ రాజుకూ కప్పం చెల్లించలేదు. మా సార్వభౌమ-ధికారాన్ని ఇంతవరకు ఎవ్వరూ అధిక్షేపించలేదు కనుక మేం స్వతంత్రులం. ధర్మ రక్షణ మీ వంశాచారమైతే, నా చేత వెళ్ళగొట్ట బడి, నేటికి నీ మిత్రుడుగా చెలామణి అయిన నా తమ్ముడు నీ తండ్రిని కూడ రక్షణ కోరాడు. నా దుష్ప్రవర్తన కూడ చెప్పివుంటాడు : ఆకడేం నన్ను డండించలేదు : భరతుడు రాజన్నావు అయితే నీ పాడుకలెందుకు వింహననం పై వున్నవి : తమ్ముడు జీవించివుండగా అతని భార్యను అపహరించబడి ఆశ్రయమైతే, నేను బ్రదికి వుండగా నాభార్యను వాడెట్లు గ్రహించాడు : మా కుటుంబ కలహంలో నీ వెందుకు జోక్యం కరిగించుకున్నావు : నన్ను వీరుడని అంగీకరించావు. వీరునితో వీరుడు పోలే విధానం ఏతీరుగా వుంటుంది : ఏక పక్ష నిర్ణయం ఎంత వరకు ధర్మం : ధర్మం ధర్మం అంటూ చాలా సార్లు పుడ్డాటించావు. అందులో కూడ సూక్ష్మయన్నవన్నావు నన్ను మృగంగా భావించావా : రాజుగా భావించావా : కోపంతో నేను విన్న దూషించాను, విజమే నీ మాటల్లో అన్యవదేశంగా విందలేదా : భరతుడు నిన్ను ఓష్ట శిక్షణకు నియోగించాడా : భార్యా వంశాదనకు పొరువం కాక, క్రోధి సాయం కోసిన నీవు నన్ను కోరి లక్షదాని పోలే దని ఆక్షేపించవచ్చునా : నా ఎడట నిర్వి పోరక చాటున దాగి శర ప్రయోగం ఎందుకు చేశావు : ఏ ధర్మశాస్త్రంలో ఈ సూక్ష్మార్థం వుంది : చావబోతున్న నాకి విచారణ ఎందుకంటావేమో : బ్రదికినా, చచ్చినా, మా

జీవితాదు మానవులకు మార్గదర్శకాలు కావు. నీవు కాబోయే ఆయోధ్యా
పరివి నాకంతా తెలుసు. నీ నడక లోచానికి అవర్యం అవుతుంది.
అందుకని నీ లోచాపవాద కళంకాన్ని నేనే తుడిచిపెట్టానుని. రామా !
ఇక నీవే చెప్పడరిచావో చెప్పు" మని పురకున్నాడు.

వారి ప్రశ్నలకు రాముడు సధర్మంగా సమాధానం చెప్పట

"వల్లభనాథా ! ఆడుగదలచిన అనుమానాన్ని అడిగివేస్తేనా !
సమాధానం తర్వాత మళ్ళీ ప్రశ్నిస్తావా ?" అని రాముడు వారిని
అడిగాడు. "సమాధానం సహేతుకంగా, వంశ్యవైకరంగామా వుంటే
ఇంకా ప్రశ్నలకు తావెక్కడః చెప్పేది మాత్రం మాటిగా చెప్పు" మని
వారి బుద్ధివంతులకు విరీక్షిస్తున్నాడు. రాముడు విశ్వయదై, విర్య
యదై, విశ్వయదైతో ఇలా చెప్పసాగాడు. "వనేశ్వరవల్లభా ! నీవు
కోరినవిధంగా ధర్మవిర్ణయం చేస్తాను. నా విర్ణయం దోషమాషితమైతే
నా చేతికోడందం తునిగివడుతుంది ఇందుకు వత్సధర్మారే పాక్షయ.
మొదటి ప్రశ్న. నీవు స్వతంత్రుడవనీ, పామంతుజ్ఞ కావనీ కదా !
మా తాతలు విశ్వజివ్యాం చేసి పార్శ్వలొములైవారు ధర్మప్రవర్తకులైన
వారిని ప్రభువులుగానూ, కొందరిని పామంతుప్రభువులుగానూ మన్నిం
చారు. అనవరాదుల వారు దండించలేదు. దురాక్రమణ వాంఛ వారికి
లేదు కనుక రాజ్యాలను కలగించలేదు. ఆ విధంగా నీవు స్వతంత్రు
డవు. రెండవ ప్రశ్న. నీ తమ్ముడు నీ తప్పు తెలిసినా నా తండ్రి
ఎందుకు దండించలేవని. నీవన్నది విజయే కావచ్చు. ఆయన విన్న
దండించవలసినదే. కాని ఆయన నీకన్నా బలవంతుడు కాదు. పరకురాముని
పల్ల ఊదా ఆయన పురాసనంగానే ఉన్నాడు వివేకాలి తెలిసి తప్పు
చేయుడు. బలం కలిసి వచ్చేవరకు పౌరుషవంతుడైనా అజ్ఞానంగా
వుండటం రాజనీతే అవుతుంది. అందుకు నీ తమ్ముని వరితే
తార్కాణం. మూడవది- భరతుడు రాజైతే పామకులు పింహసనంపై
ఎందుకున్నవని. విజంగా భరతుడే రాజు. నా తండ్రి నా పినకల్ల
కోరికలను మన్నించాడు. ఆ కోరికల్లో ఆయోధ్యకు రాజు భరతుడు

కావటం వుంది. అందుకు నే నంగీకరించి అడవికి వచ్చాను. నా తమ్ముడు రాజ్యం స్వీకరించమంటే నేను తిరస్కరించి తండ్రి కోరిక మన్నించుచున్నాను. అతడు పోలికలేని తమ్ముడు కనుక నాపైగం భక్తికొద్దీ అవిధంగా నన్ను గౌరవిస్తున్నాడు అతని అజ్ఞ అవనిపాదురు అంగీకరిస్తున్నారు. అతని సత్ప్రవర్తనం చేతనయితే అదరించకగ్గది. అధిక్షేపించే అవకాశం లేదు. నేనాతని పాలనలో విధి తెలిపినదీచే ప్రథమ పౌరుడను. నాల్గవప్రశ్న. బ్రిటికిన తమ్ముని భార్యను గ్రహిస్తే తప్పయినప్పుడు బ్రిటికిన అన్నభార్యను గ్రహించటం తమ్మునికి తప్పు కాదా? అని

ఇది పామాన్యధర్మంలో తప్పే అవుతుంది. వివేకంలో విశేషిస్తే కాని గుణదోషాలు తెలియవు దాన్నే ధర్మసూక్ష్మం అంటారు. నీ తమ్ముడు నీ కోసం సంవత్సరాలు కాచి, అపై నీవు మరణించావనే విశ్వాసంతో లముకర్మచేసి కిక్కిరింపకు వచ్చాడు. నీవు జీవించినదీ, మరణించినదీ పౌరులకు చెప్పలేదు. మంత్రులు విచారించి అరాజకం కాకుండా అతణ్ణి రాజును చేశారు. ఎంతకాలానికి నీవు రాకపోవటంతో నీ భార్య అతణ్ణి అశ్రయించింది. అతడు అవహరించలేదు మీ జాతిలో అనురోప విరోధాలు తప్పుకాదు. ఆమె అవిధంగా చేయటానికి కారణం నీవు మరణించావని ఆమెకూడా నమ్ముటమే. నీవు రాగానే మళ్ళీ ఆమెను స్వీకరించావా? లేదా? కాబట్టి ఆమె, అతడూ చేసినపని దోషం కాదు. ధర్మ నమ్మతం నీవు చేసినపని అమానుషం. ధర్మహారం. ఐదవ ప్రశ్న. మీ కుటుంబకలహంలో నా ప్రవేశం ఎందుకని. నేనై నేను కల్పించుకుంటే గర్హవీయమైన కార్యమే మీలో ఒకడు నా పాయాన్ని అర్థించాడు. అటు సార్వభౌమాధికారం, శరణాగత రక్షణం, ఇటు మిత్రధర్మం, ప్రతిజ్ఞాపాలనం సాధించబడ్డది. అనాడు నా తండ్రి చేయక విడిచిన పని ఈనాడు నాచేత చేయబడింది ఆరవ ప్రశ్న. వీరునితో వీరుడు పోలేరీరు ఎట్టిదని. ఈ ప్రశ్నలో నేను చాటునుండి శరప్రయోగం చేసి చంపానని కదా నీ వుద్దేశ్యం. విజయే నేను మరుగున విరిచే విన్ను బాణంతో కొట్టాను. అందుకు బలమైన ధర్మాలు రెండు కారణంగావున్నై.

నీ తండ్రి ఇచ్చిన కాంచనమాల దరించివచ్చావు. అది ప్రత్యర్థి బలాన్ని ఆకర్షిస్తుంది. మరసార్వభౌముడిచ్చిన బలాన్ని గౌరవించాలి కాని వ్యర్థం చేయకూడదు. అది ఎంతదూరంలో వున్నవాడికీ గ్రహిస్తుందో నాకు తెలుసు. అందుకే నీవు చూచినా విపర్యం రాదనే దూరవేది శరాన్ని ప్రయోగించాను. ఆ కాంచనమాల నీకంతంలో వుండగా నీవు మరణించవు. అది గ్రహించినవాణ్ణి కనుక నిన్ను తగలంగానే చచ్చే దాణంతో కొట్టలేదు. వరకురాముని వైష్ణవచనువు ఎక్కిడినానే కాని అతని సంపదలేదు. అందుకు కారణం అతడు చిరంజీవి అని పుణ్యలోకాలను దగ్ధంచేసి చచ్చినవాడి కంటే హీనంచేసి విడిచాను. అవిధంగానే, వరకః ప్రభావంవల్ల ఆశేయరై నవాదు దుష్టులయితే ఆ శక్తులనున్నించి, గౌరవించి సూక్ష్మ ధర్మదర్శనంతో ఉండించాలి. హిరణ్యకశిపుడు మృత్యువులేని వరం కోరాడు. దానిని వివరించుతూ, కోరినకోర్కెల్లో, ధర్మాతిరిక్తం కాకుండా సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలించి నరసింహచారమూ, నభాయుధంగా అవతరించి లోపదర్శనంతో రూపుమాపిన కథ నీకు తెలుసును. నేనూ, నీ తండ్రివరాన్ని కాంచనమాల శక్తిని మన్నించి విన్ను దండించాను. ఇది మొదటి కారణం రెండవకారణం— నేను చావడానికై ఎదురు పడితే నీవు వ్యూహాంతో శరణాగతుడవౌతావు. శరణాగత రక్షణం నా విధి. అప్పుడు నేను అన్యతవాదినీ, మిత్రవంచకుణ్ణి కావరిపి వస్తుంది. నీవా చేయరాని తప్పు చేశావు శిక్షార్హుడవు. నీవు తమ్మునికి ప్రతీకారవాంఛతో ద్రోహించేశావు దాని, ఇంకెట్టి పాపకార్యాలు చేయలేదు. ధర్మంగా పాలనావిధి నిర్వర్తిస్తున్నావు. నా సంగతి పరోక్షంగా నీకు తెలుసు. నేను ధర్మదూరంగా వ్యవహరించనని పరిపూర్ణ విశ్వాసం నీకు వుంది. ఆ విశ్వాసంతోనే యుద్ధానికివచ్చావు. అదీ నాకు తెలుసు. అయితే నాపై నీవు పెట్టుకున్న నమ్మకం లోకికంగా నీకు తెలివిన ధర్మాలు ఆచారంగా పెట్టుకున్నది కనుక ఆ దృష్టితోనే నన్ను దూషించావు. ఏదవ ప్రశ్న. నా నిర్ణయం ఒక్కడి వాదన విని చేపిందని. అందుకే ఆ నిర్ణయం పాక్షికమైనదనీ, అవ్యర్థమైనదనీ నీ అక్షేపణ. అవునా :

ఇదికూడా యుక్తి యుక్తంగా అడిగినదే. నేను ప్రథమంగా నీ తమ్ము వితో అగ్నిపాక్షిగా కోరించి ప్నేహం మాత్రమే మిత్రునకు మిత్రుడు చేయ గలిగిందంతా చేస్తానని మాట ఇచ్చింది విజం. ముందుగానే విన్ను చంపుతా నని దానచేయలేదు. తర్వాత క్రమంగా ఆకవిదాద చెప్పాడు. ఆ చెప్పటంలో తన కాపురం పాడుచేసి తన్ని తగిలేకావనే చెప్పారు కాని. మీకు వచ్చిన నైరికారణం చెప్పలేదు. నేను శంకించి ఆ రహస్యోవాస్తుటనం చేయం చాను. అదివిన్ను తర్వాతనే విన్ను పదిస్తానని చెప్పాను. అతని వాక్కు లలో అనత్యం వుంటే హనుమంతుడు అంగీకరించడు ఆతడెందుకో కారణ ఇమ్మడుగా కనిపించాడు. నన్ను చూచి అంతా బీరులై పారిపోతే ఆతడు విక్షకవేషంతో వచ్చి మా రాకమగూర్చి తెలుసుకుని, తన యజమాని పాటుచెప్పి మిత్రత్వం చేకూర్చాడు ఆతడు పర్మినవాడికి, సుగ్రీవుడు చెప్పినవానికి భేషం లేదు. అంత మతిమంతుడైన హనుమం తుడు విన్ను వదలి అతనికి అందదండగా వున్నాడంటే నీవు నీ తమ్మునివట్ల చేపింది తీరని ద్రోహం అని విశ్వసించటమే అందుకు కారణం. నంనుంలో ప్రబలస్థానంలో వుండి, పలుకుబడి కలిగినవారిపై ఎదైనా అభియోగంవస్తే, మేరావులైన మంత్రులు న్రత్యక్షంగా పిలిపించి విచారించరు వారికి ఆపులైన గూఢచారుల వియోగించి రహస్యాలను రాబట్టి ప్రభువు నమ్ముచానికి పిలిపించి కిషిప్తారు. నీపై నీతమ్ముడు అభియోగం మోపాడు. అది ప్రభువులకు చూరుగా నేను స్వీకరించి వాడిని విచారించాను ప్రశ్నించాను. పరోక్షంగా హనుమచే రహస్యం గ్రహించాను. నీకు మరణిణి విధించాను. అది అమలుపరిచాను. నేను దర్శం తప్పినవాడనైతే నీ ఎదుటికి ఎందుకు వస్తాను ? నీవు బ్రహ్మకీషండగానే నీలోవున్న దోషాన్ని నీకు విషవృక్షంగా చెప్పి వశ్యా త్వానంతో పరిహారం చేయించి, విఘ్నమనస్సుతో వీరమరణం కల్పించి పుత్రమలోకాలను పొందించడయాలనే వచ్చాను. ఇంకొకడైతే నీవు పదిపోగానే, తాను తప్పుచేకానన్న తయంతో నమజ్జనికే రాదు.

వనపర్యేషరా : నీవు అడిగిన ప్రశ్నలకు న్రత్యక్షతర మిచ్చాను. ఇటువైపు చూడు. నా చేతి కోదండం భగ్నంకాలేదు. వైగా

వ్యవ్రకాళంతో తేజరిల్లుతూంది. మీరు నరరూపం, నానరలక్షణం
లవాళ్ళు. అందుచే రాజావులవుతావు మృగమూ అవుతావు. నీపల్ల నాకు
సింధు భావాలా లేవు ఏదైన స్వీయమైన వైరమూలేదు. నిన్ను దోషిగా
చూడమే భావించాను. కేవలం ఇంద్రియవశుడనై భార్యవార్త తెస్తారనే
విచారంతో అధర్మంగా నిన్ను వధించలేదు. మిత్రునికిచ్చిన మాటకై
పర్యాయ దూరమైనవని చేయలేదు. తగినకప్పు వుండబట్టే దండించటం
జరిగింది. నీకు మనశ్శాంతికై మరికొన్ని మాటలు చెప్పరాను నాపై
ద్వేషం వదలి నాటిలో సత్కాన్వేషణం నలుపు.

శ్రీరాముడు వారికి ధర్మశాస్త్రంలోని వాక్యాలు చెప్పుట

సర్వ ధర్మాలూ మనువిరచితాలు. మా పూర్వుడు మనువు. ఆయన
చెప్పిన ధర్మాలను మేం అక్షరాలా పాటిస్తాం. ప్రభువయినవాడు పౌరులు
తప్పులు చేస్తే దండిస్తాడు. ఆ దండనం అనుభవించిన వాళ్ళకు, నరకం
కాక. నాకం ప్రాప్తిస్తుంది ఇక్కడ దండనం తప్పించుకుంటే యాతనా
శరీరంతో యమదండనం అనుభవించి తీరాలి. అది ఇంకకంటే మోరం.
దొంగతనం చేసినవాడు శిక్ష ఇక్కడ అనుభవిస్తే, మిగిలిన మంచి పనుల
ఫలితానికి అనుభవం కోసం అమరలోకం పోతాడు. ఆలా కాకపోతే వచ్చి
యమలోకంలో పాపానుభవం అయ్యేదాకా వుండి మళ్ళీ జన్మ ఎత్తుతాడు.
అంతేకాని స్వర్గానికి పోడు. యాతనా శరీరం స్వర్గలోక ప్రవేశానికి అర్హం
కాదు తప్పు చేసినవారి దండింపని భూపతి ఆ పాప ఫలం అంతా అక్కడే
అనుభవిస్తాడు. మా పూర్వుడయిన మాంధాక తప్పు చేసిన శ్రమణుని
మోరంగా శిక్షించలేదా? ప్రళమంలో ప్రభువులు పురాసనంగా వున్నా,
న్యాయవిర్ణయ సమయంలో జాగ్రత్త పడి దండించి దండ్యుల పాప
క్షమాలో పడకుండా వుద్ధరించిన గాథలెన్నో వున్నై. ఇంకవరకు మానవ
ధర్మాలను చెప్పాను నీవు మానవుడవు కనుక. నీవు శాఖామృగానివి కాబట్టి
ఆ లక్షణం కూడ చెప్పరాను. మృగాలను వేటాడేవాడు, పట్టించినవాడు
వలలు వచ్చి, గోతులు తీసి, మాటుపెట్టి చెల్లెక్కి, దాగి, అనేక విధాల

వ్యవహరిస్తారు. వారి లక్ష్య మృగలాభమే అందుచేత నేను చాటున వుండి చంపినా దోషం లేదు నేను వేటదావంతో కావీ, వైరదావంతో కావీ వదిలలేదు. నీవు అనితర సాధ్యమైన తపస్సు చేసి ఈశ్వరానుగ్రహానికి పాత్రుడవైనావు. ధర్మం తప్పక పాలించావు. బలవంతుడనని దురాశా పరుడవై అన్యరాజ్యాల ఆక్రమించలేదు. నీవు ఒకేఒక తప్పు చేశావు. ఆ తప్పుకు నాచేత శిక్షింపబడ్డావు. ఇక నీకు మిగిలింది వీరమరణం. ఉత్తమ లోకాలు. అవి నీకు తప్పక లభించుతై. నేను చెప్పవలసినవన్నీ చెప్పాను. శత్రుచికిత్సకుదెట్లో ప్రభువా అట్లే రోగి బార పడతాడనీ, చేపేదీ శత్రుం అనీ వైద్యుడూ, దోషి, పాటిమానవుడనీ, స్వేచ్ఛగా బ్రతికే హక్కు వాని కున్నదనీ, విడిచిపెట్టి మరణదండనం అని ప్రభువా రానిస్తే, ఇంక వైద్యు డెందుకూ; ప్రభువెందుకూ; పాలనం ఎందుకూ; చికిత్సలెందుకూ; వాళ్ళల్లో మానవత్వం లేకకాదు వాళ్ళు మానవులూ, కష్టసుఖాలూ తెలిసినవాళ్ళే. ఆ వృత్తి అటువంటిది. ఆ సమయంలో వాళ్ళకు ధర్మ పాలనం తప్ప దయాదాక్షిణ్యమండవు అందు పల్ల రాజాను దూషించటం కావీ. చంప టం కావీ, హతన చేయటం కావీ చేయరాదు దేవాంతో కొందరు భూ వాదులుంటారు వారే ధర్మ రక్షణ చేస్తారు. నేను నువ్వన్న మాటలను పాటించలేదు ఇకపై పాటించమ కూడ. ఇక నీవు ప్రశ్నిస్తావో, పశ్చా త్తప్తడవవురావో నీ ఇష్టం అని చెప్పి రాముడు వారివంక సాపేక్షగా చూశాడు.

వారి రాముని సమాధానానికి సంతృప్తుడై ఉమించ వేడుట

రాముడు కాంకంగా, మాటిగా అడిగినవాటి కన్నీటికి ప్రత్యుత్తరం చెప్పగా వారి విన్నాడు సంప్రదాన్వేషణం చేశాడు.కాని, ధర్మలోపం కను పించలేదు. తన తప్పు తనకు స్పష్టంగా కనుపించింది. తాను దండనార్హుడని గుర్తించాడు. రాముడన్నట్లుగా, తానేపాపం చేయలేదు. చేసిన పాపానికి ఇక్కడ శిక్ష పొందటమే యుక్తమని తలంచాడు. రెండు చేతులూ మోర్చి నమస్కరించాడు. "రామచంద్రా! నీవు పర్జిన పడ్డావు దుష్కుర్తులు విశ్వసించక నీవు చేసింది దోషమనే అంటారు. అది వారి అజ్ఞానానికి

చిహ్నుం, అరసతనానికి మార్గం అవుతుంది. నేను ధర్మమని విశ్వసించాను నాకిది తగిన దండవమే. నేను గాక నా జాతిలో ఇట్టి దుష్కార్యం జరిగితే ఇదే క్షేమేమా విధిస్తాను తార నీవెవరవో నాకు తెలిసింది. నేమా కొంత విన్నాను దానవులచే ధర్మమాపితమైన దరణిదేవి భారం తగించటానికి రమువంశ రక్షుంగా రాముడవై అవతరించిన అదివిష్ణువే వీవు. వీచేక దుష్టదానవ సంహారం జరిగి ధర్మం ప్రతిష్ఠింపబడుతుంది. వీచేక వీర మరణం పొందుతున్న నాకు అన్ని పుత్రమ లోకాలు స్వాగతం పడకతై. ధర్మం పామాన్యమైనది. ధర్మసూక్ష్మం అసాధారణమైంది. నాకిప్పుడు వీవు నొక్కి నొక్కి చెప్పిన ధర్మసూక్ష్మం అనే మాటకు ధర్మంలో ఇంత లోతుకు పోతేకాని తెలియదు. అది తెలియటానికి కేవలం చదువు చాలదు. సంస్కారం గల మనస్సు కావాలి. నేవిప్పుడు పాపవంశిలనుంచి బయట పడ్డాను. నా మరణానికి విధ్వంస. ప్రియవార తార దూరమవుతుందని కోకించను. నాకు ఒక్కగానొక్క బిడ్డ అంగమడు. వాడి భవిష్యత్తును గూర్చే డుఃఖపడుతున్నాను. ఆ కోకం కూడ వీవే శమింపజేసి నన్ను పుద్ధ రించు వీ బాణమాతానికి కలిగే బాధ భరించలేక, వీవు అధర్మంగా నన్ను వదించావన్న ఆక్రోశం అవుకోలేక, అనరానిమాటలు అన్నాను కరుణా వ్యభావుడవు గాబట్టి మన్నించి, నా తప్పు నా చేతనే ఒప్పించి, వశ్యాత్వాపం చేకూర్చి, నరకద్వారం మూయించి, నాకద్వారం తెరిపించావు. మననమాగ మం అపనవ్యంగా జరిగింది. నవ్యంగా జరిగితే పుణయుగం ఎంతో సంతోషించేవాళ్ళు:

అంగదుని వాలి శ్రీరామునికి అప్పగించుట

ఈ జన్మలో నాకప్రాప్తి లేదు. నీకు పరాసార్లు చెప్పవలసిన పని లేదు. సంకల్పమాత్రం చేతనే నమస్తా గ్రహించగలవు. అయినా, గతానుబంధ దోషం కొన్నిమాటలు చెప్పిస్తూంది. నా బిడ్డ అంగదుడు తల్లికిందే చనవు నా వద్ద కలవాడు. వాడు కలిగిననాటినుంచి పరస్పరం ఎడదాపి ఎదుగం. ఇంకా బాల్యం వడలలేదు! తప్పు ఒప్పు తెలిపి నవీచే జ్ఞానం ఇంకా రాలేదు. అయినా అన్నిచివారా గుణవంతుడు. కంద్రివి

మరపించే శక్తి కలవాడు. చెప్పినపని జీవం వుంటే చేయకవదలదు. వాడికి ఇక నేను లేను కనుక వీకే అప్పగిస్తున్నా. పితృభావంతో వాణ్ణి తీర్చి దిద్దు తల్లి దండ్రీ వీవే. వీవు చల్లని దృష్టితో సంరక్షిస్తానంటే నేను సంతోషంతో మరణిస్తాను. నీ సోదరులపై అటువంటి వాత్సల్యం వీకు వుందో, అటువంటి వాత్సల్యం అంగద సుగ్రీవులపై వుండు అంగనా జనానికి ఆరాద్యమైన నా భార్య భార నేను చేసిన తెలివిలేని పనికి ఆమె కూడ కృతదోష అయింది. అందుకు నీ చెలికాడు ఆమెను అనాదరించి అవమానం చేయకుండా కాపాడు. సుగ్రీవుడు సరిగా విన్నర్థం చేసుకుని నీ అభిమానానికి పాత్రుడయితే ఈ కిష్కింధ ఏమిటి పడునా. లోకాలూ పాలిస్తాడు, నీవెంతటి వాడవో, నీవెవరవో వ్యయంగా తెలిసేవాణ్ణి కనుక భార్య వద్దన్నా యుద్ధానికి వచ్చింది నీచేత మరణించటానికే. జీవించి నా తప్పు నాకు తెలుసు. కానీ, కార్యణ్య దోషోపహతమైన వ్యభావాన్ని మార్చుకోలేకపోయాను. ఆ అనుజంబాలం నీ కరుణావీక్షణామృతవృష్టిచే కడుగబడి అమరిమడను ఐనాను. నాకిక ఇహవాంచలపు వ్రసక్తి లేదు. పేదన తరించలేకుండా వున్నాను. నాపై వీకు అనుగ్రహం ఎలా వస్తే అలా చేయి. నా జననకాల ముడిమిడి అని స్పృహ కోల్పోయాడు.

శ్రీరాముడు వాలిని ప్రేమంతో ఓదార్చుట

“ఇంద్రతనయా! వగవకు. నీవిప్పుడు మనఃపూర్వకంగా పశ్చాత్తప్తదశయి పున్నమినాటి వెన్నెలలేడు వలె ప్రకాశిస్తున్నావు. నీ చివరి కోరికలు రెండూ మువ్వ కోరిన విధంగా నెరవేరుతవి. నన్నుగూర్చి కానీ, నిన్నుగూర్చి కానీ. నీ ఆకృత్యాన్ని గూర్చి కానీ విచారించకు. నీ పాపానికి నాచే ప్రాయశ్చరం చేయబడింది. కారణం నీవైతే అందుకు కార్యంనే నేనాను. అది అంతఃప్రేమే. నేను దండుడ నే నీవు దండుడవై విరయమార్గమంచి ఇరువురం బయట పడ్డాము. ఈ పని ఏనాడో జరగవలసింది. నా జనకుడు శక్తి లేనివాడు కనుక నరకం పొందలేదు. శక్తి వుండికూడ నిన్ను దండించకపోతే నీతో పాటు నరకలోక యాత్ర నాకు తప్పదు. విరివిదా సంలో నేను విమిర్త మాత్రుణ్ణి. ఇక మువ్వ ఎట్టి ఆయాసం, ఈసూ,

రోపం బొందవద్దు. ప్రాణపరిత్యాగ నమయంలో ఏమి కోర్కెలు ఉంటవో అవి వాననాదూపంగా పువర్ణస్మకు ప్రాతిపదికలవుతే. నీ దిద్ద అంగదుని కోసం నువ్వు అంగదవడవద్దు. ఆకడు నీకెట్లో. నాకు, రవిసుతునకు అల్లే నీ దాకగురించి కూడ వ్యవస వడవద్దు ఆమె అన్నివిధాల ఆత్మచ్ఛ స్థాయిలో గౌరవింపబడుతుంది. నీకు ఉత్తమలోకాలు చేకూరకవి ఇంక నీకేం కోరికలున్నవో ఎరిగిండు. శక్తివంచనం లేకుండా చేస్తాను" అని రాముడు వరికాడు రాముని వాక్యమృతాన్ని శ్రవణాంజలి గ్రహింస్తుంటే వాతి కొంచెం తేరుకున్నాడు. "రామా! కవివంశ సోమా! ధన్యోస్మి ధన్యోస్మి, చంద్రయా చాదు. ఆనదులతిక్రమించిన నీ ఆదరామరాగాను గ్రహాలకు పాత్రమైన నా జన్మ పార్థకం అయింది. ఇక మిగిలింది నీ నామస్మరణతో పూర్తిగా కన్ను మూయటం ఓం నమశ్శివాయ, ఓం నమో రామచంద్రాయ" అంటూ, గారమైన తమ్ముని ముష్టిమాతలూ, పృథ్వీవర్ణక తాలకూ, రాషటాదాగ్నికీ కిరిమైన కిరిరాన్ని విగ్రహంతో నిజవరించుకో లేక మళ్ళీ మూర్చిల్లాడు. రాముని నయనాదు అశ్రుపూర్ణాలైనై.

చాలి వధ ఎరింగి తార కిష్కింధ వెడలి వచ్చుట

మారంగా వుండి దారుణంగా వరింపబడిన చాలి వంగతి వనదరులు పరుగెత్తి వెళ్ళి తారకు తెలిపారు. ఆ వార్తవిని తార కోకభారంతో కుమారుని వెంటగొని కిష్కింధ వదలి తర్త వడిన ప్రదేహికి బయలు దేరింది ఆమె వెంట అంగదుని అనుచరులు కొందరు ముందుగా వచ్చి ధనుర్ధారియైన రాముణ్ణి చూచి భయంతో లేళ్ళ గుంపులాగా చెల్లా చెదురుగా పారిపోపాగారు. వాళ్ళను చూచి తార వట్టరానికోసంతో "పాదుబోతులైన వనవరులారా! ఎంతకు పారిపోతారు? ఇన్నాళ్ళు మీరంతా నా దిద్దను పేరిస్తూ ఇష్టం వచ్చినట్లు తివి బరిపి ఈ నమయంలో గుహలోకి పారి పోతున్నారా? మీకు విశ్వాసం లేదా? రాజతయం లేదా? ప్రాణాలపై అంత తీపా? ఆగండి మీ వరుగుకు కారణం చెప్పండి. నా తర్త అగ్రహం మీకు తెలుసుగదా! అంత ప్రమాదం ఇప్పుడేమి ఆకస్మాత్తుగా వచ్చి పడింది? జరిగిన వంగతి వివరించండి" అని కఠోరంగా ప్రశ్నిం

దింది. పారిపోతున్న కన్నులు ప్రాణాలు అరచేత వట్టకొని వాళ్ళల్లో వాళ్ళు మంతనం చేసి, కల్లబొల్లి మాటలు కల్పించి తారను భయపెట్టే తలంపుతో ఈ విధంగా చెప్పారు.

వానరులు వారి పాటు తారకు చెప్పుట

"అమ్మ! తారదేవీ! ఏం చెప్పం. ఈ సమయంలో నీవు ఇల్లు వదిలి రావడం మంచిపనికాదు. నగరంలోకి వెళ్ళి నీ కర్తవ్యం రక్షించుకో. యముడే రాముడుగా వచ్చి ప్రభువును దూరపాతిక శరంతో వధించాడు. సుగ్రీవులు, కొండలు, బండలు, చెట్లు చేమలతో తీవ్రంగా మోచుతుండే, ఆ రాముడు బాణ వరం కురిపించి చంపాడు. మా ప్రభువు పాటుచూచి మన వాళ్ళు చెట్టుకొక్కడూ, పుట్టుకొక్కడుగా వరిగెత్తిపోయారు. ఆ క్రూరులు పురంలో ప్రవేశించకుండా గవనులన్నీ మూయించు. అంగడనకు వెంటనే ప్రభువుగా అభిషేకం చేయించు. దండారాజేయించు. వానరులంతా వచ్చి పురంలో ప్రవేశిస్తారు. ఏం చేయకుండా నీవు ఒక్కతేనే ఇక్కడవుంటే ప్రమాదమే వస్తుంది ఏమంటావా? ఇది వరకు ప్రభువుచే వెళ్ళగొట్టి బడినవాళ్ళతో కలిసి తారకులు లేని వాళ్ళూ, వుండి దురాచారలైన వాళ్ళూ పురంలో చొరబడతారు. అప్పుడు విన్ను నీవు రక్షించుకోవటం కష్టం. ఇక ఇక్కడి వారికీ, వచ్చినవారికీ ఎడతెగని పోరు సాగుతుంది. చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పాం. తల్లీ! ఇక నీ ఇష్టం" అని. ఆ మాటలు విన్న తార కట్టతెగిన వరదలాగా వస్తున్న కళ్ళ నీళ్ళు తుడుచుకుంటూ తనకు తోచిన తీరిగా చెప్ప మొదలు పెట్టింది.

"అవివేకులారా! ఏమని ప్రేయకున్నారు? జగదేక వీరుడైన నా భర్త మరణిస్తే తగుదునమ్మా అని చరణే రాజ్యం తలనెత్తుకొమ్మనేనా? ఆత్మ సదృశుడైన నావతిపోతే ఈ జ్వలరాజ్యం నుంచి నాకెందుకు? ఎక్కడి లోకం? ఎక్కడి పుత్రులు? ఎవరికి వారే యమునాతీరే ఆరుదానికి ఎతి వున్నంత కాలమే బ్రదుకుగాని, ఇహసుఖంకాని ఆశకు లేకపోతే జీవితంలో ఇక ఏమీ లేదు. మీ కంత ప్రాణాశవుంటే మీ చిత్తం వచ్చినట్లు చేయండి. నాకు మీహితోవదేకాలూ, నీకులూ ఆక్కరలేదు. నేనేంచెయ్యాలో

అది నాకు తెలుసు. మీరేం కేయాలో మీకూ తెలుసు. మగ్గివుడు రాజా కాగానే ఆయన్ను అక్రయించి బ్రదుకతాడు. మీతో అవవనర వ్రసంగం నాకెందుకు ; ఇప్పటికే కాలం మిక్కిలి గడిచింది శరవిధుడై నా పతి ఏ ప్రితిలో పడివున్నాడో ఆయన పాదాల చెంతకు చేరుకాను అతనితోనే అను గమిస్తాను" అని చెప్పి అంగమనితో పాదచాటియై నమర భూమికి నవ్వరంగా చేరుకుంది.

తార వాలిని సందర్శించుట

దారుణ బాణ తాకితునీ, మవద్విరదాదునీ, మహేంద్రతుల్య విక్ర ముణ్ణీ, భూతఃపతిమణ్ణీ, భృశార్థిరారయైన తార మాసింది మొదలంట నరికిన కపటి వృక్షంగా భర్తపై పడి గొటంగా బాహువుల పొడివి "హ నా - : ఎంత అన్యాయం చేశావు ; ఎటువంటి సంగ్రాహంలోనైనా ఎదురు లేని వీరుడవై పరాక్రమించి జయంక్షి నవేతుడవై వచ్చేవాడివే ; నేటిటిపాటు నీ కెందుకు వచ్చింది ; నే చేసిన అపరాధం ఏమిటి ; నీకై వచ్చి నన్ను పలుకరించేమి ; నీ మాటకెన్నడైనా ఎదురు చెప్పానా ; నీ కైరచించిన శయ్యపై శయవించువశావితే. నీకేం తక్కువని ఈ కటిక రాలపై పడియున్నావు ; నీ స్వర్గ ప్రయాణంలో వేరొక శ్రీపురి లభిం చించా ; ఇన్నాళ్ళు పాలించిన కిష్కింద అప్పుడే అంత వెగటయిందా ; నేనింక ఎవ్వరితో కలసి విహరిస్తాను ; ఎవరితో ప్రయోక్తులు పలుకుతాను, మనోహర కనుమ గువ్వాడ నా సిగ ఎవరు ముడుస్తారు ; ప్రాణేశ్వరి ; రమ్మని ప్రియమార పలుకరించే దిక్కిది నాకు ; ఎవని రాకకు ప్రరీక్షిం చుతూ ద్వారదేశంలో నిలిచి పరికిరించేది ; నా ఆకలిన్నీ అడియాల చేసి ఆకాల దుర్మరణం పాలు కావటం నీకు దర్శమేనా ; అర్కసింహాననాసీననై రాజ్య తంత్రాన్ని పర్యవేక్షించే యోగం ఇంక నాకు లేదుగా. ముండ మెసి మూల గూర్చుండి బ్రతుక గలనా నేను ; నరినెలంతర చేత సరసో పదారాలు చేయించుకుంటూ, అక్రతులకు, అర్థులకు, అనాధులకు తృప్తిగా తోజన భాజనాలు నవరించి, కోరిన వస్తువులు ప్రసాదించి వారిచ్చే అనుదా కీర్వాదాలు పొందే యోగం నా కింక ఎక్కడి నుంచి వస్తుంది ; ఇంక

ఏకాంకంలో మనస్సులో కోరికలు ఎవరి క్రవణేంద్రియాలకు ప్రీతిగా వరి
క్షీ ; వీవే నన్నుదాసి వరలోకానికి పోతే నేనింతెవరికోసం జీవించేది ;
లోకంలో పాటిలేని మేటి పోటు మువివివి పేరుగాంచిన వీయట్టివారు
వతిగా లభించటం పూర్వజన్మల్లో చేసిన పుణ్యం అని ఎంతో పొంగి
పోయాను. నా ఆశలన్నీ చదిటి నేల నాటిన వీజంవలె విరువయోగం చేసి
విర్రవలోకాన్ని చేరుకుంటున్నావా ; వీ సహోదరుణ్ణి పురిమంచి వెదలనదని
అతని నతివి లంపంతంగా నేలిన పాపం ఈ నాటికి ఇలా వండిందా ; వీ
షేయకోరి నేను హితం చెపితే నన్నే చీ కొట్టి ఈ స్థితికోరి తెచ్చుకున్నావు.
నేవేం చేపేది ; ఇంత వరకు శోకం అంటే ఏమిటో నాకు తెలియదు.
దైన్యం ఎరుగను. అన్ని అనర్థాలను నాకు వదలి అనందధామం వీ వరి
గావు. మేరువు వంటి నిన్ను పోగొట్టుకుని వివసనై ఏ ఆశతో ఈ దేహాన్ని
పోషించేది ; నాదా ! పయకవా ; ఇదుగో వీ విద్వంస అంగదడు వీ ప్రేమ
మరగి నన్ను మరచినవాడు. వాడికోసమైనా కన్నులు తెరిచిచూడు.

తా ర మో రం గా శో కిం చు ట

నాదా ! ఇక నాగోదెవరు వింటారు ; ఈ విద్వంస సంరక్షకులెవరు ;
విద్వంసే వీ ముద్దుముచ్చట్లు ఏమైనవి ; కంటికి కడివెరుగా శోకిస్తున్న పసి
వాడే అశం కుభం తెలియనివాడే. ఇంత కాలం భేదరహితంగా బ్రదికి
ఎందుకు చివరి మాట ఏ దైవా చెప్పవా ; నాకర్థం అందుకు కూడ నోచుకో
లేదా ; అయ్యో ! కార్పిచ్చువలె నా దేహం కాయుతున్న ఈ శోకం
వహించటం ఎలా ; అతిలోక వీరుడనైన నిన్ను చంపి రాముడు పున
కార్యం చేశాడు. మిత్రుని ! చిచ్చిన మాట వద్దీతో కలిపి చెల్లించాడు రవి
పుత్రా ! ఇక రుమతో హాయిగా సుఖించు. వీ కర్మం తొలగించి కదా ;
జీవితేశ్వరా ! వీ పరాక్రమాన్ని, వీ హౌండర్యాన్ని, వీ సాధుగుణాన్ని చూపి
ముగ్ధులై మోహించి విన్నాశ్రయించి, వీచే ఆదరింపబడుతున్న ప్రియకాంకం
ఇంతెవరాదరిస్తారు ; వాళ్ళ గతి ఏమవుతుంది ; వీ ఆశేయ విక్రమం పైవే
విశ్వాసం వుంచుకున్నావు కాని, రాజసిద్ధిశాలైన వీ దాక కార రాసున్న
పువ్వువాన్ని ముందే సూచిస్తున్నదన్న విశ్వాసం కలిగించుకోలేక పోతివి

కదా : ఎన్నడు నా మాట దాటవి వీవు పెడచెవి పెట్టి, పిగవం పోకిన వానివలె పోరుకు పోతున్నప్పుడే అనుచువించాను. రాముని మార్కొని విజయంతో మరలి రావని లోలోపల అప్పుడే ఏడ్చాను నాదా : ఎంత ఏడ్చినా వీవురావు. ఇంత సుఖానుభవాలు ఇక నాకు లేవు, బ్రదికితే ఈ అనుబంధాలు పోవు. ఎవరెంత ఆదరించినా, ఎన్ని పౌఖ్యాలు కూర్చినా సతికి సతి ఇచ్చే సుఖానందంతో పాటి రాగలవా : నా జీవిత దీపం అరి పోయింది. జీవితేశ్వరా : ఇక ఈ చీకటి బ్రదుకు బ్రదకలేను కనబం మాత్రమే నా వంతుగాచేసి, పెంచే బాధలన్నీ వీవే భరించి పెద్దదేస్తున్న వీవే మనుకారం వదలి నాకలోక వాసానికి పోతుంటే నా కెందుకీ మోహం : ఎందుకీ అనురాగం : సతికి సత్యసుసరణమే పరమ ధర్మం. మన సంసారయాత్రలో అజ్ఞాన కృతమైన దోషాలు వీపల్ల నేను ఏవైనా చేస్తే అవి ప్రేమతో మన్నించు. వీతో నేమా వస్తాను. ఎన్ను ఒంటరిగా సంపను అమరలోకంలో వాళ్ళిచ్చే స్వాగతం ఇద్దరికీ ఇవ్వాలి ఇదే నా కుది విధ్యం అంటూ సతి పాదాల చెంత ప్రాయోవ వేళానికి సిద్ధపడింది.

హనుమంతుడు తారను ఓదార్చుట

తారావధం మంచి రాలిన తారవలె తారసతి పాదాలపై పడిపోగానే, హనుమ ఆమెను నమీపించి వివరాడరణవాలు పెసగొవగా అమ్మా : ఎందుకు ఏడుస్తావు : ఓర్పుకో తల్లీ : దేహి జ్ఞానంచేతగావి, అజ్ఞానంచేత గావి చేసిన కర్మఫలం హేతువుగా మేలు కీళ్ళు ఇహనరాల్ అనుభ విస్తాడు. అంతేకాని, ఎవరు ఎవరిని ఏమీ చేయలేరు వీ భర్తచేసిన సుకృతఫలం మంచిది. వీరమరణం పొందాడు ఉత్తమ లోకాలు చూర గొన్నాడు. బుద్ధుడప్రాయ (వీటి బుగ్గవంటి) మైన శరీరంకోసం బుద్ధి మంతులు కోకించరు. ఒకవేళ కోకిస్తే తనకోసం తానే కోకించాలి. పరుల కోసం దుఃఖించటం పాడిగాదు దీనుడు ఇంకో దీనుడికోసం ఏదీస్తే ఎంత లాభమో ఒక వచ్చిన ప్రాణికోసం బ్రతికిన ప్రాణివేడిస్తే అంతే లాభం. అంగమడు కేవలం బాబుడు. పరిరక్షకురాలవు వీవు. భర్తతో అనుగమించటానికి వీవు జీవ పుత్రకవు. వాని తావికులాంబు వీనై

వున్నది. నీవంటి విదుషిమణి ఈ మాత్రం కూడా ఆలోచించి అవసరం లేదా, విపరీతమైన దుఃఖం ఏవేకం నశింపజేసిందా; పుత్రమైన భూత కోటి పుట్టటం గిట్టటం యెందుకా నిత్యంగా జరిగేవి కావు. వారి భక్తి విజిత కూలి. పరాక్రమశాలి. ఆయనకు ఔర్వ దైహిక కర్మలను ఆచరించకపోతే ప్రేతత్వం నశించదు అది వశిష్టేగాని పుణ్యలోక నివాసం ఏర్పించదు పుణ్యలోక ప్రాప్తి కోరితే ఐహిక కర్మలకంటే అంతర్లోక నివాస కర్మలు చేయటం అవసరం. అవన్నీ నీవు, నీ పుత్రుడూ చేయాలి అర్చుదన్య ద్విధ సంఖ్యలను మించిన కపికాటిని పాలించారు. అయినవారిని అనేక విధాల ఆచరించారు ధర్మజుద్ధితో శాస్త్రదృష్టభరతత్వ విదిజ్ఞుత సామ్రాజ్య శాంతితో స్వీయ కర్తవ్యాన్ని నెరవేర్చి స్వర్గధామంజేరారు ఆయన కోసం చింతింప పనిలేదు ఈ బిడ్డకూ, కపిలోకానికి, కిష్కింధకూ ఇక నీవేడిక్కు, పిల్లవాడు పెద్దవాడయ్యేవాడా కిష్కింధ నీ రక్షణ క్రింద వుండుకుని అనంతరం ఆతడికి అప్పగించితే ఆతడే పాలిస్తాడు. కొడుకు రాజ్యం చేస్తుంటే కళ్యాణమాచి అనందించే కాలం చేరువలోనే వుంది. ఎందుకు పురుషులు సంతానంకోసం తపిస్తారో ఆ పని చేయటానికి అర్హుడు అంగదుడున్నాడు. ఆతనిచేత పరలోక క్రియలు పరిపూర్తి చేయించు. అనంతరం పెద్దల నమశ్శం లో బిడ్డను రాజుచేసి రాజమాతవుగా రాజ్యాన్ని నడుపు అంతేకాని ఆత్మహత్యకు పాల్పడకు" మని బోధించారు

తార హనుమకు ఉత్తర మిచ్చుట

అవరంతో చెప్పిన హనుమ వాక్యాలు విని తార, అంజనేయ : నీవు ప్రాజ్ఞుడవు నీ జన్మ వృత్తాంతం నాకు తెలుసు. నీ భక్తి నాకు తెలుసు నీ మాట విసలేదని వేరే భావించకు అడుదానికి నూరుగురు కొడుకుల కంటే శౌర్యధనుడైన పతి అలింగనం గొప్పది. పతి విహితమైన బ్రతుకు లోని మారుమ్రోల పోగొట్టుకుని జీవించడంలావా ; నా స్వేచ్ఛ, నా అనందం నా గౌరవం, నా తెలివి అన్నీ నా పతితోనో పోయినై. వ్యవగ నద్రూట్ల నకు దైహిక సంస్కారం జరపటానికి నేనెవ్వతెను ; అంగదుణ్ణి అలిపే కించే అధికారం నా కెక్కడిది ; అవన్నీ తీర్చటానికి అధికారి, నమద్దుడు

వివశంధ్రి సుగ్రీవుడు. కొండవంటి భర్తను కోల్పోయిన నాకు ఈ గొర
వంతా ఎందుకు ; నా బిడ్డపట్ల నేను చేయదగింది ఏమీలేదు. కొడుకులకు
తండ్రికంటే బంధువు ఇంకొకడులేడు. తెలియక తల్లి ఆపురాలని అను
కుంటారు. అది నక్కచూరం. ఎన్ని విచార యోజనచేసినా ఇహపరాలలో
పతి సంక్రయం కంటే వుత్తమమైనది సతికి వేరొకటి లేదు. గత కాలంలో
పాద్యులందరూ ఆచరించిన దారే నాకు దిక్కు. అందుకే నా పతి శయ్యపై
నేనూ పండి ప్రాయోపవేశం చేస్తాను జరగవలసిన విధానం ఎలావుంటే
అలాగే జరుగుతుంది. ప్రాణ పరిత్యాగ సమయంలో ఇంకా ప్రాపంచక
బ్రాంతి నా కెందుకు ; భర్త వహగమనంతో నా నర్వదోషాలూ హరించి
పోతై. అందరిలోనూ నీవు వుత్తముడవు, నీ మాటలు సుగ్రీవుడు జప
దాడు. మీరు ఏం చేస్తేమీలో ఆలోచించి అదేచేయండి. వసురాంగణంలో
హతుడైన వానికి వర్గద్వారంతినంత తామగా తెరచి ఆహ్వానిస్తుంది. మీరు
ప్రేమ కర్మ జరిపినా. మరచినా. రామునిచే రణంలో కూరిన నా భర్త
రాకను చతుర్థ తువనాలు ఏవి విరోధించలేవు అతివితో అనుగమిస్తున్న
నాకు సుమంగళి పూజకు కొడువలేదు " అని పతి పడియున్న నేలపై
పడింది.

వారి సుగ్రీవునితో గతాన్ని మరచిపొమ్మని చెప్పుట

రామ శరవిద్ధుడై భరించరాని దాదతో తెలివి తప్పిన వారి బల
వంతంగా పోతున్న ప్రాణాలను బంధించి, క్వన మెల్లగా విడుస్తూ,
కన్నులు తెరచి చూచే సరికి కళాహీనమైన మొగంతో, అశ్రులు చారికలు
కట్టి, బాట్ల చెదరి కోకిస్తున్న అంగదుడు కవిపించాడు ఆతని ప్రక్కనే
ప్రాప్త విజయుడైన రామ పుత్రుడున్నారు. కర సంజ్ఞతో తమ్ముని దగ్గరకు
పిల్చాడు. నృష్టమైనట్టి, స్నేహపూర్వకమైనట్టి; వాత్సల్య భరితమైనట్టి
వాక్యాలు చెప్పసాగాడు. తమ్ముడా ! విర్నిమిత్తంగా నీ పై దోషారోపణ
చేసి వెళ్ళగొట్టానని నన్ను వింటింపవద్దు. తెలియని దానివలం తలపట్టి
య్యాదీ; బుద్ధి తగులబెట్టింది. మనం సాధాత్రంగా కలసి సుఖించే యోగం
బహుకాలం కరువైపోయింది. దైవకృతం తప్ప చూస్తే, మనకు విగ్ర

హించబం శక్య మవుతుందా ; నే విక జీవించలేను. ఈ వనేవర రాజ్యం అంతా నీవే గ్రహించు. అన్ని విధాలా నాయంత వాడవు, నా జీవితాన్ని ఈ రాజ్యాన్ని, శ్రీవిభవాన్ని, త్రిజగత్విమలకందన పట్నిర్తిని వదలి పోతున్నాను. బ్రహ్మవపుడే వైరం నేను మరణించగానే ఆ వైరం కూడా మరణిస్తుంది. మిగిలిన వారెవ్వరూ నీకు అవకాశాలుకాదు. ప్రకృతులు ఎవడు ప్రభువైతే వాడే సేవిస్తూ బ్రదుకుతాడు. పౌరులు ఎవడురాజైనా వట్టిండుకోరు. వారు కోరేది ధర్మపాలనం. కాబట్టి నీ మార్గం ఇప్పుడు నిష్కంఠకం రాజవదం వాంఛించడగిందే. కావి, అమకున్నంత అనందం విజంగా అందులో తేదు. పౌరులకున్న ప్రేమ ప్రభువుకులేదు. ఉన్నట్లు నందరినీ అది ఆశవి నాశనానికి ఇతర కారణం ఆక్కరలేకుండానే తోడ్పడుతుంది. నీవు కొంతకాలం పాలించావు. కనుక నీకు లోతుపాతులు, అనుపానులన్నీ అవగతమే. ఇక నే చెప్పడగింది ఏమీ లేదు. ఐనా, చివరి మాట చెప్పకా.

వారి సుగ్రీవునకు అంగదుణ్ణి అప్పగించుట

ఈ దురవస్థలో మరణోన్ముఖంగా వున్న నేను చెప్పేది దుష్కరమైనదైనా కాదనకుండా నీవు చేయవలసివుంది. ఇంతవరకూ నీవు చూస్తూనే వున్నావు కదా, నా దిద్ద అంగదుణ్ణి ; నీకు బాటు. బాప్తవయ రూపిత వక్తరు పౌర్యపాత్రుడు. నా నర్మం విలిపిపెంచిన ప్రేమ చిహ్నం. నీవిని నీకు అప్పగిస్తున్నాను. నేను నీ కవకారం చేశాను. కావి, అమాయకుడైన అంగదుడేమీ చేయలేదు. తండ్రీలేని కారత తీర్పాలంటే నీకన్ననానిగా స్వీకరించాలె. అదే నేను నిన్ను అర్పిస్తున్నాను. ఈ ఆభంతుతం తెలియని బాటు భయపడితే భయం బాపు. నాకై వింపిస్తే మంచిమాటలతో ఓచార్చు. బాటైనా వారిదిద్ద సుమా. విక్రమంలోగావి, రయగతిలో గావి నీకు సమానుడు. ముందురానున్న కాలంలో రాక్షసులతో యుద్ధం తప్పదు. అప్పుడు నీ పక్షంలో, నీవూ, హనుమంతుడూ కాక, అంగదుడు కూడా వుంటాడు. కళ్యాణా వాడి పరాక్రమం చూపి నీవే గ్రహిస్తావు. అనుక్షణం నీ యాజ్ఞానుపాలనం

చేస్తూ విన్ననునరించివుంటాడు. మూడులోకాలూ ఎత్తివచ్చినా వెనక
డిగు వేయదు. ఈ బిడ్డను గూర్చి ఇంతకంటే చెప్పవలసిన పని
లేదు; ఇప్పుడు చెప్పబోయే విషయం నీకు ఇదివరకే పూర్ణంగా
తెలుసు.

ఈబిడ తార. సుషేణుని గారాబుకూతురు. సూక్ష్మార్థ విశ్వయ
విష్టికాత్మ. ఔత్పాతిక జ్ఞానంలో పండితురాలు. ఈమె మండిదన్న పని
ఆలోచించకుండా చేయి. ఇక ఈమె విషేరిస్తే అది ఎంతటిదైనా, అవశ్య
మైనట్టిదయినా చేయ పాపాపించకు; ఇన్ని మాటలెందుకు; ఆమె ఏం
చెప్పితే అది జరుగుతుంది. ఆమె వద్దంటే వచ్చి ఎంతనాడను ఏమై
నానో చూడావు కదా; ఇవి కుటుంబవిషయాలు. అఖరు మాట. తప్పక
అచరింపదగిన మాట చెప్పకున్నాను. ఈ విషయం కలలో కూడా
మరువనద్దు. అది రామకార్యం. నా అసంతకం ఈ కీకలోకానికి నీవే
రాజపు చిరకాలం కష్టాలతో గడిపిన నీవు బోగలానుడవై మరచి
జోరావేమో. నా బాధాపూరిత అలక్ష్యంచేసినా నీకు వాళ్ళవల్ల అవకారం
ఏమీ జారగదు. ఆయన కార్యం అచరింపక అశ్రద్ధచేశావో, ఆయన
అగ్రహం విన్ను అంకంచేస్తుంది. నీ అదృష్టంవల్ల అంతటివాడు చెరిమి
కోరి నీ చెంతకు వచ్చాడు. చేయవలసిన పనులు చేతులతోకాక కరంతో
చేయాలి. ఒకవేళ కాంకమూర్తి రాముడు విన్ను వదరినా, లక్ష్మణుడు
మాత్రం విన్నూ, కిష్కిందానగరాన్ని, నాశనంచేసి కాచి కాంతించడు.
ఈ విషయంలో జాగ్రత్తగా వుండు.

వారి అంగదునికి నీతి తెల్పుట

సోదరా : నేను మరణిస్తే ఈ అపూర్వమైన కాంచనమాల శక్తి
హీనమైపోతుంది. ఇవి దివ్యము. దీని ప్రభావం ఎన్నోపాదాలు నీవు
చూచావు. నేను నీతో తలవడినప్పుడల్లా దీని ప్రభావంతో విన్ను జయించే
వాణ్ణి నీకు తెలుసు. ఇప్పుడే దీనిని పరిగ్రహించి ధరించు. దీని అనంత
శక్తి సహాయంగా శత్రులోకాన్ని జయించు. నేను తీసి వీక్షియలేను"

అనగానే రవిపుత్రుడు గ్రహగ్రస్త సోమునివలె వెల్లివోయిన వదనంతో ఆ చాంచలమాలను అన్న ఆజ్ఞానుసారంగా గ్రహించి ధరించాడు.

అనంతరం వారి అంగదుణ్ణి గుండెకు హతుకుని, "నాయనా" అంగరా! నాకై విచారపడకు. దేశకాలాలు తెలిపి ప్రవర్తిండు. ప్రియాప్రియాలైన నంగతులు కావీ, ముఖమణులు కావీ జీవితో నహిండు. నీ ప్రవర్తనతో నీ పినకండ్రికి ప్రీతిపాత్రుడవు కమ్ము. నేను తండ్రివి. ముగ్ధివుడు పినతండ్రి. ఇకముందు రాజా. సర్వాధికారి. నావల్ల నీవు చూపిన చనువే ఆకలివల్ల చూపిస్తే నీకు ఆకాశంగం కలిగి ఆకాంతి వస్తుంది. కనుక అంతరం తెలుసుకుని, హద్దులు విరలించుకుని, అనుకూల సమయంలో అనువరిస్తూ, వ్రతీకూల సమయంలో పురాసనంగా పుంటూ ఆకలి ఆదరణ సంపాదించుకో. ఆకలి ఆహితులతో, ఆకలి కాత్రవ మిత్రులతో నీతిమూరిన మైత్రి చేయవద్దు. నీకు ఆకలి నియమించిన వసులన్నీ నేర్పు. ఓర్పుతో వెరవేయకు. ఆకలితో ఆతిష్టేహం కావీ, అష్టేహంతావీ వద్దు ఈ రెండూ కీడు తెచ్చేవే అండుకలి మధ్యేహార్గం నీకు మంచిది. నాయనా! చెప్పింది కొంచెమే. బుద్ధిబలంతో తెలియ కలిగిందంతా తెలిపి జీవించి. వంశవర్ధకడై నా కీర్తి విచ్చు. అన్ని విధాలా నీ తల్లి విన్ను రక్షిస్తుంది. ఆమె పున్నంతకాలం నీకేమీ లోటు రాదు. ఎప్పుడూ దైవకృతి దాటరాదని విశ్వసించి జీవయాత్ర సాగిండు. అయుష్మంతుడవై కపి గగన సీమలో ధృవతారగా వెలుగొందు" అని దీవించాడు.

వా లి మ రణిం చు ట

అదే, మహాబలికాలమైన నారి ఆఖరుమాట. అంతకంతకు అప్ర పీడనం అధికంతాగా, గ్రుడ్లు గిరగిర త్రిప్పుతూ, పెడపులు దాటి బీకర రదములు పైకిరాగా, ఆ మహాకాయుని, ఆ అవక్రవిక్రముని, ఆ విరంతర పింగళ చరణసేవా విప్లితుని ప్రాణవాయువులు అనంతవహనంలో కలిపి అంతర్ధానమైపోయినై. హాహాకారాలు మిన్నుముట్టినై. విండునభలో

వెలుగుతున్న దీపం మరిగినట్లైంది. వికపితపుష్పాలతో నేత్రోత్సవంగా ప్రకాశిస్తున్న పుష్కానం ప్రళయమారుత హతికి పూలులాలగా గోచరించే ప్రితి గోచరించింది. దొంగడపడి దోచిర కొంపలాగా కిష్కింధ కూన్యంగా కనుపించింది ఆతని పాదసంచారంలో అనవరతం కోల్పోచే పర్యత వనాలు పాదపడినై నక్షత్రరహితమై కన్ను బొడిచుకున్నా చానూని కటికచీకః క్రిమ్యనల్లయింది. ఎంతలో ఎంతమాడ్చు : అంతకుపూర్వం పున్నచంతా పుండి. లేచి ఒక్కడు “ఏకచంద్ర ప్రకాశేన నక్షత్రః కిం ప్రయోజనమ్” అన్నట్లు ఆ ప్రదేశం ఆతని మరణంతో కోరాహీన మైంది. “ఎవని వేగంతో భూచూరులు పెళ్ళిగిల్లి వెంటవస్తాయో. ఎవడు గోలభగందర్శకుండరునితో పడిపోను సంవత్సరాలు దివానాతాలు ఎడతెగక చిరి జయించాడో, ఎవడు అరివీరుని పదహారు వర్షాలు ప్రధనభూమిలో నిల్చి నేలపాలు చేశాడో, ఎవడు మాకు దిగులు లేకుండా కన్నతండ్రిపెరె రావంపినవన్నీ కూర్చి కన్నుల్లో పెట్టుకుని కాపాడాడో, ఆ విక్రమసింహం ఇంక మా కేడి : అంతటివాణ్ణి వానరజాతిలో మళ్ళి చూస్తామా : అంటూ, పంచానన సంచారయోగ్యమైన భయాలనివిలో గోపతి మరణించగా గోపురు దుఃఖించిట్లు కపురు కంటికి కడివెడు వీళ్ళుగా ఏడ్చారు. ఆ రోజనర్వచికో కొండలునిండి ప్రతిర్వవిస్తున్నై. మృతుడైన పతిముఖం చూచి, వితతవ్యసనాబ్ధిలో మునిగి విలపిస్తూ, పతిదేహాన్ని గ్రుచ్చి కొగిలించుకుని హతవృక్షంతో వ్రాలే అశ్రుకలరలాగా తార ఆతని వక్షంపై పడింది.

వారి మరణానికి తార ఏడ్చుట

ఆ విధంగా డిక్కుచూరిన తార పతివక్షస్థలంపై వ్రాలి, చేతితో చెంపలు విమరుతూ, చెక్కిరిచెక్కిరి చేచుస్తూ, “హా ఆత్మేశ్వరా : నా మాటనినక ఎంతపాలు తెచ్చుకున్నావు : మఖ శయ్యవదలి ఈ కటికి రాలి పేను చేర్చ కాంక్షించావా : వీవు సరసుదపు. దక్షిణనాయకుడవు. కాబట్టే నేను చూస్తుండగానే భూకాంతను గాఢంగా ఆక్లేషిస్తున్నావు. నాకంటే ఆమె అంత ప్రేయురాలా వీకు : దేవేరినైన నాతోకూడ

మాటలాడనంతటి ముడుచుకొల్పిందా ? అర్థా : ఇంతవరకూ నీకు ఆను కూరింగా వున్న విధి ఇప్పుడు సుగ్రీవవశమైంది. వర్తమాన జగత్తులో కూరుదెవడంటే సూర్యసుతుడనే చెప్పాలి. ఎందుకంటే ఇంతకుపూర్వం విన్న యుద్ధంలో లాకి ఏ వీరుడు బడికాడు ? నువ్వు ప్రభువువైయుండి, నమ్మా, ఓడ్డనూ, వాననమూహాన్ని కన్నెత్తైనా చూడవే ? యుద్ధ ప్రయుడవు, అజేయుడవు, వీరశయనం ఎలావుంటుందో తెలుసు కోవాలనే కోరిక కలిగిందా ? నన్ను డిక్కురేపివాన్ని చేసి నీ వొక్కడనే పోవటం దర్యమని తలంచావా ? కూరులైన తండ్రులు కూరులైన వారికి తమ కన్యలను నకులుగా ఇవ్వరాదు. అందుకు నా చరిత్రే ఆధారం. మహావీరుడైన నా తండ్రి జగదేకకూరుడవని నీకు నమర్చిపై నా గతి ఏమైంది ? వింద్యమైన వైదవ్యంతో జీవితాంతం గడపవలసి వచ్చింది. మానం కూన్యమైంది. పరమమైన గతి రిక్తమైంది. అంత లేని దుఃఖాబ్ధిలో అట్టడుగువానమైంది. నా గుండె రాయి ఏమో. పరమసుఖ ప్రసాది భర్త మరణిస్తే, చూచికూడ ఖండఖండాలై, శరదా విభిన్నం కాదేమిటి ? నా నెయ్యం, నా దైవం, నా పతి, నా హితుడు, నా విచి నన్ను విడిచిపోయాడు. బిడ్డలు ఎందరున్నా. ధనధాన్య సంపదలు ఎంతవున్నా, మగడులేని స్త్రీని జనులు విధవంటూ వెలితిగా పిలుస్తారు కదా ! అక్షప్రభువుగు దాతన, బాధునికమైన పాన్పుపై పకళించినట్లు ఈ దుదిరమండలంలో పండుమని విచి నిర్దేశించాడా ? నెత్తురకారుతున్న తమవుపై చట్టంగా ధూళి గ్రమ్మి నీ శరీరకాంతి తొలగిస్తుంది. అప్ర్యా యంగా ఆరింగనం చేసుకుందామంటే రామ్ములో నాటిన శరం కారణంగా ఆ యోగంకూడా దూరమైంది. అయ్యయ్యో ! తమవునీదిన విన్ను కను గొనటం ఒక్కటే మిగిలింది" అంటూ మూర్చిల్లింది.

దయనీయమైన తార దుఃస్థితికి ప్రకృతి విశ్లేష్టకమైంది. పాపాలు ప్రాణం వుండి లేనివారైనారు. గుహలో బంధితమైన నాగకన్య వలె రోదనతో తార ఆవళుదాద కాగానే అంగదుడు "హా తండ్రి హా తల్లీ" అంటూ బాధురమని ఏడ్చి తండ్రిపై బడ్డాడు. రామశరదీర్ వారి పక్షపాతి నుంచి వీరులు బాదాన్ని పైకి తీశారు. అస్తగిరి నాయకుడు గమనాన్ని

అధగించగా దివకచుట్టి వీరి వెనుకకు మరలి వస్తున్న తేజంలాగా అరుణ కాంతుతో ఆ బాణం ప్రకాశించింది. ఆ మహాకాయుని గుండెనుండి బాణం తీయగానే కట్ట తెంచుకున్న ప్రవాహం వలె రక్తం వెల్లువలై పార జొచ్చింది. చాతురంజితమైన ధరణీధరంనుండి పారుతున్న తామ్రగైఠిక సంస్కృతదార వలె వుండి ఆ దృశ్యం. శరనిపాతిం తో ధుణి కూలివ పతికికంపై క్రమ్మిన దూని తార దుఃఖాశ్రువులతో సర్వాంగాలను వహ్నిర్జ్వలం చేసింది. కంపిత గాత్రంతో కొడుకును చేరదీసుకుని, "దిద్దా! చూచావా వీరకంఠిని! పాపకర్మచే ప్రాప్తమైన వైరం నేటితో మేనుతో నేంకూరి వదిలిపోయాడు. ఇది మనకుకడసారి చూపు ఇప్పుడే తండ్రికి పాపాధివంశన చేయి మనముదరం బ్రతికి పున్నాం. సూర్య నన్నిటదేహాదు ఒక్కడే స్వర్గప్రమాణం చేస్తున్నాడు" అని అతి దీనంగా ఆశ్చర్యించింది. అంగమడు చాత్యదేవి మాటలు విని "తండ్రి! కపిలోక పార్వతీమా! వీ అనుంగుదిద్దడు అంగమడు ఆశ్రుకర్పణంతో అధివందనం చేస్తున్నాడు. ఆదరంతో గ్రహించు" మంటూ రెండుపాదాలను నృణించి కళ్ళకడ్డుకున్నాడు. తార గుండెలు కొట్టుకుంటూ "నాదా! ప్రేమతో వీ దిద్ద అంగమడు నమస్కరిస్తున్నాడు. కన్నులు తెరచి కొంచవేరా! "దీర్ఘ యురస్తు" అని దీవించవేరా! పింహంచే పలివి కోల్పోయి విడిచిపోలేక వింపిస్తున్న సత్యదేవుని వలె మున్న నన్నావరించవేరా! చటులథయవ పంగాశ్రు యజ్ఞం చేసి తానకిపతి పాదుకజలంతో అవబృథపానం ఆక రించటం పీకు అర్హమేనా పత్నినైన నన్ను పరిత్యజించి!

ప్రాణపతి! సమరసమయంలో మేఘంలోని మెరపువలె గళపీఠ నుండి ప్రకాశించే వీ కొంచనమాల ఎదిగి ఈశాదు ధరించి రాలేదా! అస్తం గతుడయిన తాను ప్రళయమహా కోత రక్తం పానువు వివసట్లుగా అస్త మితుడయిన విన్ను రాజ్యశ్రీ ఆ విధంగానే వివసలేడు. అయ్యో! హిత మెంత చెప్పినా వివనైతివి. అధగించినా అగనైతివి. చివరకు తార్యా వుక్రం ఒక్కడేని వారి చేపి దివ్యలోకానికి పయనించావా! వీతోనే మా పౌరాగ్య లక్ష్మిని కూడా కొనిపోయావా! నాకిది జీవన్మరణ వమస్య. పీఠ

ప్రతిదినంగా వుట్టిన ఈ బాబుని వృద్ధికోసం జీవించనా? పహగమమం చేసి సతి ధర్మంపాటించనా? ఈ విపత్సమయంలో ఎవరు నాకు కర్తవ్య బోధ చేస్తారు? అంతటి ప్రీతిపాత్రులెవరు?" అంటూ పతి మృత డేహంపై వ్రాలింది.

సుగ్రీవుడు వారి మరణానికి శోకించుట

మోరాతిమోరంగా ఆయంగన అంగదునితో గూడి అంగదతో అంగలాల్చి విర్జీవప్రతిమవలె పతి రొమ్ముపై పడియుండగా, ఏడ్చుతో కమ్మలు ఎరుపెక్కి అశ్రుజలం ఆవరోధంకాగా, తలిదండ్రులపైబడి అంగదుడు పాలభంజిక కాగా, విశాల వక్షంతో, దృఢదీర్ఘదేహంతో, శంధ్రపింబంలోని కళంకం వలె రొమ్మున పెనుగాయం రక్తం చిందగా నేలపై పడివున్న ఆన్న దైవ్యస్థితి చూచి సుగ్రీవుడు అవుకోలేని దుఃఖ భారంతో "అన్నా!" అని కొండలదర పెనుకేక పెట్టి నేలపడి పొర్లి, లేచి "ఇంతపాపం తనవల్లనే కదా దాపురించిందని తల్లిదిల్లుతూ, ఏమి పల్కు టానికి వోరురాక, మూగవలె, బదిరుడవలె, అందుడువలెనై ఇంతటి అశ్వు త్యానికి పాల్పడిన తన్ను తాను విండించుకుంటూ, సుగ్రీవుడు బాసుర నర్మ నన్నిట దాణ బాణాసన పాటి రాముణ్ణి ఆశ్రయంతో చేరవచ్చి అంజలి బంధుడై, గద్గదగళుడై: వీతక్రోధుడై, పూరిత శోకుడై, "రామచంద్రా! ఆదినమూల తప్పని అమృతమూర్తి! వీ కటాక్షలేశంవల్ల నా కష్టాలు పోయి రాజ్యసుఖ శ్రీలు లభించినై. బహుకాల వియోగానంతరం పత్ని నమాగమం కూడ ప్రాప్తించింది. నన్ననునరించి అల్లాడుతున్న అమరరు లకూ, ఆశ్రయకూ అంతులేని ఆనందం చేకూరింది. నా అన్న దావుతో నాలో ప్రతీకార దాహం శమించింది. పక్కాకైన నన్నీ ప్రజ్వలిల్లి ప్రత్యు గం దహిస్తుంది. నాకు జీవితంపై రోత జవించింది. నన్ను క్షమించు రామా! నేమకూడ అన్నమార్గాన్ని అనుసరిస్తాను. బ్రదికినంతకాలం వైరం పెంచుకుని అన్న ఆకార మరణం పొందాడు. ఆతనిదావుకు నేనే కారణం. అగ్రహంలో: అపమానంలో ఆతని దావు కోరానే కాని, వస్తే ఏమవు తుందో వూహించలేకపోయాను.

ఆ తర్వాత ఓడల ఆవేదన నేను చూడలేను. ఇంతటి లోకోత్తర విక్రమ సంపత్తి కలవాణ్ణి అన్నగా ఇక నేను సంపాదించుకోలేను. ఆపదు నా పట్ల చేయరాని పనిని చేపినమాట నత్యమైనా చంపించటం నాకు రగవి పని. ఎన్నిపాదులు అన్న ఒంటరిగా చిక్కినా తప్పి తఃపేవాడు కాని చంపేవాడు కాదు. అదే ఆరవి సంకల్పమైతే నా కథ గాథగా ఏనాడో మారిపోయేది. అంత వైరంలో కూడ నా చావు కోరని అన్నను నేను లలి వంశావ చంపించాను. నాకి పాపం జన్మజన్మాంటు పోదు. మా వదివ గోకం, అంగదుని ఆక్రందనం, పౌరుల దుఃఖం, అన్న మరణం అన్నీ కలసి నన్ను విరక్తుణ్ణి చేస్తున్నై. పూర్వం రోషంతో: క్రోధంతో, రూక్ష విప్రదర్శంతో అగ్రజాని మృతి నాకు అపీష్టంగా వుండేది. కాని: అదే ఇప్పుడు దున్నహ తాపానికి దోహద కారి అయింది. అన్నను పోగొట్టు కున్న దున్నవంటి నాకు కిష్కిందా రాజ్యమే కాదు, వర్ణధామం చేకూరినా సంతోషం కలుగదు. పూర్వంలాగే ఋశ్యమూకం చేరి నదివాత్స వర్ణంతో స్వస్మృతితో జీవిస్తాను. నాచావు వంగతి ఎత్తని అన్నను చావు వంగతితోనే సమావృతం చేశాను. అన్న అంటే ఏక గర్భజాలం కావటం చేత వచ్చిన వాని మాత్రం కాక, ఇంతవరకు అగస్త్యునితగా నున్న నామ వారి తమ్ముడుగా వచ్చిన యశస్సే అధికం. అట్టి భారవతంసుణ్ణి మూడుమోసి విరాషిజ్యంగా నేరిపాదు గావించాను. రాజ్యలాభం, అగ్రజాని వధా, లలి రెండింటిలో నాకిప్పుడు అన్న వధ అనుచితమనీ, అనుసంపాదనమనీ, అర దర్శనమనీ, అక్క మోషిస్తుంది రామా! మోరంగా గోల పెడుతుంది. కామపురస్కృతుడనై కాని కార్యం చేశాను. వంగరంలో చంపటానికి ఇష్టపడని వీరుడుఅన్న పెంపూ. తెంపూ, పేర్కీ, వీరం, దయాహృదయం గలవాడు కాబట్టి నా చావు కోరలేదు. దుర్బుణ్ణి అశక్తుణ్ణి కావటంచేత అన్న బ్రతికితే నాకానందం లేదని భావించాను. అందుకే వీరిని పాటించక దుర్బుణ్ణి, బాలికుడువలె వ్యతిక్రమం ఓర్చి అన్నను చంపించాను. ఈనాటి ప్రథమ ప్రథమరంగంలో పృథ్వీకాంతో నన్ను బాదినపుడు నేలవారి లలి విల తమ్ముకుంటాంటే ఆ వీరుడు నన్ను చూచి ఇకముందు ఇటువంటి జాంచేవ్వుడ చేయవద్దని పూరింపుతో మందరిస్తూ పునురుకావక వదిలి వెళ్ళాడు. నేనో పట్ల పట్టి ప్రాణం తీయించాను. రామా! గ్రహించావు

కదా చూ పోదరుల ఓదార్కం: మేం జన్మచేత వానరులమయినా, బ్రాత్య భావం, అర్కభావం, అధికధర్మం ఈ అనముని చేత రక్షితాలయినవి. కామక్రోధాదులూ, కపిగుణం నాయంప దృష్టమైంది.

అతులము, అచింతనీయము, పరివర్తనీయము, అనపేక్షణీయము, అనీచ్ఛనీయము అయిన హోరపాపాన్ని విశ్వరూషణ్ణి చంపి వృత్రవైరి ఒడిగట్టుకున్నట్లు, నేనన్ననునిర్మించి ఆర్పించుకున్నాను. ఆయన స్వరాట్ట కావటంచేత ఆ పాపం, ధూమీ, జలం, ద్రుమాలు, వనితలు పంచుకున్నారు. క్రోధిపాపాన్ని పంచుకుంటానని ఎవడు కోరుతాడు? పాపశీలణ్ణి, వీరుణ్ణి, పరమ గర్వితుణ్ణి. లోకావకారకార్యకారకుణ్ణి. వానవీరు పల్లావికిపాలినట్లు ఆ కిల్పిషం నాలోనే చేరింది. హోరమైన ఆర్తి నా గొంతు నులుము తుంది. అధర్మసంయుతం, అకృత్యం, వంశనాశనకరం అయిన పని చేశాను ఈ వీరుడు హిరవక్తారావికి యౌవరాజ్యార్హతకూ తగదు. ఇక రాజ్య పరిగ్రహణానికి ఎలా పనికివస్తారు? బ్రాత్యవధవాలంగా, తావభరంజనముగా, హృత్తాపదంతాడుగా ఈ కల్మషగణం ప్రవృద్ధమై పిడిగట్టును కూర్చినట్లు నన్ను కూర్చుతున్నది. బంగారం అగ్నిలో క్రొగి వివర్ణమై మనలు పోగొట్టుకున్నట్లు, నాలో ఉన్న పాదువృత్తం ఈ పాపసంసర్గానికిరోస్తూ వివర్ణమవుతుంది. నేను చేసిన ఈ పాప కార్యానికి భయపడి వానరులంతా తల్లివిద్దల దుఃఖం చూస్తూ ఓదార్చుకుంటా వూరుకున్నారు. విద్దలు అందరికీ కలుగుతారు. అంగదునివంటి సుజనుడు, సుమతి, వశ్యుడు పుత్రకుడుగా ఎందరికున్నాడు? జాతివైరంపున్నా సోదరుని చంపుకున్న నావంటి వీరులైన తమ్ములు ఎంతమంది కున్నాడు? అంగదుడు బ్రహ్మచారి ఆతని తల్లి బ్రహ్మకుతుంది. ఆతని పరిపాలన చేస్తుంది. తనయుడు పోతే తానూ పోతుంది అన్ననూ, దిద్దనూ అనుగమించే విమిత్రం దీప్తాగ్నిలో దేహత్యాగం చేస్తాను వీరే వానరవీరులంతా ఉన్నారు. అంజనేయుని ఆజ్ఞానువర్తులై సీత వార వీకు తెలుపుతారు. నేను చచ్చే నీ పని విల్యదు నాకు తెలుసు. నీ పని వీవు చేసుకోగల వలంబిది. ఏమని వంశనాశకుడనైన నేను జీవిస్తాను; నా పాపపరిహారం కోసం నీ నామస్మరణ చేస్తూ మరణిస్తాను" అని పాదాక్రంతుడైనాడు.

శ్రీరాముడు తానను ఓదార్చుపోవుట

సాదాంపై పడుకూ సుగ్రీవుడు వర్కిన వల్కులూ తన దాణంతో
 పరిశుద్ధుడై దేహత్యాగం చేసిన వారి మృతకరీరం దాదైన ఆంగదుని
 దెంచేయకను, రాజవీతి వికారద సర్వకాపుమర్మజ్ఞ సాధ్వీలోకపూజనీయ
 యైన తార అపస్మారకస్థితి మేరుగంబీరుడైన రాముడు చూచి కన్నుల్లో
 దాపువూరం క్రమ్ముకుండగా ముహూర్తకాలం అందరివలె ఆర్తుడైనాడు.
 క్షమను మించిన క్షమకలవాడూ త్రిజగత్పరిక్షణకర్తా సత్యవ్రతుడూ
 పామరాగుడూ పాదుకీడుడూ అయిన రాముడు మాటిమాటికీ మాటాడలేక
 కళ్ళలో నీళ్ళు నుళ్ళు తిరుగుతూ చూచేదాన్ని వారివట్టపుదేవేని అనాదను
 అదరించే నిమిత్తం అనుజానితో అమాత్యులూ అనుచరులూ అనుగమించగా
 నమీపించాడు. వారిలో ముఖ్యులు యత్నంతో సతీవతులను పేరుచేసారు.
 భర్తనన్నిరీ వడలినతార ఆలంబనంనుంచి జారిన లకవలె అవనివడి
 మూర్చిల్లి అతికష్టంతో తెలివి తెచ్చుకుని అటు ఇటు పరికిస్తూ పద్మప్రతా
 యతలోచనుడూ అభీలమహాచాపశరపాణి మార్తాండోపమసహజ ప్రభా
 సముజ్జ్వలగాత్రుడూ సుందరవిగ్రహుడూ జటావర్ణులారీ సామవర్తనుడూ
 రాజరక్షణ లక్షితుడూ దురహంసోరంజనుడూ పురుషోత్తముడూ అపృష్ట
 పూర్వుడూ అయిన మూర్తిని చూచి ఆ కీలవతి "ఇకదా రామభద్రుడని
 విన్నెరబోయింది. ఇంద్రసమానుడూ దురానరుడూ పరమపూజ్యుడూ
 మహాత్ముడూ అయిన రామభద్రుణ్ణి వ్యసనానిపీడిత పరివిహ్వలమతియైన
 అమె ఆతని లక్షించి చూపింది ఆ చూపులో కోటి జలధులు మూర్ఛిల్లినై.
 దళకోటి కులావలాలు కూలిపోయినై. శతకోటి అగ్నిపర్వతాలు బ్రద్ధలై
 పెగలు క్రక్కినై "ఓయీ క్షత్రవంశజా! రామనామహారి! నీ భార్యను
 పొందగోరి వంచనతో పొంచి అనవకారియైన నా ఆత్మేకుని వదించావా;
 పురుషుడవే ఇంత వ్యామోహపక్షదనైతే తర్త దాసిన సతి గతి ఏమవు
 తుందని భావించావు; ఈచేక నీ భార్య భరించగలవా; ప్రళంపించగలదా;
 మారుమూల మహారణ్యమధ్యంలో ఆకులంములు తింటూ పడియూ నీళ్ళు
 త్రాగుతూ బ్రతికే మా జంతును విచ్చిన్నం చేయటానికి వెడక్కుంటూ
 ఇంత దూరం వచ్చావా; వచ్చి చేసిన పునకార్యం ఇదేనా; నా పాతివ్రత్యం

చులకన చేరావా? నేనాగ్రహిస్తే ఏదేత నున్న కోవందం విల్వగలదా? ఏమెందు ఈ పనికిమాలిన పనిచేరావో ముందు తెలుసుకుని ఆ తర్వాత జరగవలసిన వంగతి ఆలోచిస్తా" నన్న భావంతో ఆ చూపు పుంజుకుని రామబాణం వారిని తాకినట్లుపోయి రాముని గుండెను తాకింది.

రామునిచూచి తన్ను చంపమని తార ప్రలాపించుట

ఆ చూపుకు రాముని దైర్యకవచం విచ్చిన్నమైంది. "ఈ పార్వీ అగ్రహించదు కదా" అన్న సంశయం కలిగి క్షణంలో మాయమైంది. "ఈమెను కాంఠింపజేయటం ఎలా"గని ఆలోచన కలిగింది. ఈ లోపం పగగాన్న త్రాచువలె బువలు కొడుతూ, లేచి కత్తి పూరించుకుంటూ తార రాముని చేరవచ్చింది. నడుస్తున్న రాముడు అగి తరంగకూన్యమైన జలధివంటి చూపుతో ఆమెను చూచాడు. ఆమె కించిన్నమితకళింకనై "రామా! అప్రసేయదవు, జితేంద్రియదవు, విక్రతులైకవార్మికుదవు, అక్షయ్యశీర్తివి. విదక్షణుదవు. అచితరదర్శభమైన బాదాననభాణపాణివి. మహానత్తుదవు. ఉత్తమ సంహానవోపేతుదవు. మర్త్య విగ్రహాభ్యుదయం వదలి దేవవిగ్రహాభ్యుదయంతో వెలిగేవాదవు. వరివి చంపిన శరంతో వరివికూడ చంపి పుణ్యం కట్టకో. భార్యలేవి భర్తకు సుఖం లేదని నీకు తెలిపినదే కదా! నాకోపం వతి ఎదురుతెన్నలు చూస్తుంటాడు. నాకంలో అవ్వరవలు వేయివిధాల అలరించినా నాపై గల మక్కువతో సుఖశయనం చేయలేదు. వతివకుల కలిపిన పుణ్యం కోటిగుణికం. ఎన్ని సుఖాలు లభిస్తున్నా భార్య ఇచ్చే సుఖం ప్రాజ్ఞుడైన పురుషునికి లభించదు. దూర్ఘ్నుడైన వతి నన్ను వ్యరిస్తూ ఆకాంఠికో అలమటిస్తాడు. ఆ ఆకాంఠి ఎట్టిదో ఆమలనపూర్వకంగా నీకు ఇదివరకే తెలుసు. ప్రాయంలో వున్న తంపతుల వియోగం ఇహలోకంలో ఎంత దున్నహమో నావంపిడైన సీతకు దాగా తెలుస్తుంది. ఈ దేహంతో కలియటానికి వీలలేకుండా నా భర్తకు తేజోరూపం ప్రసాదించావు. నాకూ ఆ విధమైన రూపం అనుగ్రహించు. రెండుచేతులెత్తి మ్రొక్కుతా. త్రీ వర పాకకమని చింతించవద్దు. భార్యభర్తకు అత్యు. ఇది వేదవాక్కు. దయాబుద్ధి వన్ను వరించి

అట్లేనుచు అక్కడ ప్రతిష్ఠించు దీనిచే పుణ్యమేకమని, పాపం రాదు. దానిన్నిటిలో కన్యాదానం శ్రేష్ఠమైంది. వీవు తండ్రినిగా నాకు విధవాత్వం లేకుండా భర్తకు మళ్ళీ దానం చేయ నంహరించిన పాపం విన్నంటును. రామప్రభూ శరణాగత రక్షణం వీరు వెన్నుతో కొనలొప్పెట్టింది. శరణన్న ముగ్ధిపుట్టి చేపట్టి రాజును చేశాడు. మరి శరణన్న నెన్ను నా భర్తతో చేస్తు లెక్కులేవిదాన్ని. ఆరిచినను. భర్తృహీనను. నాకిక పున్న దిక్కు ఒక్కటే. అది వారిని వడించిన దాణం. దానితో నా సర్వాకల పరిపేర్లు చేయి అని సర్వగర్భరాషడాంతో విరుత్తురుట్టి చేసింది.

శ్రీరాముడు తారను ఆశ్వాసించుట

అమె వర్కిన పద్మలసీని కాంతంగా, పాంతంగా రాముడు విన్నాడు. రాకానువాకర జ్యోత్స్నా శీతలములూ, మధుర మంజులములూ అయినదావడాంతో, అమ్మా! ఎందుకేడుస్తావు; వీరపుత్రివి, వీరపత్నివి, వీరమాతవు ఏ ప్రీతికూడా చోరుడు భర్తగా కోరడే. వీరుడే కావాలని ఎందుకు కోరుతుంటుంది ; ఆ కోర్కెలో విరవాత్వం లేదా ; బహుళంగా లభ్యమైన బాహ్యసుఖాలు వీరుడైనవతి ఇస్తాడన్నదానం బలంగా వుండటం చేత సూక్ష్మతీసూక్ష్మంగా వున్న ఆ బావాన్ని మనస్సు ప్పుకొందడు. ఆ కారణంచేత మనకు నృప్తంగా తెలియదు. విషం చంపుతుంది. అదే దాని గుణం అని అంతా అనుకుంటారు. ఆ విషమే రోగికి ఒకానొక స్థితిలో వాడితే అమృతంగా పరిచేస్తుంది. ఆ రహస్యం మర్యం ధర్యం తెలిపిన మహర్షులు గ్రహించారు ఆ రహస్యం లోకంలో చదివారు ఆలాగే ఇది కూడ. పృష్ఠిలో ఏ వదార్దంకావీ, ఏ గుణంకావీ, ఏ బావం కావీ కేవలం ఏక-తృప్తయోజనంగా లేదు రుచిగల పదార్థం అదికంటా తింటారు. తినే సమయంలో చేహాసకారం చేస్తుంది అనుకుంటున్నారా ; వెలితల్లి! నేను వీరు వేదాంతం బోధించటంలేదు. విన్ను గూర్చి మిత్రుడూ, వీ పతి చెప్పినమాటల్లోవి వక్యం తెలుసుకుని పడుతున్నాను. విన్ను చులకనదానంతో చూడటంలేదు. వీరపురుషుని మరణంతో విరవాత్వం ఒక్కసారే వస్తుంది. వందయైనట్టి వతితో బ్రహ్మసంకారం బాహ్యంగా

కాక అంతర్యంలో ఆమె అనుభవమైన వుంటుంది. శత్రుయులకూ, అందులో ప్రభువులకూ పీఠమరణం విశ్వం నన్నిహితంగానే వుంటుంది. ఈ దృశ్యప్రపంచం రాతచే నృప్తింపబడింది. సంయోగ వియోగమే దీనికి దర్శం. సంయోగవియోగ వలనరసమే సుఖదుఃఖాలుగా లోకం భావిస్తుంది. నృప్తివర్ధంగా ఏర్పడిన జీవకోటి తద్విన్నంగా నడవటం సాధ్యమా? అలా అనుకుంటే అది ఎంత అజ్ఞానం? వీవు దుఃఖంలో కొన్నిమాటలు నన్నన్నావు. నేను వాటికి నా మదిలో చోటియలేదు. అమ్మా! అగ్రహపథకి ఒక్కమాట విన్నదగుతాను. బదులు చెప్పు. నిన్ను వదిలి వీ భర్తను చేర్చుమన్నావు కదా? ఆ పని వీవే చేయవచ్చుగా. సహగమనం భారతనారులకు వుండనే ఉన్నది కదా? ఆమాటలో రెండర్థాలున్నై వీ వదిలి నేను అధర్మంగా చంపాననీ, సహగమనం చేస్తే బిడ్డగతి ఏమవుతుందనీ. బిడ్డపై మమకారం విడువలేక, సతీధర్మం త్రోపిపెయిలేక కర్తవ్యతా మూఢుడై నా చేత బలాత్కారమరణం కోరావు. వీ కోరిక అగ్రహవేళాంతో కూడినదే కాని అధర్మం కాదు. అందుకు విన్ను శీలించవలసిన అవసరంలేదు జీవపుత్రులెందరో సహగమనం చేయలేదు. అంతటో వారి శీలం అపేక్షణీయంకాలేదు. నన్ను శరణుజూచావు. శరణాగతుడు రక్షణకోరుతాడు కాని తక్షణకోరుడు కదా? నేను ధర్మదూరుడనై వీ భర్తను వదిలలేదు. ధర్మాధర్మ విచారణ వీవతి నాతో చేశాడు. సమాధానం విని సంతృప్తిపడ్డాడు. ఇప్పుడు ఇంకా చర్చిత చర్చణం ఎందుకు? వీ మహోగతం నాకు తెలుసు. న్యాయంగా వీ పతి అనంతరం రాజ్యానికి రాకగినవాడు వీ బిడ్డ అంగదుడు. అతడు బాబుడు. అడికాక వారి స్వయంగా సుగ్రీవుడికే రాజ్యం అప్పగించాడు. అయినా రాముని మిత్రులు అన్యాయంగావీ, అధర్మంగావీ చేయరు. రాజుగా రవిపుత్రుడు అభిషేకం పొందే సమయంలో యువరాజుగా అంగదుడు అభిషేకింపబడతాడు. ఆ మహోత్సవం హత్యదేవతగా తిలకించి అసం దించు" అని ఆమెను ఓదార్చి, సుగ్రీవాంగదుల పూరడించి, లక్ష్మణుతో పాటు గోకనంతస్తులైన వానరులను చూచి, "కవిష్టంకపులారా! గోకం మానండి. చచ్చినవాటికోసం బ్రడికినవారు ఏడుస్తుంటే విశ్రేయవం ప్రేతకు లభిస్తుందా? అనంతరకార్యాన్ని కూర్చి ఆలోచించరేం? లోకంతోపాటు

ప్రేతకోనం వగవటం చాదు. కాలాన్ని మీరి మీరు చేయగలిగిందేమైనా వున్నదేమో చెప్పండి. నియతియే లోకానికి విధానం నియతి క్రియా పాదనం నియతియే భూతావళులను నియమించటానికి కారణం ఏ ఒక్కడూ లేనీ కర్తకాదు ఏ ఒక్కడూ ఇతరులపై వుపకృల్ప టానికి అధికారికాదు. లోకంలో జరిగే వడిదామం అంతా స్వార్థావికంగా జరిగేదే ఆ స్వార్థావం కాలాదీనం. కాలం ఎప్పుడూ కాలాన్ని దాటదు. దానికి అనక్షయంలేదు ఆ కాలం స్వర్థావికంకలదై తన విధియాన్ని తానెన్న టికి దాటదు (కాలం, స్వార్థావం, నియతి, ఈశ్వరపర్యాయ శబ్దాలు)

ఆ కాలానికి చట్టాలూ, విరోధాలూ లేవు. కారణం దానికి అక్కర లేదు మిత్రులు అంతకంటే లేరు. అత్యులకు అది వశంకాదు కాబట్టి కాల పరిశ్రమణంలోనే కార్యజాతం అని ప్రాజ్ఞుడు తెలుసుకున్నాడు అప్రాజ్ఞుడు తెలుసుకోటం మంచిది. ధర్మార్థకామాలు కాలాదీనంగా ప్రాప్తించుతవి అంతా వీవేదేస్తున్నట్లు భావించి అహంకరిస్తావు. అపై మరణిస్తావు ఏది నడిపిస్తున్నదో, ఏదిలేక వీపులేవో ఆ శుద్ధచైతన్యం అజ్ఞానునిదర్శమై అణువణువూ క్రమగతిలో పరిశ్రమిస్తుంది ఇది సృష్టి లక్షణం. కావున, వారి తానాచరించిన అధర్మానికి శిక్షపొంది, ధర్మాన్ని అనుభవించటానికి చేరివలసిన లోకం చేరుకున్నాడు తన దార్మికబలంతో పొందించిన శుభ్యలోక సుఖాన్ని పొందటానికి దేహంతో పొందటం సాధ్యం కాదు. కనుక తేజశ్శరీరంతో చేరవోయాడు శత్రుమోక్షమ పొరుషగారి వారికై వ్యధగా కోకించక కాలయోగ్యమైన కర్మాచరణప హాసంధి అని అన్నాడు

సౌమిత్రి సుగ్రీవునితోవారికి సంస్కారంచేయించమని చెప్పట

రామాజ్ఞానుసారం లక్ష్యములు రవిశక్రుని దరిచేరి సమయార్హమైన పామోక్షంతో విహితరతనయా విన్నావు కదా అన్నకెప్పిన మాటలు. ఇకనైనా కోకం వదలిపెట్టి కాగంకార్యానికి పునశ్రమించు ఎండిన మంచి గంధపు చెక్కలు ప్రేతభూమికి చేర్పించు. అంగదుకు దీమదైవున్నాడు.

అకని తేర్పు వప్రమాల్కాలా, ఘృతకైల గంథాలా, కొవిరావటం
 కోసం అంగపట్టి పంపించు ఇప్పుడు నగరం వీ యదీనంలో ఉంది.
 బాలికత్వం పనికిరానిది కనుక పరిత్యజించు దైర్యం పూతగా ఉహన
 కార్యం నెరవేర్చు తాడరా. ఓకను తొందరగా తీసుకునిరా. ఎంత
 తొందరపడితే ఇటువంటి సమయాల్లో అంతపండిది. ప్రేతవాహం
 పిలిపించు వారు బలిపూటగా పుండేటట్లు చూడు. వీవు కోకంమాని
 కార్యం నెరవేర్చు మని మెచ్చరించి అగ్రజాని వద్దకు అరిగారు లక్ష్మణ
 విద్వేగమైన తారుడు గుహలోపరితేగి, అధికజవంతో భద్రాననంతో కూడి
 నదీ పక్షికర్మాంచితమైనదీ, అగకర్మభూషితమైనదీ. అమం చిత్రపత్తి
 సమేతమైనదీ, జాలివాతాయనాన్నితమైనదీ, చిత్రహరగతమూ, విశ్వకర్మ
 విర్మితమూ, విమలపిద్ధ విమాన వద్యకమూ, దారుకైలమూ, కృత్రిమ
 కందరమూ, రక్తచందనలిప్తమూ, పుష్పబృందవద్యహర సంభన్నమూ.
 ఉదయార్కవర్ణమూ అయితట్టి ఓకను కొవివచ్చారు. దానిని చూచి
 రాముడు తమ్మునితో "వారిని ఇందు చేర్చించి ప్రేతకార్యం త్వరగా
 పూర్తిచేయించు"మన్నారు

ఆ మాటలవిన్న అంగదుడూ, సూర్యసుతుడూ ఆక్రోంది నేం
 వ్రాలారు బలవంతులైన కపుల సాయంతో వారిని అమాత్యులు ఓక
 లోనికి చేర్చారు. భూషణాలూ, వస్త్రాలు అప్పించారు. తేరుకున్న సుగ్రీవుడు
 లేచి "ఇద్దమనీపులకు విరివిగా దానాలు ఈయండి. వనచరులారా! శృగాన
 ఖండికి పదండి ఊర్వదైహిక క్రియలలో లోటు రావీయకండి" అని
 ఆజ్ఞాపించాడు. తారుడు మొరలైనవారు అంగమని చుట్టి ఓకవ్రక్క నడక
 పొించారు కపిసమూహం రోడిస్తూ వెంటనంటారు వానరులంతా వారి
 వెంట పోగా, వానరీయం ఏడుస్తుంటే ఆ నాదం వనులూ గిరులూ
 ప్రతిధ్వనించి అవి ఎరుస్తున్నవా అన్నట్లు భ్రాంతి కల్పిస్తున్నై. ఆ ఓక
 ఒక నిర్జనంలైన ఏటిపీడిఒడ్డున ఇసుకతో ఏర్పరచిన చితిపై దించి వాహ
 కులు దుఃఖంతో వ్రక్కకు తప్పుకున్నారు తార ఓకలో దీర్ఘవిద్రా
 ముద్రుతుడై పడియన్న పడివిహుపింది.

శివకలోవున్న నారినచూచి తార విద్యుట

“హా నాథా మహారాజా హృదయేణాః కులాః నన్నేర మన్నిం చవుః ఎందుకు నన్ను వీక్షింపవు? ఇందరు నీ కోసం వందరుతుంటే వారిని పరామర్శింపనేమి? విగతాసువైనా నీ మోము కళకళలాడుతూ కాంతిదేరుతున్నది కాని, కళ తొరగలేదే. అస్తమయ రానుబింబంగా బ్రహ్మకినవానివలె రాపించుచున్నది కాని; మృతలక్షణం ఎక్కడా గోచరించ లేదే నీవు మరణించావని ఎలా భావించేది? ఆ కాలదే రామరూపంగా వచ్చి మా మంగళ్య గౌరవాన్ని మట్టిపాచుచేశారు నీకు వల్లభులై, నీ కూర్మికిపాత్రలై ఎంతకన్నెరుగని ఏకాంతవాసిని కాలి నడకన వస్తుంటే నీకు కష్టంగాలేదా? నీ మరణానికి కారకుడైనా వ్యాకృతంతో వరహిస్తున్న శమ్ముని ఆపించవలెందు? తరుదు లొనైన మంత్రులు వచ్చారు వాటితో శుంకాంగుఁ జేయవలెందుకు? నీ దర్శనార్థం పొరుగు వచ్చారు నారి అభిమతాలేమిటో అడగవలెందుకు? వెంటనే వారిసందర్శిని వుచిరికిరిని నంధానించి పంపించు మనం రమ్యజననీమల్లో హాయిగా నంచడిద్దాం లే నాదా లే” అంటూ వక్షాపీఠంపై వ్రారిపోయింది.

అంగదుడు వారికి సంస్కార క్రియలు సల్పుట

అన్నివిధాల అనుకూలమైన పరితో అనంతభోగాలు విమలకాలం కొరక లేకుండా ఆహ్లాదంగా అనుభవించుదామని కలంకన్న తార వ్యవస్థ జగత్తు వారివధతో తెల్లవారింది ఉషోరేఖతో పురుగుల కల కలదా, వికపిత పుష్ప సౌరభానా, మందహాసుక రీతి సంచార వివ్యాపానా వెల్లి విరిపి ముగ్ధమవోహరంగా పుండవలసిన కాలం ప్రచండ వాయు సంచారంతో, పిడిగులతో, ఉరుములతో, దాదాపాకవృష్టితో, గాఢాంధకారంతో దుర్జిన ప్రవేశం జరిగినట్లుగా తార జీవిత సౌభాగ్యశ్రీ తొలగిపోయింది అవశయై పతిదేహంపై పడియున్న తారను బలవంతంగా వేరుచేసి, విధింకం మంచి వాసరపతి కాయం చితిపైకి చేర్చారు. చిరకాలపు వాసిగా పరలోక ప్రయాణం చేస్తున్న కీకపరివృధునకు అంగదుడు ప్రదక్షిణించి చితికి అగ్ని రగుల్తోల్పారు. అపవర్యంగా ప్రదక్షిణించుమంటూ పెద్దది పడుకగా,

తిరిగి ఆ విధంగా చేసి రెండవసారి మాకవహాని చితిలో ప్రతివేసింపాడు. చితి నలుమూలల అంటుకుని ప్రజ్వలిల్లి అగ్నిదేవుడు ఊర్వలోకాని ముఖందై ఒక్కసారి ఉవ్వెత్తుగా నైకి జ్వాలావృత దూమరూపంతో లేచాడు రామలక్ష్మణ సుగ్రీవాంగద హనుమ జ్ఞాంబవంశాదులు మౌనంగా అశ్రురర్పణం చేస్తూ ఆ దూమ గమనాన్ని చూస్తూ నిలబడ్డారు మచికా వంచక కాలం గడిచే సరికి వారి భౌతికకాయం తస్యరూపంగా పరివర్తన పొందింది యథాకామ్యంగా కపిసతి కాయాన్ని సంస్కరించి, ఉదక క్రియ విమిత్తం, బంధుకోటితో, వానరకోటితో సుగ్రీవాంగదలు జల పూర్ణంగా ప్రవహించే నది చేరారు. అందరు స్నానానంతరం క్రమంగా ప్లవనేశ్వరునకు ఊర్వలోక వికృనివాసం కాంక్షిస్తూ, పిందోదరాలు విర్వ ర్తింపారు బంధువుల బాధలో భాగం పంతుకున్న రాముడు హృదయ భారంతో ప్రేతికర్మ పూర్తి చేయించాడు. అనంతరం ఒక్కడే దగ్గరనున్న చెట్టువీడకు చేరి చాపంచేతి వూతగా విల్చి ప్రపంచ పరిణామం బహు ముఖాడగా పరిలంబ సాగాడు ఆ మహావీరునకు, ఆ మహాభోగునకు ఆ ప్లవగ పట్టభద్రునకు వెలి తిలేకుండా దహనాంతరకార్యాలు నహుస్తం చేసి, అరోముఖుడై, మందగమనుడై, చేతులు వెన్నువెనుక వట్టుకుని గతదరిత్ర వర్షణం చేస్తూ, నిట్టూర్పులు విడుస్తూ రాముని నన్నిదానానికి రవిసుతుడు వచ్చాడు.

హనుమ రవిపుత్రుని రాజ్యాభిషేకానికి రాముని పార్థింపి
ఆజ్ఞ కోరుట

సూర్యుని మేళం విడిచినట్లు, అంధకారలోకాన్ని పరిత్యజించినట్లు, దుర్దింపం తెల్లవారినట్లు. కృమంగా కోకాన్ని వదలి బంధువులు పౌరులు, అమౌఘ్యులు, పరిచారికా పరిచారకులు రామ రవిసుతులున్న ప్రదేశం చేరారు. అంగుచి హనుమ వెంటబెట్టుకుని వచ్చారు అంతఃపుర ప్రీతిసం అను సరించూ తార, వివార క్లిన్నవచనంతో వారికి చేరువుగా ఉన్న గాలి చ్చాయలో విరిచింది. ముసులు పరివేష్టించగా ఒప్పుతున్న బ్రహ్మవరే సుగ్రీవుడు ఉన్నాడు. ఆ సృశాంత వాతావరణంలో హనుమ ముకుళ

కరకమదై, వివరువిరేయకయ పుట్టివడగా శ్రీరాముని పాదారవింధముం
కడివారం చేస్తూ, రమణంశమణి, రామవ్రతా, నీ ఆపార కడదా కటాక్ష
వీక్షితామృత వృష్టిచే చింతయ తీరి ఏనాటికి, ఎవరివేళనూ పొంచరాని
రాజ్యంక్షిని గృహంక్షిని పొందాడు. ఆశ్రయించి పున్న ఆవృత్తరానికి
ఆనందం కలిగింది. నీవు దయతో అనుమతి ఇవ్వే, నీ మిత్రుడు కిష్కిం
ధకు వోయి, దివ్యావధులతో సుస్సాతుడై, కీగావళిలో శేషించిన బాధ్యాల
చేస్తాడు మీరు సగౌరవికి విచ్చేస్తే, చూరిమణి మృదువరీయక సుమాంతో
మీ పాదార్పణ చేస్తాడు. ఆ దూరంగా కనుపించేదే కిష్కింధ వర్తక
గుహాంరగ్యంగంలో శత్రుచర్యేద్యంగా, వమంకృత వమన్త సంప
త్సౌభాగ్య వమృద్ధంగా వున్నది. నీ సమక్షంలో నీ మిత్రుని కృతాభిషేక
విధా చేస్తాడు. నీ ఆవృత్తనంలో అది జరిగితే మా కపికోటి ఆనందంతో
చిందుల వేస్తుంది. నీ ఆజ్ఞాబద్ధులమైన మేం సుగ్రీవుని ప్రతివిధులుగా అర్థి
స్తేన్నాం అనుగ్రహించవలసిందిగా ప్రార్థిస్తున్నాం అంటూ మనవి
చేశారు ఆ చూరతి సమయోచిత వాక్కులకూ, యజమానివల్ల మన్న
అప్రమత్తమయిన శ్రద్ధకూ, ఆ అమామకతలో వర్తవేదాంత రహస్య
గ్రహణ దక్షతకూ, ఆ విషయ సంపదకూ. అప్రతిహతా వక్త్ర పరాక్రమ
ప్రతమస్థానీయుడైనాడ, లవలేకమైన గర్వం లేని ఆ పౌహ్య భాషణము
లకూ రాముడు మునిపి ముగ్ధుడైనాడు. ఆయన హృదయంలో హనుమ
మూర్తి పూవులో తావిలాగా అచ్చేద్యమై కలసిపోయింది. ముందు బాదగిన
బృహత్పాత్యంలో ఈ తేజస్వియే ప్రధాన భూమిక వహించవలసిన
వాడన్న భావకీరణం మెరిసింది. ఎందుకో అతి స్వర్భమై, అమాహ్యమైన
అనురాగం పొంగి పొరలింది. అంత దూరంలో ఆనందాభ్యుదయపులు
నేత్రావరవిందాల్లో కందంబించినై పాణివల్లవంతో కన్నులు తుడుచుకుని
రెండు చేతులతో పైకి ఎత్తి ప్రకృక్షరం, అనుగ్రహశ్యాదభిమతా
ర్థాలు జాల వారా, పావనీ, నేనింతకు పూర్వం నా సోదరుల బత్తినివ్యా
పాభిమాన గౌరవాదరాదు మాత్రమే ఎరుగుమను. ఇట్టి సోచర సంపద
పూర్వపుష్కలనల్ల నాకొక్కచిక్కే సరిమితం అనుకున్నాను. ఆ భావం నీ
సాంగత్య సంభాషణ ప్రవర్తనలతో ఆకర్షింపబడింది.

రాముడు రవిపుత్రుని అభిషేకానికి అనుజ్ఞ ఇచ్చుట

నా తండ్రి అజ్ఞచేత అరణ్య వాసాంతం వరకు, వలైదు కానీ, పట్టణాలుకానీ, ప్రవేశించను హాయిగా అర్కసూతి నభాంధ పరివారంగా వగరంచేరి, వేదమర్యాదానుసారంగా కపిలోక సార్వభౌమదివక్యం పొందు గాక తారాంగదులు పూర్వ గౌరవమర్యాదలతో దుఃఖమారులై రాజశ్రీ వృద్ధికి హృదయపూర్వకంగా తోడ్పడుదు గాక అమాత్యులు మారుతి తారాదేవుల మంత్రాంగం పాటించుకు గాక" అంటూ, భానుజాని విద్దేశించి "మిత్రమా! గతం మరచి కృతం స్మరించు ఎంతటి వివేకులైనా అర్థకామాల మధ్యలో నిల్చి ధర్మమోక్షాలను చులకనగా చూస్తారు అర్థకామలు ఆవరసరంవరకు కారణాలు. అవే జీవి జీవయాత్రకు అవసరాలు, అర్థంచేత పోషణా, కామంచేత వృష్టి జడగుతుంది కనుక ప్రాజ్ఞులు ధర్మబుద్ధితో అర్థ గ్రహణం, మోక్షధావంతో కామం గ్రహిస్తారు ఏకాక ధర్మసూక్ష్మం తెలుపుతాను. వారి మరణిస్తూ రాజ్యాధికారం నీకు దత్తం చేశాడు. ఆతడు రాజనీతిజ్ఞుడు కనుక దూరదర్శనం చేసి ముందే జాగ్రత్తపడ్డాడు. ఆతని హృదయం మవ్వు అర్థం చేసుకోలేదు పుత్రుడుండగా రాజ్యం తమ్మునికి ఏ తండ్రి ఇవ్వడు. నీకీయటంతో అపేక్షకంటే; అసకారం చేశానన్న వశ్యాత్వానం కంటే భయంబలీయంగావుంది. ఆ భయం కేవలం విన్నుకూర్చి కాదు నన్నుకూర్చి "అంగపనికి రాజ్యంఇస్తే నానహాయంతో ఆతనిదిర్జించి అపహరిస్తావు" అని నీకే రాజ్యమిస్తే భార్యాప్రయత కవీనం కొంతకాలం జీవించనైనా జీవిస్తావు ఇది వారి హృదయం పట్టిపాలకాలు లించిన వని సంతోషిస్తున్నావే కాని ధర్మాతిక్రమణ జరుగుతున్నదని భావించటం లేదు నీవు రాజవయనాః నీ సంతానం కావటానికి వీలులేదు. నీతోపాటు యువరాజుగా అంగదజ్ఞ అభిషేకం చేయించు నీ వడిన అభిమతం తెలుసు కుంటూ ప్రవర్తించు అమె యువరాజు మాత త్యాగశీలియైన వారి వీర వత్స. అమె స్వధావం అనుక్షణం నీ జేమం చింతించేది నేను నీ పట్టాభి షేకానికి నా నిర్ణయానుసారం మనఃపూర్వకంగా అంగీకరించి ఆశీర్వాదం చేస్తున్నాను. ఇది బ్రాహ్మమాన వ్రధమ దివనం. వానకాలంలో వార్షిక సంజ్ఞతో ఇది వర్తిస్తుంది. కనుక నాల్గనెండు ఉద్యోగానికి వీలు కాదు.

ఏపు పురికి వెళ్ళి కాదగిన కార్యాలు మువంగి పూర్తి చేయి. నేను నా కమ్మునితో ఈ కైంగుహలో నివసిస్తాను. ఈ గుహ విశాలంగానూ, రమ్యంగానూ ఉంది గారి, వెలుతురు కొడువ లేకుండా లభిస్తుంది. కుముదపారవ కులంతో కొలకులు కుడుకుతున్నై కార్తికమాసం రాగానే దశకంఠ వధకూ: పీతావ్వేషణకూ యత్నం చేయి ఎప్పుడూ నువ్వు ఏమర పాటులో వుండవద్దు కులంగా పోయిరా అని ఆజ్ఞ ఇచ్చాడు.

సు గ్రీ వ ప ట్టా భి షే కం

ఆ విధంగా రాముడు చెప్పిన మాటలు రవిపుత్రుడు విన్నాడు. అందులోని అంతరార్థం హనుమ గ్రహించాడు. అందరూ రామలక్ష్మణులకు అభివాదం చేసి ప్రయాణించబోతున్నారని రాముడు సుగ్రీవునితో "మన నమయం మరచిపో"వద్దని మళ్ళీ హెచ్చరిక చేశాడు. విగతకోకులై అత్తనూళ్ళోన్నాహారై గుంపులు గట్టి వానరులు కూడి రాగా సుగ్రీవుడు అన్న అంతఃపురానికి వెళ్ళాడు అప్పటికే మర్యాదా పురస్కృతంగా అంతఃపురాంతర్యాగంలో తార పువసీగు అసీమరాలై వుండి అంత వరకు చావుత్రుమకుల సందిగ్ధావస్థలో కర్తవ్యం తెలియక తికమక పడు తున్న ఆమెకు శృణావదూమిలో రాముడు సుగ్రీవునితో చేసిన హితబోధ కళ్ళు తెలిపించి కర్తవ్యం బోధించింది. "అహో! ఏమి రామచంద్రుడు. ఎంత ధర్మమూర్తి ఎంత సూక్ష్మగ్రాహి; ఎంత మారదర్శి; ఎంత గంభీరుడు; ఏమాన్యాయనిర్ణయం; ఏమా రాజనీతిజ్ఞుడు; మా దంపతుల హృదయాలను ఎంత నేర్పుతో ఆవిష్కరించాడు; నావతి వధ ధర్మదూరం అనుకున్నాను ఇంత ధర్మమూర్తి అధర్మంగా నా భర్తను ఎందుకు చంపుతాడు; ఆయనకాయనే పాటి అరచివండు ఒలిచి అందించినట్లు ఎంత మధురంగా మా మనస్సులు మరడికి విప్పి చెప్పాడు; కడసారి మాటలో నా విర్రయీలు మీరితే వారి గతి ఏకా రవుచన్న తావం సూక్ష్మంగా ద్వనించాడు" అని లోలోన గతాన్ని పునశ్చరణం వ్యాఖ్యాన పూర్వకంగా చేస్తున్న తారను సుగ్రీవుడు నమించాడు "వడినా జరిగింది పీడకలగా తావండు మీదంపతులకోర్తెలను అక్షరాంశమిచ్చుచుతాను ఇకవిపుచింతదక్షి

అంగదుని భవిష్యత్ ప్రకాశానికి అంకురాహారణంచేయి" అని ఓచార్చి వెలుపలికి రాగానే దేవతలు కుమారస్వామికివలె కొనిపోయి రాజ్యాభిషేకం వానరులు జయజయధ్వనాలతో చేశారు. తపనీయభూషితమైన ధవళాక పత్రం స్వర్ణదండన చామరాలూ, రత్నాలూ, ఓషధులూ, పాలూ, పువ్వులూ, దాస్యం, పితవస్థలేఽనాలూ, సుగంధాలూ, మెట్టితామరలూ, అగరూ, చందనం, అక్షతలూ, వ్యాఘ్రచర్మం, బంగారం, వేయి. వనహుకర చర్మరచిత పాదరక్షలూ, గవగసాలూ, పెరుగు, తేనె, మజ్జికతోనూ, రోచనంతోనూ మిత్రమంగా తయారుచేసిన లేవనం వంతరించారు.

పదహారుగురు కన్యలు రాగా, పరమహర్షంతో మణులు, వస్త్రాలు, భవ్యులు మొదలైన వస్తునముదాయంతో బ్రాహ్మణులను వారిచేత అర్పించ చేశారు. విధివిహితంగా దర్శనరీప్తిర్థలంలో జాతవేదవి ప్రతిష్ఠాపించి మంత్రాలతో హోమం కావించి, మంత్రవేదలు చిత్రమాల్యోపకృత ప్రాసాదతలంలో భద్రపీఠపై భానుపుత్రుని ప్రాజ్ఞులంగా నిల్పి, బహుళ వదీనదళాలతోనూ, సాగరాంబువులతోనూ బంగారు కుంభాలు పూరించి, అందులో అభోకుకొమ్ముల ముంచి, మైందిరు, ద్వీపిదురు, గింధమాద మురు, గజారు, గవయగవాక్షలు, జాంబవన్మళకరక్షులూ, హనుమంతుడూ శత్రుహారిచేతతో ఋదువును వసునంఘం అభిషేకించిన రీతిగా అభిషేకం చేశారు. ఆ సమయంలోనే అంత గొప్పగా రామాజ్ఞ మేరకు అంగదుణ్ణి యవరాజుగా అభిషేకం చేశారు. నభాస్థానిలంతా సుగ్రీవుని భద్రార్యానికి స్వస్తివాదనం చేశారు. రామలక్ష్మణులను ఆశీశతో అభినందించారు. కపికుంజరగృహాశిఖరాగ్రాల్లో పతాకాలు ప్రతిష్ఠించారు. రాజ్యచిహ్నమైన ధ్వజంపాలంకృతంగా పైకి ఎత్తారు. చిత్రవిచిత్ర దీపతోరణాలతో నగర మంతా కోటాయమానంగా వెలిగించి అభిషేక వార్త మిత్రుని సంపించి, అన్నపతి రుషతో అభిషేకతోగాని అశుభవిస్తూ భానుజారు ఆప్తవాంధవ పౌరవామాత్యుల మన్నిస్తూ కాలం గడవసాగారు.

రామలక్ష్మణులు ప్రసవణగిరి గుహ చేరుట

కిష్కింధా నగర ప్రాంతారణ్యంలో విరిచివున్న రామలక్ష్మణులు రవిసూనుని పట్టాభిషేక వార్త వార్తాహరులచే విని సంతోషించారు.

అనంతరం వ్యాఘ్రహర్యక్ష రవాన్వికమూ, వివిధలతాగుర్మగురమూ, అనేక చూచుచునంతానంతకులమూ, వానర గోవుచృతల్లూక వికలాది మృగవేదికమూ, వీరిమేళనానీ నద్యశమూ రమ్య జలాశ్రయమూ ఆయన ప్రసవదానికి పయనించారు ఆ గిరివర పరివృత విశాల ప్రదేశాన్ని వీక్షించారు. రాముడు తమ్ముడా! ఈ గుహను చూచావా? మానవ మేకను పరిహసిస్తూ విరాళ ప్రాణికోటి వివానయోగ్యంగా అన్ని అవకాశాలు ఇందు పొందుపరచారు ఈ గుహ లోపలిదాగం గచ్చుచేసినదాని కంటే పునంగా ఎంత పునుపుగా వున్నది? తగినంత విశాలంగానూ, రమ్యంగానూ, గూఢంగానూ, మితవాయు ప్రకాశాలు కలిగి నాకు ఆకర్షణీయంగా వుండి వర్షాకాల చతుష్కం ఇక్కడ గమ్యవం ఈ గిరి శృంగం తెలుపు, ఎరువు, నదుపుగరి రాళ్ళచే, రాతువులచే, లహరిచీ పాళిచే, బహుపాదపవిలాసంచే, మయూర బహళ విలసతుల కూడినచే, విండువార కడంబి కుండ మాలిమంచార బృందముమాలిచే, హృదయం గమమై విహారయోగ్యంగా వుంది. చిక్కుచిక్కుగా అల్లుకున్న బండి గురివెండ పొదలతో, గోరంబలతో, ఈ గుహ స్పష్టికర్త హృదయంలాగా అనందంగా, అగాధంగా కూడ వుంది. అన్నివిధాలా మనకు అమనైన చోటింది. అదిగో సమీపంగా కమలాకరం ప్రపుల్లకమలాకరమై, కమలాలయమై కనువిందు కర్చిస్తున్నది ఈ గుహ తూర్పుపు, ఉత్తరంగా వుంది తూర్పువాటంగానూ పోవుపోవు ఉత్తరం వర్ణంగానూ వుండి వాన జల్లుల బెడదలేక హాయిగా కాలం గడపటానికి తగివుంది ప్రైధాగమంతా మిత్రు. అల్పాధిక దోషం లేకుండా గాఢవేయబడి వుంది. చక్కని పెద్ద చాపరాయి కాటకపరచినట్లు టిన్నవర్ణంతో పరచబడి వుంది దీనికి పుత్తరంగా వున్న శిఖరం చూడు. నలుపుతెలుపు కలగలుపుతో ఆ గడవల పంక్తివలె వ్యాపించి వుంది. దక్షిణశిఖరం కేవలం కైలాసం అన్నట్లు ధవళవర్ణంతో, ముందర గంగాప్రవాహంతో బాసిల్లుచుంది. అరుసులేక అతినిర్మలంగా అడుగు కనపించే అచ్చజలంతో నిండి వుంది. ఈ శ్రీశిఖర మధ్యంలో సాంతమాల తక్కువ హింతాల గపాం, వరుక

వంజరి పద్మకపాదపాలు విండి విడిదీక్యతమై వేత్రవర్షం విరచిస్తున్నై. వదీతీరప్రాంతాలలో అక్కడక్కడ విటపి సమూహంపుండి స్ఫుటకననా భరణాన్ని కుటిలాలకచందంగా కొమరారుతున్నై. విహంగనాదంతో పరస్పరాకర్షణ వికర్షణాత్తచక్రవాకసంవయనంచారంతో, ఉన్నత పురిన న్నలంతో ముఖిత భ్రమరనాద మేదురమైనది హవిస్తున్న కాంతను అనుక రిస్తూంది

పోదరా! ఆ నడివి వరిశీలనగా చూస్తున్నావా! ఒకచోట హృదయంగ మంగా ఉత్పరి కునుషకూటం ఒకవంక రక్తాదబ్ధరూటం. ఒకవైపు మయూరక్రేంకారపు వింకం ఇంకొకవైపు అకను శాస్త్ర ప్రకర్ష ప్రద ర్శిస్తున్న అంచరి జంటపొంకం. ఒక క్రేవ కైరవ ముకుళ సంఘంచేవ ఒక క్రోవ వ్యవముందేవ ఒకప్రక్క చందనద్రుమ శోభకు ఇక్క - ఒక యిక్కతాపమరి అంగుళీవరిత్రమణంలో తాపములలోని దుద్రాక్షరిల్లెక్క. అంత మనోమోహనంగా ఉన్న ఈ తరంగిణిలో ప్రియపానాదులు జరిగిస్తూ వజ్రవిరితావాసంగా ఉన్న గిరికందరంలో వివసిస్తూ, ప్రకృతి శోభలో పరివేషిత ఇక్కడనే ఈ నాటనెలలు వెళ్ళుచున్నాయి. కిష్కిందకూడ ఇక్కడికి దూరమేమీ కాదు. గీతవాద్యధ్వనులు వివివిస్తున్నై. నర్తత్వన మృదంగవాలూ, నృత్యన్యంజాలకంకణ మందోరకింకిణీరవాలూ. గాయపీ గాయకగనరవాలూ క్రుతిరీపమై క్రుతికింపు సంపాదిస్తున్నై ద్యుమణి పుత్రుడు రుమతోనూ, రాజ్యతమతోను హర్షామోదాలు పులికగక్రతుడై బొందుగాక" అని చెప్పి ఆ గిరికందరంలో ప్రవేశించాడు. ఆ ప్రదేశం అన్ని సుఖాలకు ఆదేశం అయినా, అంతగా తన్నాకర్పించిన స్థానమైనా, భార్యావియోగబాధ పరితప్తమనస్కుడుకావటంచేత శాంతికి మారు అశాంతి, సుఖానికిమారు దుఃఖం, ఆనందానికి మారు అమతాపం అంతకంతకూ హెచ్చుపాగింది. చల్లవి పండువెన్నెల్లో, వమీరకుమారకైత్య పరిస్పర్శల్లో, వికపిత కునుమామోదనూనంలో సుఖయమడై కూడ ఒక్కనాడయినా కంటివింద ఏద్రపోలేదు. అణచుకున్నా అగక అంతరాంతరాంతమ పెకల్చు కంటూ వచ్చే శోకానికి అవకుదవుతున్నారు. ఏ వచయంలోనూ ఆయవ

నేత్రాదు తదితానేకాని పొడిగా కనుపించలేదు అన్న బాధకు తమ్ముడు తవ్వడపుతున్నాడు.

లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని అనునయించుట

దినాదు క్రమంగా దొర్లిపోతున్నై, రామచంద్రుడు మాత్రం శేరుకోలేదు ఆయన ఆవస్థా వివారణకు సాధనం గోదరించవి సౌమిత్రి ఆవకాశం కలిగినపుడల్లా దైర్య వచనాలు చెప్పటానే వున్నారు. పూర్వం కష్టనష్టాలు పైకి కెప్పేవాడు కావి, ఇప్పుడు పూర్తిగా గంభీరమూర్తి అయినాడు. తనలో తానే దాపించుకుంటూ, నవ్వుకుంటూ, విట్టారుస్తూ, అంతకంతకు అగాధకూపం అడుగుకు వయనించే ఆలంబన రహితుడవరే అవుతున్నాడు. ఒకనాటి ఉదయం స్నానార్థం నదికి వెళ్తుకున్నారు. మార్గంలో ఆహారార్థం లంఘించిన వ్యాఘ్రం గతి తప్పి ముండ్ల పొద మధ్యలో పడ్డది. శరీరం కంఠకదారా మాతమై రక్తం ప్రవిస్తూంది వెరికి రావటానికి జన పత్నీలు షీట్లనున్నై. లంఘించటానికి ఆ పొద అనాదంగా వుంది రోజుటాంది. కాండ్రిస్తూంది. తోకదుళిపిస్తూంది ఆ దృశ్యం ముందు నడుస్తున్న లక్ష్మణుడు చూచాడు తల్లికొరవరే ఆలోచన మెరిపింది. వెంటనే చేతనున్న కరవాలంతో పొదను చేపించాడు. తోకమందెపై కూర్చుని ధీనంగా తన పైపు చూస్తున్న పులిని వమిపించి దాహాదందంతో బయటికి చేర్చాడు. రాముడు తమ్ముని సాహసం, కృప, అర్హరక్షణపారీణత చూచి అద్భుత పడ్డాడు వెంటనే తమ్ముడా! మంచిపని చేశావు నా తమ్ముడనై నంపికు నే చేయవలసిన పని వీవు చేసి నాకు తృప్తి కూర్చావు పులి, జన్మ సహజంగా క్రూరమైంది. ఆ క్రూరత ఆహారంగా విర్మించిన ప్రాణుల పైనే చూపిస్తుంది జీవులవారణకాగానే వ్యస్తావంచేరి ముఖంగావిడిస్తుంది. తిరిగి ఆకలివేసే వరకూ దానిలో క్రూరత్వం వుండను చూసవుల్లో కొన్ని వ్రామూలు వున్నై ఈ వ్యామూల క్రౌర్యానికి ఆకలి దప్పంతో పదిలేదు. అవనరా నవనరాలతో అంతకంటే పదిలేదు. ధర్మాధర్మాలతో అవనరమే లేదు. వీతి వియమూలు వారికి మూర్ఖులు వ్రాసిన చెత్త పుస్తకాలలోని కారు కూతలు వరప్రాణహింసతో బ్రచకదిమే నాళ్ళ ర్వేయం విజమైన

పులిని స్వరక్షణకు ఒక్క ఆయుధం ధరించి నమీపించవచ్చు. ఈ విష్కారణ క్రూర జీవాలైన మానవ వ్యాఘ్రాలను నమీపించాలంటే ఆత్మ రక్షణకు ఆయుధాలేవు. దీని క్రూరత జన్మ విషం. వాళ్ళ క్రూరత స్వార్థాశ్చాన విషం. దీనిని మెల్లగా మన వెంటకొనిరా, గాయాలు కడిగి. వీరు త్రాగించి చల్లని చెట్టు వీడలో విడిచి పుచ్చుదాం" అని అన్నాడు.

ఆ మాటలు, వాడుతున్న నస్యాలికి వానజిల్లువలె లక్ష్యణనకు ఎక్కడలేని తృప్తి కలిగించినై. మాటాడే అవకాశం దొరికింది ప్రవన్నుడుగా, వివక్షదా సహితుడుగా అన్న పున్నాడని ఆనందించాడు మంద్ర స్థాయిలో "అన్నా; ఇది దైవమటన ఎక్కడైనా పులి పౌరం మర్యలో చిక్కి వెలికి రాలేక వచ్చిందని విన్నామా; ఈ పులికి మనం సాయపడు రామమ కున్నామా; ఈ మటన చూస్తే వీటికి వీడవలె తోస్తూంది అమటన మటన నమర్తదనై, హరికోదండ విఖండనమండమండనై, సత్య ప్రతుడనై, సత్య వరాక్రముడనై పత్ని వియోగ క్షేళంతో పరికపించటం, ఈ పులి ముండ్రపౌడలో ఆనహుంగా చిక్కుకున్నట్లు నాకు తోచింది. ఆయాచితంగా దాటపారులమైన మనచే ఉద్ధరించటం ముగ్ధిపునిచే వదిల క్షేమవార్త అందుకోవటం అనిపించింది. వీనే ఆనన్నుడనైతే వేనే దైర్యంతో ధవిష్కార్యం పొదిస్తాను; అతి దుఃఖం కార్య నాకవకారికదా, క్రియాపరు లలో విన్ను మించిన వారులేరు. దైవ వరాయణుడవు. ధర్మశీటడవు. నవ్యవసాయివి. సత్యవంపన్నుడవు. అస్తికడవు అజిగారాడు విడ్డవు. జనక రాజురీచే పాదములు కడిగించుకున్న వరమ పూజ్యుడవు రామన్న భయంకర సమరంలో రావణుని దళగ్రీవముల, వింశతి కరముల దైర్య హీనుడనై నరుకగలవా; కోకవేగాన్ని నాశనం చేయి దృతి సస్థిరం చేయి పరికారకమైన వ్యవసాయం చేయి. దైవీయుని సంకల్పం ధ్వంసంచేయి. అంతే కాని దురంత చింతతో కాలం క్రోయటంవీకు న్యాయ మేనా; దావిదర్శునదైన మర గురువు గాదేముడిచ్చిన ఆప్త విద్యకు అవ కాశం లేకుండా చేస్తావా; దుష్ట రక్షణకూ, శిష్ట రక్షణకూ కట్టుకున్న కం కణం తెంచివేస్తావా; కన్నుల్లో ప్రాణాలు పెట్టుకుని వీ రాకకోసం విరి షిస్తున్న భరతుని జీవితం బరిగొంటావా; వీవు విద్విద్రుడనై విరిస్తే చతు

స్వాగర వర్ణంతోర్వి కలక్రిందులుగాదా : శిర్వలోకాదు నేలపాదు కావా :
దళకందుడు వీకాక రెక్కా : నహస్ర కంతుడు వహస్ర సంఖ్యలలో ఎత్తి
వచ్చినా : ప్రళయ ప్రభంజనానికి వగుదాకులవలె వీ అవ్యాహత శర
ప్రయోగ వరంవరలో సుఖ్య తిరిగి భూవతితుడుకాదా : అప్పుడే వానకాలం
వచ్చింది కాలవక్ర పరిభ్రమణ వేగంలో శ్చదాలమీద శరదాగమనం రానే
వస్తుంది వీ మిత్రుడు కార్యరంగంలోకి దిగుతాడు నమ్మినబంటు,
విశ్వానసాక్రుడు కార్యం పారించక కాదు వెనుకకు తిప్పనివాడు మారుతి
మన కార్యం తంతో చేస్తాడు. ఆశించని అవకాశం కల్పించిన వీకు అంగ
దుడు ప్రాచార్యులవ గలడు. వీ కార్యం వెనుకకు నెట్టి మిత్రుని కార్యం
ముందుకు వెట్టిన వీకై సుగ్రీవుడు తన వర్వవ్యం దారపోస్తాడు అకొన్న
బెబ్బరి వీ తమ్ముని కూర్చి వీకు తెలియవిదేముంది : రాజోయే యుద్ధ
యజ్ఞంలో రావడాహుతికై ప్రక్కనుండి శౌర్యాగ్నిని ప్రజ్వలించచేస్తాడు. ఈ
కొలది కాలం ఓపిక వహించు. అన్నా : వీ నవ్విదానంలో దాచలేను.
శహస్రం విస్వతాను

ఏదీ మనమిప్పుడు రక్షించిన నామ్రుం : ఇంతలోనే ఏమైంది : ఈ
సంఘటన నా సంకల్ప బలం వీ షేమానికి నేను ఏమి సంకల్పిస్తే అది
అవుతుందని నా తల్లి ఆశీర్వదించింది. ఆమె అనుగ్రహమే ఈ ప్రదర్శనం.
ఎన్ని విధాల చెప్పినా వీవు పూరణ పొందటం లేదు కొంది ఓనాదుగా
నాతో మనసిచ్చి మాటలాడటం లేదు విన్నేవిరంగా ప్రసమ్నట్టి చేయగలనా
అని ఆలోచిస్తూ నా తల్లిని ద్యానించాను. ఆమె అంతా చక్కబడుతుందని
చెప్పి అంతర్హిత అయింది ఆమె కల్పించిందే ఈ దృశ్యం. ఇది నెపంగా
వీవు దాపించటం; నా కవకాళం లభించటం, వీవు ప్రసమ్నదవు కావటం
జరిగింది నా సాహసం మన్నించమంటూ పాదాభివందనం చేశాడు.
ప్రియమూర రాముడు తమ్ముణ్ణి లేవదీపి గారంగా కౌగిలించుకుని తమ్ముడా
అర్ధరాగం దూరమై అల్లాడుతున్న నమ్మ తిమిరంలో మంచి తేజస్సులోనికి
తెచ్చిన వీ సాహసం మనస్వలకు కాదు ప్రళంసకు పాత్రమైంది. మీ వచన
లేని నమ్రుంలో వీవుకూడా లేకపోతే ఈ రాముడు విజంగా వెర్రి రాముడే
అయ్యేవాడు. వీ మాటలు, రక్తీ. హితమూ, నెయ్యమూ, నక్క శౌర

దర్బారు వెలార్చటంతో, కాత్యవినాశకారి అయిన దుఃఖాన్ని వివర్ణించాను. దైర్య కంఠకంధరించాను విక్రమంతో నీ వాత్మానుసారం కొలాచితై ప్రతిషిప్తాను. శరదాగమనంతో ఈ నదీ, మిత్రుడు రవిపుత్రుడూ ప్రవన్ను లొకారు. వీరుడైన మగవాడు ఉపకారికి ఎప్పుడైనా పేరు ఎలాగైనా చేస్తాడు కూర్చుంటే మరచి ముననకోటి నొప్పిస్తాడు. సంశయంతో పవిత్రేడు" అని అన్నాడు. ఆ మాటలకు లక్ష్మణుడు "అన్నా! నీ పవిత్రు వర్ణం జరిగి తీరుతుంది. వనచరవతి అర్హ వేళ పని గొంటాడు. నావకాలం గడవగానే అరివిదురంలో చెందుడువు కొవి. అంతవరకు ప్రవన్న మతివై ప్రొద్దులు పుచ్చు" మన్నాడు. ఇద్దరూ లారం తగ్గినట్లుగా రావిస్తూ నదివేరి కృష్ణానీరు పాత్రలతో జలం గ్రహించి అవాసానికి అడుగుదెంచారు. ఆహారం స్వీకరించి విశ్రాంతి తీసుకున్నారు.

వ ర్ణ ఋ తు వ ర్ణ న ॥

కాలవిర్ణయ కావ్యంలో లోకబాంధవ కవి ఒక్కొక్క పుటవిండిస్తున్నాడు ఆనాడు ఆకాశం మేఘావృతమైంది. నెమిళ్ళ గుంపులుగా వెలికి వచ్చి క్రింకారం నలుపుతూ, వృత్తం చేస్తున్నై. చల్లని తెమ్మెరలు విరివిగా పీస్తున్నై పోదరులు కింకారం చేయడం కేవలం వంశవృత్తో హాయిని ఆమఠవిస్తూ, రాముడు తమ్ముణ్ణిచూచి "పోదరా! వృష్టికాలం బాగా వచ్చింది. పెనుకొండల్లాగా ఆకాశాన్ని జలతర్రాజీ ఆక్రమించి అనవీకలం అంకా తిమిరావృతం చేస్తూంది. దివి, దివకరతీక్షణంతో అర్హ వంలోని రసాన్ని త్రావి సవమానగర్భయై రసాయనాన్ని ప్రవవిస్తూంది. మేఘాడు, ధరణి ధరాగ్రభాగాలలో విస్తారంగా వికపించిన అడవ కుసుమాలనుకొని వేడివేయి వలంకరించాలని వినువీడికి పోతున్నై అక్కడక్కడ వంశకంజాయ రంజిల్లంగా. అంతంలో పాండిరప్పిగ్ధంగా పున్న ముల్లులను చించి వీరగుద్దలు కట్టిన పుండ్లువలె ఆకాశం గోచరిస్తూంది. మందమారుత బృందమై, పాంధ్య రాగవటీర రంజనమై, అత్రం ఆపాండు రమై అత్రయుక్తి, కామపరి పీడితునివలె కానవస్తూంది. పుర్యవంత వర్షయై, మాత్మ కాండములతో తోగుచూ, దోదాయమానమైన సీతలాగా భూమి

బాష్పాలను రాజస్త్రాంతి. జలధరగర్భ ముక్తాబా, లలిత కల్పానవికర సుర
గుళిరాలా, తైతక కుసుమ పరిమళాలా, ఈ కాలములో చేరంతో
జాత్రుకొనవచ్చు మొగలి రేకుల దూతో విండి, వికపితారున సూనాంతో
వెల్లివిరిసి ఈ గిరిధారాభిషిక్తురైన సుగ్రీవునివలె బాష్పిల్లుతుంది.

మట్టులు కృష్ణాజినాలవలె, జలధారలు యజ్ఞోపవీతాలవలె చరిగిరి
విండిన గుహలతో కొండలు క్రుకులు పరించే ద్వితీయాశ్రాం ఒప్పుతున్నై.
కదావిరింగరు మెరుగుల వంటి మెరుపు కొరడం మాతానికి వండురుతున్న
వటువులాగా గర్జన హేషతో నభం హేషిస్తూంది అయ్యో! తమ్ముడా!
ఆ మెరుపు చరిస్తూంటే, రావణుని అంకంలో వ్యవస భారంతో కంపించే
సీత గుర్తు వస్తూంది కాదు మొగిళ్ళతో క్రమ్ముకున్న దిశలు దంపతులకు
పాతలై, విభాగం ఏర్పరించగా రావించాన నష్టగ్రహాల్లదీధితులతో
ఎనకమెనగుతున్నై. వర్షాగమనానికి పుత్యుకలైన కొండవల్లెలు అచ్చ
టచ్చట అవిరివస్తుంటే కామనందీపనం పొందే కాముకుల్లాగా చరియల్లో
కొమరారుతున్నై. యుతువుల్లో వానకాలం సుఖ విశ్రాంతిలకు మంచి
సమయం దూకే సమయింది చల్లగాలులు వీస్తున్నై. వేదజలం ఇంకింది.
వీవనంలో అవసరంకీసింది. దూరస్థులు స్వారములకు చనుదెంచుతున్నారు.
జైత్రయాత్రలు మంచి భూపతులు వ్యరాష్ట్ర పాలనలో మగురువుతున్నారు
మానవసరోవరవాన లాలనలైన రాజహంసలు ఎక్కడ దాగినవో.
చక్రవాళులు ప్రిమార్చి బాపి ప్రియాప్తితో సంకపిస్తున్నై. ఏకధారగా
సర్పాలు వ్రేలాడినట్లు వానచారలు పడుతున్నై. దారిలో బండ్లపయనం
ప్రదేలకు ఇకపాగదు క్వచిత్ప్రకాశమై క్వచిత్ప్రకాశమై, క్వచిత్క్వ
చిత్కుధరకాండ విరుద్ధమై, తరంగదారన రహితమైన అంబుధిపోయిన
వదీమతల్లులు సర్వకడంబ పుష్పక్షేపంతో తైలచతు సమాశ్రాంతమై
వివిధాదణకాంతుల వీనుచున్నై రేకులు వరదవీచులావి సరిపడక దోతు
కుంటూ, చూకుంటూ పారిపోతున్నై. రసపూర్ణములై పల్పముల
కాంతితో నేరేడుపండుపండ్లు గారివివయవ పడగా, వాటివీ, ఆవక్ష్మమైన
మామిడికాయలనూ, బాలబాలికలు పరుగుడతీస్తూ అండుకవి తింటున్నారు.
బలామూలికలతో, మెరుపుచెక్కింతో సమరాంగణతో సుత్తమాశంకులు

మీంకరిస్తున్నట్లు మేఘాలు గట్టిస్తున్నై. నవ్యసంతతి జరిగి తవిచెందగా, వెమికు సృత్యంచేస్తుండగా, మబ్బులు వానకడుస్తుండగా వనాలు అవరాహా వేళ చూడముచ్చటగా ఉన్నై సరిండాంతో బలాక, బలాకలతో కూడి ప్రయాణస్తున్న జలపాండ్రాణి గిరిశరాల్లో ఆగిఆగి మళ్ళీ ప్రయాణం పొగిస్తున్నై గర్భవారణతై మేఘాంబి కామంతో మింటపైకి పోతున్న కొక్కెరమందు గారిచే కడలుతున్న తెల్లరావర పూ తోరణంలాగ కనువిస్తుంది.

ఇంద్రకోపముల సంతానం పచ్చికబయళ్ళలో ఆచ్చటచ్చట విండి ఎర్రపట్టుచీరపై ఆకుపచ్చ మొగ్గలుకట్టిన్నట్టొప్పి ధరణికాంత రామచిరుక లెక్కచీర దాల్చినట్లుంచి నదీకాంతిలు పొగరసరసువి జేరుతున్నై. నలాహూలు మేఘపటలానికి రాలిన్నై. వెన్నుడు విద్దురకూడుతున్నాడు. కాముకలు ప్రియునిపజ్జకు పరచుచున్నారు. నెమిళ్ళ ఆటలతో, కడంబాలు పూలకొమ్మలతో, ధరణి నవ్యసంతతులతో, పచ్చికబీళ్ళు ఆలతో, కోడెలతో విండి తన్నులపండువు కలిగిస్తున్నై వెలయేళ్ళ పొంతం క్రంతలలో మడించిన ఏనుగులు గేడగిపూల వాపవం మత్తుకబంటిత్రాగి గిరికూడన్దకత్తురి మోతలను ఆనందిస్తూ, నటచ్చివల నాడంతో కలిపేట్లు మీంకరిస్తున్నై ఇచ్చపచ్చినటు పూడేనెల త్రాగి క్షణంలో మత్తునకూరే ఆకులు పరదారాదీతాలై, దిగాలన కపింబళాల్లో వ్రేలాడుతున్నై. నైలవనప్రాంతంలో స్వరమండపొతున్న మదనాగం ఉరుసుగా వివి, ఇంకొకనాగం మీంకరించి పొగరుతో పిలుస్తున్నట్లుగా క్రమించి తటాన వెనుదిరిగి తొంరమెత్తి గిరులు మార్కొగేలాగా మీంకారంచేస్తుంది. మయూర మరుకర మడికరులవిరంగా, కొన్ని వసులు అడుతున్నాయి. కొన్నివసులు పాడుతున్నాయి కొన్నివసులు మత్తులోన్నాయి అద్దన కడంబపుష్ప రుచిరమై, మూర్న వాటిపూరమై, మయూర సృత్యంపితమై పానశాలంవలె కొన్నివసులు ప్రమదం కూరుస్తున్నై ఇంద్రదత్తమలూ, న్యవ్యములూ అయి ముచిముత్యంవలె శామరప్రతాంపై నిల్చిన వర్ష మిండువులను పలువన్నెలుకం చక్రవాకనమితి పిపాసతో క్రోలుతున్నది.

ద్రమరకంత్రి న్యనంతో, మందూక కంఠతాళగతితో, అంబుదమృదంగ రవంతో కావనాదు వంగీకవర్ణవలె కనులకూ, వీనులకూ విందుచేస్తున్నై.

తీరస్థ వృజాల నుంచి రాలివడిన ఫలపుష్పాలను కైకొని ఒడ్డు ఒడసుకుంటూ కూర్చున్నానై తటివిన వోధలు తేమతూ వ్రాణవతియైన పాగరునకు ఉపహారాలు అందించుటకు పోతున్నారు. సంరతవృక్ష దారకు తోరచెడిన తామరపూవుల వలె చక్కగా వికసించిన కడంబపుష్పాలపై తుమ్మెదలు వ్రాడుతున్నై. చందలు అవసరమే గమనిస్తారు కాని హీన మైత్రియని ఎంచుకుదా; నమ్మదగజేంద్రం. ప్రహృష్టగవీంద్రం మరుచి మద్భూతరచేంద్రం. క్రాంతమృగేంద్రం, పరిశేలిత విర్రచేంద్రం, కాంత సరేంద్రం, సంఘటిత పేషుబృందమైన వర్షణుతువు జీవకోటికి జీవనాధారం కదా; వర్షదారతో ధరణీతలం చిమ్మచీకట్లు క్రమ్ముతున్నై. రిప్పు రిప్పున గాలు విస్తున్నై. ఎడలు కూలములు కూల్చుకుంటూ పారు తున్నై ఆ వేగంలో దాడులవస్తున్నై. జనతాటిపిక్కులైన ధరణీ పతులు స్వీయవైరవాన్ని తరచుగా చూపించినట్లు, ఇంద్రదత్తమై, మరు పితమైన పేషుమందరిచే ఆధిపిక్తమై ధరణీవరాణ శ్రీయతంగా తమ నహజ పాండర్యరూపాన్ని ప్రకటిస్తున్నై చుక్కలతో కూడిన గగనం కాదమేమూ మనుగులో కప్పవడింది. చివారరుడు ఏమూలవున్నాడో తెలియటంలేదు గ్రీష్మభీష్మంతో తవ్వమైన మేడివి జలధారలతో తృప్తి కన్నడి వర్షం చీకటిగోర్లంలో నంటినట్లైంది చిక్కులు తెల్విణపిన్నై. ఇక చిత్తేదో ఎరుకవడదు కొందరిపై నుండి దిగుతున్న విర్రులు దానికర్థంగా ఎద్ద గుండుదాకి చిమ్మన గ్రోవితో చిమ్మనట్లు చిందలుంటే తరిసిన గుహలనుండి ఆ చప్పుడు ద్వీగుణీకృతం అవుతుంది దేవ లోకంలో మదనతులు మదనకఃసంలో పెనుగులాడుచున్న తెగిరిలిన ముత్యాలాగ వదగండ్లు వరుతున్నై వీరజాతలు మునుగివములు కాగా, జాజలు వికసించి సూర్యాస్తమయాన్ని చూచిస్తున్నై

త్రోవదా, దొంకిలీ తెలియరాకుండా ప్రవాహంతో, తిమిరంతో ధరణీపంకింపై వుండటంచేత నమరంచేస్తున్న వైన్యాచిపతులు తమ వరుచి వికీ విక్రాంతినిమిత్తం ఆజ్ఞలు దేగలవే సంపుటన్నారు. క్రావణం గతించింది.

బాద్రవదం వచ్చింది వేదవిదులు ఈ సమయంలో సామవేదాన్ని చాత్ర గణంచే ఆధ్యయనం చేయిస్తారు. మన తమ్ముడు భరతుడు అయోధ్యలో గృహకృత్యాలూ, సారానావిధులూ వదలి, వ్రయోజనకరమైన పూర్ణాల సేవించి, ఆషాఢం మొదలుగా చాతుర్యవ్యయ ప్రకవిస్తుడై పుంటాడు. ఈ సమయంలో, పురం వెడలి నేను వచ్చేటప్పుడు పోయిపోవబడిన దుర్బలదూతా రావమువలె నరయూనది భీకరంగా ద్వవిస్తూ ప్రవహించుతుంది. బావుకమయిన ఈ కాలంలో బాధితనైరి వదాడుడయి సుగ్రీవుడు దుఃఖించు తుంటే నేను విగతదారుడనయి వదీకూలంలోని వృక్షంవలె క్రమంగా అర్చితో కూరిపోతున్నాను ఆశ్చర్యకాంతం వరకు మందుతున్న శోకా నలం అణచిపెట్టి పుండలం సాధ్యంకాకుండా వుంది. మిత్రుడు శత్రు వదాంతంలో అజ్ఞాపించి వన్ను అడిగినప్పుడు, దారులు అగమ్యులగుట చేతను, బహుకారం బాధావియోగంతో బాధపడినాడన్న జారిచేతను మన కార్యాన్ని అపింపుటాను కావి; ఈ పరితాపం మాత్రం ఆవుకో రేకుండా పున్నాను చిరా ఓర్పుకుంటాను. ఉపకారం తెలిసినవారు కపి వీరుడు యుక్తసమయంలో వస్తాడు తనవంతు కార్యం శ్రవ్యక నెరవేర్చుతాడు ఆతడు అంత కృతఘ్నుడయితే అప్పుడే ఆలోచించు కుందాం. ఆకవితో మనమన్న సమయంవరకూ ఆగుదాం" అని అన్నాడు.

కామంలో గతించుచిన సుగ్రీవుణ్ణి హనుమ హెచ్చరించుట

మేఘాలూ, మెడపులూ తొలగినై. హంసారవం శ్రీమంతంబై చెరిగింది. వెన్నెల ఓక్కుల వెలిగింది వినువీరి విమలంగా మెరిగింది. అది కరదాగమనంగా హనుమ గుర్తించాడు మహాభోగదాగ్య సమృద్ధుణ్ణి, కామవరకంఠుణ్ణి, నజ్జనమార్గదూర్ణుణ్ణి. దర్శనాతికిక్తుణ్ణి, వివివృత్త కాద్యుణ్ణి కామిని సంగతైకవిపుణ్ణి మనోరంజనీతో ముడించినవాణ్ణి, రేపవచ్చు కామినిపానలోడుణ్ణి. శాంతో, దారతో ఉవారణాల వివోచితై పుష్పవాణ్ణి, సారానాధారం మంత్రులమీద శ్రోపి అంతఃపురాన్ని వీడని వాణ్ణి, రాజ్యకంఠంకంటే కామకంఠం మనమని వమ్మినవాణ్ణి, విమర్శనా రహిత కార్యచదుణ్ణి, విదేశపరిజ్ఞాన కూన్ముణ్ణి వమించాడు. తన రాక

తెలిపాడు. ప్రత్యుత్తరం రాలేదు తత్త్వనంవన్నుడు, కాలవేది, హితవ
ద్యయన యవార్థయక్తి చూడకగింతకాలం చూచాడు వేదిపుంతకగిన
కాలం వేచాడు పింహగర్వనం చేశాడు. ఆ ద్వవికి కిష్కింధ మూలంగా
కడలింపి తప్పకాగిన మైకంలో ఒడలుమరచి విడిస్తున్న కయనం
వూగింది ఆ వూగుతూగులో పాపం ప్రభువు భూవతితుడైనాడు మత్తు
డిగింది. మనస్సు కడలింపి ఈ ఆకాలగర్వన ఎక్కడిదని అరిచాడు ద్వార
పాలకుడు జరిగినదంతా వివరంగా చెప్పాడు అచరిపడి నెంబనేకొని
రమ్మని అజ్ఞ ఇచ్చాడు. హనుమ అంతిపురానికి వచ్చాడు. సుగ్రీవుడులేచి
అహ్వనించి ఆవరించాడు. రాకకు కాలం అడిగాడు.

పామమ్మడు తామయిన పామిరి వినయంతో "ప్రభూ! పీకు
కావలసిన కార్యం నెరవేరింది. మిత్రకార్యం ఒకటే మిగిలింది" అని
వచించాడు. "ఏమి మిత్రకార్యం?" అని రవిసుతుడడిగాడు. హనుమకు
అగ్రహం వచ్చింది విగ్రహించుకున్నాడు కాంతంగా, వర్మగర్వంగా,
మితంగా, హితంగా "మిత్ర దత్త రాజ్య శ్రీపతి! నావరపతి! కాలం
గుర్తించి, కాలానుకూల కార్యంచేపే భూపాలుడు యశస్సునూ, శౌర్యాన్ని,
రాజ్యాన్ని పృథ్విచేసుకుంటాడు. దండమూ, సుహృత్కాండమూ, కోళ
బలమూ వుంటే రాజ్యం వస్తుద్దంగా వుంటుంది వృత్తవంపన్నుడవగుటచే
వీ బుద్ధి విరక్తయవడంలో వయవిస్తూంది ఇకనైనా గుర్తించి కాలం
మిత్రకార్యార్థం యత్నంచేయి తన కార్యం వడలుకుని మిత్రకార్యానికి
తొందరించేనాడు ఎప్పుడూ అవర్తాదు పొందడు. కాలాతిక్రమణం కలిగిన
పిమ్మట ఎంతచేసినా అకర్ణ కృతఘ్నుడంటారే తాని కృతజ్ఞుడనడు. విశ్వాన
పాత్రుడయిన మిత్రుడు చేసినపేరు మరవడు వరికదా బ్రహ్మినివ్వాత్సు
కృతజ్ఞుడుగా బ్రహ్మకాదు లోకంలో మిత్రకర్తపార్థక్యంగం మిత్రుడు
దొరకటం దిగ్గతం. వీ ఆచ్యుష్టంకె అది పీకు లభించింది దాన్ని వ్యర్థం
చేసుకోవటం అక్కహత్యా వ్యర్థకం. రామప్రభువు మిత్రమాత్రుడే కాదు
మనూ! దురంత చింతారాన్ని త్రోసిపుచ్చి విష్ణు వర్ణించిన దయా
మూర్తి. కపిజాతిని లోకం వస్తుతుందా? ఆ మహాబియ్యడు వస్తుడు.
వశ్యప్రతిజ్ఞుడయినాడు. మరి పీచో—

సుగ్రీవునితో హనుమంతుడు సీతను వెదకించుమని చెప్పుట

అన్నమాటను దాటావు కాలం మీరిందని కూడా గమనించలేదు. ఇప్పుడైనా మేలుకుని గడువు దాటకుండా సీతాస్వేషణం చేయును. విర్రయించిన సమయం ఇప్పటికేంత దాటిందో గమనించావా? ఆయన ఎంత శాంతుడో ఎంత గంభీరుడో, ఎంత మిత్రవాత్సల్యం కలవాడో పీకింకా తెలియలేదు. వీతో చెప్పిన గడువు గడిచిందని ఆయనకు తెలుసు. తన కార్యం సత్వరంగా జరుగవలసిందనికూడ ఎరుగును. ఐనా ఇంతవరకు ఆ విషయాన్ని కూర్చి నిన్ను హెచ్చరించలేదు. వీవంశాన్ని సముద్ధరించిన మహానుభావుడు అజేయుడైన వీ అన్నను ఏకదాణ ప్రయోగంతో ఇహ లోకాన్ని తప్పించాడు. ప్రవాపివైన వీకు మహాభోగాలు సమకూర్చాడు. భోగలాలసుడవైన వీవు వియోగభారంతో క్రుంగిపోతూ, పీకోసం నిరీక్షించుతున్న మిత్రుణ్ణి నిర్లక్ష్యం చేశావు. భూమాత పాపులనెందరినైనా భరిస్తానుకాని ఒక్క కృతఘ్నుణ్ణికూడా భరియించలే"నని మొరపెట్టుకుంది. ఇతరులు హెచ్చరిక చేయకముందే కార్యం ముగిస్తే, కాలాతిక్రమణ దోషం కలుగదు. చెప్పిన తర్వాత చేస్తే అతిక్రమణ దోషం అనుభవించకరప్పదు. ఆయనకు వీవు చేసే వుపకారం ఏమీ లేదు. ఆయనచే వీవు పొందిన వుపకారానికి వుపకృతి మాత్రమే ఇది. చృపి మతిహిత చరితుడవైన వీవు ఇంతకాలం ఎందుకు అగాఢా? వీవు చేయకపోతే ఆయన కార్యం అగుతుందనుకన్నావా? వెర్రివాడా గుండ్రాయి దాస్తే పెండ్లి అగుతుందా? దనువును ఎక్కువెట్టి శరంగుణంలో కూర్చితే శత్రువు సీతను దెచ్చి పదార్పణంచేసి శ్లమాభిక్ష కోరుతాడు. కాదా త్రిడువనాలను దగ్గం చేపిణవా? సీతను సాదిస్తాడు. వీవెంతటివాడవో, వీ మాట వింటం ఎంతదో చూడ గోరి ఇంతవరకు అగాధు. సీతాస్వేషణ కీర్తి వీకు దక్కిందామని వుదాసీనంగా వూరుకున్న రామచంద్రుని బిడార్యం కొనియాడవలెకాని వీవు చేపేపని అనుమతి ఇస్తే ఆయన సోదరుడు సౌమిత్రి ఒక్కడే ఆ పని చేస్తాడు. కపిరాజా! ఒక హెచ్చరిక. రామాగ్రహం కంటే లక్ష్మణాగ్రహం ప్రమాదం. ఆయనకు అన్నకుమిందిన దర్బాలా, వత్సాలా, అయ్యలూ, అమ్మలూ వావివరునలూ, వీతివియమాలూ లేవు. ఆయనకు

ఏవవకారం తలపెట్టావన్న భావం తలపునకు రాకముందే కార్యక్రమానికి పునక్రమించు. యుధానాదు పీలో రాసీయకు అనిమిషదైత్యహరుక ఖగాహి గణం ఎత్తివచ్చినా రవంత చరించని ఆ కోడందారికి రావణ దొక లెక్క కాదు. సీతమ్మ జాడకొరకే వేదివున్నారు. వెంటనే సమర్థులైన కపికోటిని రప్పించు. మంటిలోమా, మింటిలోమా, మంటిలోమా, పీటిలోమా పాహునంతో నంచరించగలవారిని నిర్ణయించి ఏయ మించు పీ అజ్ఞ అయితే కోటానుకోట్లవనాదులు అందుకు పిద్ధంగా వున్నారు. ఇక పీ అజ్ఞ ఒకటే అలస్యం అని అగాదు. ఆ హెచ్చరిక విన్న సుగ్రీవుడు పీయి పీరిపించి ఈ విశాల విశ్వంలో ఎక్కడవున్నా కపురంతా మహిమ దినాల్లో కిష్కింధకు రావలసిందనీ, రాకపోతే ప్రాదాదు దక్కవనీ నా అజ్ఞను ప్రకటిండు. అంగదుడూ, పీఘ, హనుమంతుడూ కలసి అపవిత్రావ్యేషణకు అంకురాహంబం చేయండి అంటూ లోనికి విప్లవమించాడు.

శరత్తులో శ్రీరాముడు పీతావిరహంతో తపించుట

వానరు వెషకాడగా; ఆకనం విర్మలం కాగా; చంద్రమండలం విభుద్ధం కాగా; శరత్కాంత వెన్నెలచందనం అలందుకోగా; క్రోధిరేకు అలము ముఖాన్ని అందగా; అనుకున్న నమయం అతీకం పొందగా; మావికలైలాగ్రవహపీనుడైన రాముడు జానకిని మానవంలో విలుపుకుని శోకంతో తపతాపించుకూ: "ఈ రాత్రి నాకు కవరాత్రివలె జాగరణ కారణమే అయినది. ఈ శరత్కాలం రాకా సుధాకర కిరణ శైత్యానికి సీత నన్ను కలంచి ఎంత నంతపించునో; చూచరాడుతుంటే హంసారవం గుర్తు వచ్చి సీతను తెలుసుకునేవాణ్ణి. ఇప్పుడు ఏ ద్వంద్వం విని సీతను గుర్తిస్తాను; ఆమె ఏ ప్రదేశంలో వున్నదో. అక్కడ ఈ శరత్కాల శోభ ఈ విధంగానే వుంటే ఆమె ఎలా తరించగలడు; ఆ నర్వాంగసుందరి నా దండ లేకుంటే; ఈ గిరులు; తరులు; వదీమారు; నరమ్ములు; పుష్ప వనాలు ప్రియం కూర్చులేకుండా వున్నై. ఒంటిగావున్న వేళ జక్కవ జంబరవం వింటే నన్ను దాపి చిక్కరి దీమరాలైన సీత ఎంత దిగులు

పడుతుందో, కారదగుణనారాదస్పారుడైనమాడుడు వియోగకాతారమైన
 సీతను పృథ్వీకారణంగా కారింపక పుంటాడా? ఏం చేసేది? ఎంత కాలం
 వ్యవసం భరించేది? కాలం గడచినకొద్దీ మనోవ్యధ మాయమవుతుం
 దంటారు; మరి నాలో ఆ మార్పు రాదేంపేకు? ఇన్ని కోట్ల ప్రాణులకు
 హింసకారణమైన శరత్కాలం నాకింత విపత్కాలం ఎందుకయింది? ఈ
 శోకానికి అంత మెప్పటికీ నా ప్రాజ్ఞేశ్వరీ నమాగమం ఈ జన్మలో నాకు
 లభించుతుందా? అంటూ; చాతకం వీటికై పురుహూతునికోసం మొర
 పెట్టినట్లు సీతకోసం నాపోతున్నాడు ఏకాంతంగా సీతాకాంతుడు దుఃఖా
 క్రాంతుడు కావటం లక్ష్యములు చూచాడు. "ఇంద్రియ విజేతయైన అన్న
 హిందుకున్న విరహతాపానికి కేవలం లౌకిక కామం కారణం కాదవి
 గ్రహించాడు. ఏకంగా వున్న పదార్థాన్ని మధ్యకు విరిచై అంటివుండి
 కూడ ఒక లాగం వారిపోతుంది అలాగే పూర్ణమైన తేజస్సు భౌతికంగా
 ద్వీదావిభాజ్యమైనప్పుడు రెండు కలపినప్పుడే విండుగా వుంటుంది ఏ
 ఒకటి దూరమైనా వెలితి తప్పక కనువిస్తుంది అదే అన్నలో కను
 విస్తుంది" అని మదిలో తావిస్తూ సత్యుడై గిరి శిఖరాగ్రాన్ని
 చేరుకున్నాడు

లక్ష్మణుడు రాముని దుఃఖం నివారించుట

త్వరితంగా వస్తున్న తమ్ముణ్ణి రాముడు చూచాడు "సోదరా!
 కూర్చో. నీవు ఫలజలాల విమిక్తం పోతే తోచక ఇక్కడికి వచ్చాను.
 మనప్పేమీ బాధలేదు మాటిమాటికీ మీ వదిల మనస్సులో విడుస్తూంది.
 ఏమేమో వికారభావాలు కలుగుతున్నై ఈ ప్రకృతి సీతారూపంగా
 నన్ను తిన్నాడివి చేస్తూంది. చిన్నవాడవైనా నీలో ఇంత విగ్రహం
 ఎలా విల్పిందో నాకే ఆశ్చర్యంగా వుంది" అనగానే ఆ మాటకు
 హిమిత్రి పిగ్గుకోరం వండుకుని చిరుహాసం చేశాడు తలవంచుకునే
 "అన్నయ్యా నీ విగ్రహం నాలో విక్షిప్తం చేసి లోకానుగ్రహంకోసం
 సంపర్క భావంతో మరుగుతున్నావు. కాకపోతే నానప్రస్తుతమైన
 నీకు ఇంద్రియ వికారాలేమిటి? అయినా మితిమీరి లోక

క్రీయస్సు కోరరాదు ఏ లోకానికి ఆదర్శంగా వుండకంచావో, ఆ లోకమే అహంకారంతో, అజ్ఞానంతో అతి కాముకుడు రాముడని అడిపోసు కుంటుంది అనలేమిదో దానికి అక్కడలేదు దానికి తెలిపిందీ, దానికి తోచిందీ, దానికి కావలసిందీ చర్మం అంటుంది నృప్తికి ఆ లాగం ఎప్పుడూ అవసరమే, కేవలనత్యం క్రియాశాలి కాదుగదా! రజస్తమస్సుల తరతమ భేదాల సంయోగం చేతనే కదా జననవృద్ధి క్షయాల సంప్రాప్త మవుతున్నై ప్రత్యచైతన్య మాత్రంగా వృందనం కలిగిస్తుంది వీవే ఒక పారి నాతో అన్నావు కాంతవర్తనుణ్ణి చవచి అనీ, పాదువును బీరువనీ, విల్లిప్తజ్ఞ వ్యర్థజీవి అనీ లోకం పిందవేస్తుందని ఆ లోకం వోళ్లే విమ్ము అతికాముకుడవనో, వీడకాముకుడవనో, వెర్రిపెంగళవ్వవనో అంటుంది. నత్యంగా చూస్తే ఒకడి బాదతో కాని, ఒకడి ముఖంతో కాని, ఇంకొకడికి ప్రమేయం లేదు. ఐనా, గురివిప్పిడిగింజ తనకున్న వలుపు వంగతి వదలి వగడానికి తూటున్నదని పరిహసిస్తుందన్నట్లు వరులను నిందిస్తారు. అందుకే “అతిసర్వత్ర వర్ణయేత్” అన్నారు పెద్దలు. వీవు పొందుతున్న పరితాపానికి నాకు తెలిసిన కారణం లోకానికి తెలియదు. చెప్పినా వినదు. కనుక లోకం కోసమైనా ఆత్మరతి మాని, బాహ్యేనికి తెలిపే ధృతి దరించు. మనం కార్యరంగంలో డిగటోతున్నాం దేవతాప్రీతికోసం సంధ్యావందనం చేయాలి. వీ మిత్రుడిచ్చిన మాట ఏపాటిదో చూడాలి ఇక కాలం వ్యర్థంగా గడపకూడదు అరణ్యవాస సమయం సమీపంగా వుంది అవ తం భరతుడున్నాడు అన్నిటికంటే వడిన అన్వేషణం, అసంతరం శత్రు ఖండనం కర్తవ్యానికి ముందున్నై. ఇంతకూ “మా వడిన జీవించి వున్నదా! ఉంటే ప్రిరచిత్రంతో వుందా!” అని బెంగవడుతున్నావా? ఆమె జీవించి వుంది వీ రాకకోసం విరీక్షణ చేస్తూంది తనకవకారం చేసిన రైతుకుని బావు నమూరింగా కాంక్షిస్తుంది ఇక ఆమెను ఏ ప్రాణి స్పృశించలేదు అవకారం చేయలేదు. పాహవిస్తే అగ్నిని సమీపించి శంభాట ఆహూతి అయినట్లే ఆవుకుంది పంహారవేళ అయింది. పం జలాట తెచ్చాను. మంచి తామరపత్రాలు కూడా తెచ్చాను. అరణి తరచి బూరుగుదూడిలో అగ్ని ప్రతిష్ఠించి దాని ద్వారా వెలుతురు విమిత్తం, వేడిమి విమిత్తం దూరంగా నెగడు వేళాను. తుడిచి ముతయనం చేయ

వచ్చు. పోదాం రమ్మంటూ లేచాడు రాముడు కూడా లేచాడు. ఇరువురూ తైలాగ్రంఘండి ప్రకృతికోట తిరికిస్తూ గుహకు బయలుదేరారు.

శ ర ల్కా ల వ ర్ణ నం

దారిలో భాముడు, "పోదరా శరత్కాలం ఎంత మనోజ్ఞంగా వుందో చూడూ పరస్పరము వివిధా వర్ణించి దరణీ కాంతము తృప్తి పరచి ధన్యుడయినాడు" పైరువచ్చు పల్నాస్మితాలైనై. జలధరాలు జల భారం తగ్గటంతో బడలిక బావుకుంటానికి విశ్రాంతి స్థానం చేరుకున్నై. ఏనుగు గుంపులు దండుగట్టి ఒకచోటినుంచి ఇంకొక చోటికి పోయినట్లు కారుమట్టులు దెనలకు కాటుక పూసి వెలివోయినయి అంబుగర్బాలూ, వేగవంతములూ, బహువిధ కుసుమ వాసనా భరితాలూ, జ్వంభితాలూ అయినవింగోయి గాలులు వీచి వీచి నిరతిగొన్నై మదవారణ వారిధర మయూర విరవిన్యాయ ఒక్కపారిగ అగిపోయినై. వారిధారలచే నిర్మల ములైన శైలాల్లో ప్రస్థాకులు చిత్రవిచిత్ర వర్ణాలతో లిప్తమయిన విధంగా కనుపిస్తున్నై. ఏదావతి నవనంగమ కాలంలో అవ్వలి మోము కలది కాగా కేవలం పిరుమిలు మాత్రం కనిపించినట్లు, శరత్కాల కూలంకష నైకకపాణి మెలమెల్లగా చూపుతుంది శారదీ తన శారవత్సం తారా గణానికి, తరణికి, చంద్రకిరణాలూ; వారణ శ్రేష్ఠములూ పంచుతున్నది చూడూ శారదగుణం కలదీ. నానా రుచిర ద్యుతి మంతమైనదీ అయిన నవ్యశ్రీ, బాలారుణ కరణోదితమై వీరేశాకరంలో వెరనెరి చూపిస్తుంది. పునఃపార వృక్ష సుమవాసనలై; మదషట్పద యుతాలలై; మత్తవారణాలకు గాడ్చుకొవమయి దర్శం రేకెత్తిస్తున్నై జంట జంటలుగా శైవరినీ పులిర తలారనుంచి అరుగుదెంచి సరసుల్లో క్రీడిస్తూ, రెక్కలు విచ్చి ఓలాడుతూ, పువ్వులు బుక్కామ వలె పేలివిండా అలంకృతి; చక్ర వాకములూ, చక్రాంగములూ వింతగా విన్వోపించుతున్నై మదమెత్తి తిరిగే మాతంగ యూధంబోనూ! క్రావ్యి తిరిగే కోడెలంమా; వీరు తేలిపారే విమ్మగా వంతతిలో ఋతులక్ష్మి ఎన్నోవిధాలు చెన్ను మీరుతుంది. ఆకనంపంక చూచి; అక్కడ చుక్కయందటంతో ఆశ వదులుకుని తమ

వింశముల నగలు వీరి, ప్రియల పొందు దూరం చేసి; కాంతిమాపి నెమిళ్ళు
 ధ్యానం చేస్తున్నై. గరగర పవనీ జాతువాకాంతుల గౌరవార్థం దిక్కులు
 విండగా, విరిపిన విరుల విందు వేకటితో; కమ్మవావనలు చిమ్ముటూ;
 వంగిన కొమ్మలతో మంతనచెట్లు వింకావ్వి; పొంకావ్వి ఒలకపోస్తున్నై.

చికిరి చేసిన ఐదవారవలె ఆద్రం ఆంపం చిందుకూంపి. నదీ జలం
 వెంజవ్వని నడుమువలె నన్నగిల్లింపి. జలరుహ శీతవాత సంచరణం
 ప్లాగింది దీక్షాశతీ విహరశిమిరయై కళకళలాడుకూంపి నగనీకాండ
 ప్రియారైన కరుణ కరిజీబ్బిందం వెంట రాగా; నవ తటికాహ్లాది నందత
 ములయి మందయానం చేస్తున్నయి. నేటి వెలుగు విజృంభించి వెలుగులు
 క్రుమ్మరిస్తుంటే బురదనేలలు వీడలు వాడుతున్నయి. ధరణీక వయై మాటి
 నూటికి దుమ్ము చిమ్ముకూంపి రాజులు నగదీప్తుకోటానికి శక్రదేవాల
 పైకి తైశ్రయాత నరిపే నమయం ఇదే. శరదు శోభ శరీరం వెలిగిం
 చగా; శంకమాని; ప్యేచ్చగా విహరిస్తూ; పోతరించి; కొమ్ములు టరగా
 వ్రాల్చి ఐదేండ్ల రంకెం హంకృతులతో కాళ్ళు నేలరాస్తూ వృషభ నమా
 హం మందల్లో కమలించు చేస్తూంపి. మంచించిపోతున్న మదనాన్ని
 మన్నద శరవిద్యమై కరిజీ నహస్రం వదలక మందయానంతో వెంట నంటు
 కున్నది అంతారాలైన పింఛాలను విడిచి నదీ తీరానికి పోతే హంసలు
 గద్దించగా మరలెడి విదంగా రైవ్యంతో మయూరాలు పోతున్నయి. జక్క
 ప్లదా; వీరుకోళ్ళా దిగులు పడగా; స్థిరనారంకృతమైన కొంఠకుమ ఎన్న
 విండుకలంచుకూంపి వంకం జారి విర్మలంగా వున్న వీటిలో దేవులు
 విపాన తీర్పుకుంటుంటే; దెగ్గురు పక్షిలు మునుకలు చేస్తున్నయి. వరువులు
 వారు మేఘముల బారుల తొందర తీరించి. జలజనులూ వదనందల్లో
 అనుభవం మీరించి. విహంగ వుంజము సురువుల జేరించి. కామకల
 మాటల్లో మింకం వూరించి క్రొత్తకాపురపు కలదరిమణుల మూర్తకమెల్ల
 మెల్లగా జారింది. రకరకాల పాములు దొంగిల్కి; దొక్కలు మానగా
 ఆకలితో బొక్కల్లోనుంచి బున్ను బున్నుమంటూ బయటికి పస్తున్నై.

చందవృంద కరన్యూంచిత, ముద్వికచతారకాన్విక, వంద్యాకాంతరాగంతో
తనంత తానుగా అందిరాన్ని పరిత్యజించుతుంది ఉచితచంద్రమునీ,
విచితతారాచారు విమలాంబికా కుముద కౌముదీవననా అయిన వికాకాంత
తెల్లచీర ధరించిన ఇంతిలాగా వుంది. చక్కగా వండిన ఎన్నులముక్కుల్లో
కరచివట్టి బలాకలు బారులు కట్టిపోతుంటే రకరకాల పూలతో అల్లిన
మాలను ఆకాశలక్ష్మి తాల్చినట్లు అనుపిస్తుంది హంసలు విడిచగా,
తైరవవారం నిర్మలం కాగా, మేఘావరణం తొలగి, చుక్కలతో, చంద
మామతో ముద్దులు కురుస్తున్న ఆకాశంవలె అగధజలాశయం అహో
అనేట్లు చేస్తూంది. రాజహంసకులం చుట్టావుండి ఒడ్డుణం కాగా, పల్ల
కలువలు, కేందమ్ములు మెడలోని హారాలు కాగా పరస్పరులు అలంకృత
కాంతల్లాగా ఆహ్లాదం కలిగిస్తున్నై తలముడిచిన మల్లెపూల చెందవలె
చిరుగాలికి కదలుతూ తెల్లని పట్టుపుట్టం పరచినట్లు రెల్లుపూలు నదీకూలాల్లో
కానవస్తున్నై.

గోపకులు వాయించే పిల్లనగ్రోవివాహం, మందమందంగా వీచే
మారుత రుతం, పూటోడులు దదిమడిస్తుంటే పుట్టే ఘుంఘుమరవం, చియ్య
బట్టిన కోడెలు సారెకుచేసే హంబారావం, పాలతై లేగలుచేసే అంబానాదం
చేరునుంచీ, చెట్లనుంచీ వచ్చే హాళికుల పలుకుల ఉలిపు, ఓళ్ళకు పోతున్న
ఎదుల మెడలోని మువ్వలనవ్వడి ఒకదానితో ఒకటి ఈ నమయంలో
పోటీ పడుతున్నై మరువాచిన మరుకరములు మత్తులో కాండవిస్తూ,
కమల రేణుగౌరతను కోడతో గుములుకట్టి యాత్ర పోగిస్తున్నై. మీ వోవ
దర్శిత మేఘులు అయిన వాహివీమందరులు, అలనగతులై, ప్రియులతో
పెనగిపెనగి తృప్తితో ఆనకలై, నసివాళ్ళు పదిగృహోమ్ములులైపోతున్న
అలిపారికంవలె కానవస్తున్నారు. జక్కవంతోనూ, శైవాలంఛిక్కదనం
తోనూ, రెల్లుపూల వెలిచీరం పెక్కువతోనూ, ప్రతభంగాలు కత్తిన మదన
కుల వదనంవలె నదీముతాలు సాంపెక్కినై. వికసించిన పూలబాణాలు
వనధమస్సులో నందించి, మరుపానచక్ర మరుకర యుంకార ధ్వనితో
మమకోదండుడు సంచారం నలుపుతున్నాడు. జగతికి జీవనదామం
గలిగించి ఏళ్ళు, చెరువులు, కొలకులు, గుంకులు పూరించి, పైరువంటల

నందించి అంబదరాదు మహాదాకలవలె నష్టప్రాయములయినాయి. ప్రవన్నోదకంతో, కురగిరవంతో, తిరుగుతున్న జక్కవ గుంపుతో నరసులు నరన శబ్ద పార్థకాలై నై. క్యామాదండములై, బందూక కోవిదార కుసుమా ననములై. పరిమళభరితములై. ఏడాకుల అరటులు కొండవరియల్లో కులుకుతున్నై ఇసుకతన్నెల్లో కుదరీవిలననములూ పారనముల విహారకేటలు రదాంగదంపతికల నాదములు కడురమ్యంగా వున్నై. పరిపంథుల జయంప వయవించే నమయం ఇదే. ఇక అలవ్యం తగదు

కపిపతి సమయం భంగించినందుకు రాముడు విచారించుట

సమయాతిక్రమణం జరిగినా మిత్రుడు వచ్చినవాడు కాదు. యత్నం చేసిన జాడకూడ కనరాదు ఈ నాజ్ఞనెందు శతనహస్ర సంవత్సరాదుగా వేగించాను. సీతను విడిచి వుండలేకుండా వున్నాను. హృదయం తర్తనడుకూంది చక్రవాతి భర్తతో వనానికి (వీరున్న చోటికి) పయనించునట్లు, అదికోటకు అరిగిన చందంగా అవనిజ, భర్తృహిత సమేత సీత నాతో వనానికి వచ్చింది. "శమ్ముడా! పొమిత్రీ! ఆదకోటపోయిన వాడు, అర్తితో కుంఠుకున్నవాడు, పుడమికోట వడినవాడు, ప్రవాసి, మేలుకూర్చినవాడు, మిత్రుడు, అగ్నిపాక్షిగా కూర్చుకున్న అనుబంధం కలవాడు, హికుని సుఖంకోసం స్వకార్యం విలుపుకున్నవాడు" అని అయినా కీకరాజుకు నాపై దయరారేదు కదా! "రాష్ట్రం పోయింది. రాక్షసునిచే అవమానం పొందాడు. పీనా అనే డిక్కులేదు విలువవీడ కూడ లేదు. లేదె. భార్యకోసం పరివించేపంద నా శరణుచొచ్చినవాడని క్రోధిరేదు అనాదరణుద్ధి వహించాడు తన కార్యం నెరవేరింది. నష్టదార రాజ్యప్రాప్తి లభించింది. ఇక మనతో అతనికి అవసరమేముంది? ఉంటే సమయాన్ని అతిక్రమిస్తాడా? సీతావ్యేషణ చేయించడా? సమయాంతానికి మనవడకు చమడెంచడా? కావికాలంలో క్రాదు పామపుకుందని పెద్దలు చెప్పినమాట నశ్యం అతడు విశ్వాసపాత్రుడు కాడని మనస్సు చెప్పటం లేదు. మరి ఈ అకార్య కరణం ఎందుకు జరిగిందో తెలియటంలేదు. ద్రోహాణ్ధికలనాడయితే మారుతి అకడ్డ ఎందుకు అనుసరిస్తాడు? నాతో

మైత్రి ఎందుకు కూడస్తారు; హమమ అక్కడ వుండగా అదర్శం, అన్యాయం జరుగదు. కానీ; కాళంశూత్రం గడిచింది. కారణం వూహ కందటందేమి బహుకాలం తర్వాత బొంబిన రాజ్యం కమక; నారి అఖిమాసులు ఏమైనా వువద్రవాలు కల్పిస్తున్నారేమో. ఆలా జరగటానికి ఏమీ అవకాశం లేదే; అంగదుడు యువరాజైనాడు కదా; ఏమో. అతనికి ఆ అధికారం ఇచ్చాడో లేదో. బొరుల వసుక్షంలో మాట ఇచ్చి తప్పు కాదా; తప్పితే హమసుదాదులు ఒప్పుకుంటారా; ఏది ఏమైనా మనం విషయం తెలుసుకోటం మంచిది.

రాముడు లక్ష్మణుని కిష్కింధకు పోయిరమ్మని చెప్పట

తమ్ముడా; వీవాకసారి కిష్కింధకు పోయిరావటం శ్రేయస్కరం. వరువకగిన వసులన్నీ వరివి వ్యర్థమైతే తక్కిన కార్యం తరువాత అలో చిదాం తెలియకుండా ఒక విధయానికి రావటం తెలివిలేనివని. అకదొక నే నసులతో వతమతమవుతున్నారేమో. లేక మన కార్యంకోసం యత్నంచేసే తొందరలో వున్నాడో. అన్నివిధాలా ఆర్జమైన వని వీవు వెళ్ళి విషయాలు గ్రహించి రావటం మన కార్యంలో విమర్శనై వుంటే సరి. లేకపోతే నా మాటలుగా అకవితో ఈ విధంగా చెప్పు "మిత్రుడా అర్థులుగా ఆశ్రయించిన అర్హులైన వారు; ఉపకారం ముందుగా ఒపరించిన వారు; అట్టివారికి దానకచ్చి తప్పటం; ఆకథంగించటం వుడపాధమరక్షణం. పావమైనా; పున్నెమైనా చేప్పినమాట చొప్పున చేసినవారే పురుషోత్తముడు. తనవని చక్కవరచిన మిత్రుణ్ణి మరచినవారు చచ్చే ఆ వీమగును వక్కలా ఒక్కరూ; గ్రద్దలుకూడా ముట్టపు" అని అతడు ప్రళయగర్భమ హసించే నా ధనుష్టంకారం వినటానికి కోరుతున్నారేమో విదితోట ముడితబుంపంతో; సంకల్పచిత్తంతో; నారిసారిస్తే; ఏమగుట క్రక్కే ఆ ధ్వని అలకించాంచి ఆకసర్దారేమో. కాకపోతే; తెలివితెలివి నా అప్ర విద్యాపాటవం నమయోల్లంఘనం వరువుకాదా; వరనక చంపి; విరనక చంపి; తరుణుల మరులలో తగుల్కొని తనకుపకారం చేసిన చెరికానివి విగ్లక్ష్యంగా చూస్తాదా; ఎందుకు అరవి పోతు కోకాను; ఎందుకు వారిని

చరపాను. అతడు ఏం దాచలేకాదు; వానకాలం గడవగానే క్షణం అలవ్వం లేకుండా పీకను వెదకటానికి కవులను పంపుతాడన్న అవకాశాన్ని గవా; వానలు వెలిసి కరత్తు రాగానే వస్తానని చెప్పారు. కరత్తుకూడా కొంత పొగిపోయింది. వైరకేళికృష్ణుడు కావటంతో కాలగమనం గణుతింప లేదు. ఇవ్వుడనగోష్ఠితో; ఇంతుల కవుగిరింతంతో; మధువానిన మత్తుతో; మవలమా; కన నయియాన్ని మరిచాడు కనుక; "ఓ వానరుడా! వాతి జోయిన మార్గంలో పోవద్దు. ఆ మార్గంలో కంపకూడా మొలవదు. మాట ఇచ్చింది రామునకు కాలచక్రమణం లెక్కించు చేసిన తప్పుకు చెంపలు వేసుకో. నా కరహతానికి వారి ఒకరే మరణించాడు. నీవు నదాంధరంగా చస్తావు సుమా. మాట తప్పుకు. మంచిదైన ననాతన సార్థాన్ని పట్టిపాల్చేయకు. అమరయజ్ఞ అలవ్వంతో అరడిపెట్టకు అన్న పున్నచోటికి పోకు" అని అంటూ ఇంకా చెప్పకగిన మాటలంటే గా మాటలతోపాటు చెప్పించని అన్నాడు.

లక్ష్మణుని సుగ్రీవుని తానే చంపులానని రామునికి చెప్పుట

సుగ్రీవుడు చేసిన అపరాధంవల్ల ఆగ్రహోదగ్రుడై రాముడు వరికిన పక్కలు అవలే కోపంతో పున్న శామిత్రికి అగ్నిలో అజ్ఞం పోసి వట్టియింది. నడస్తున్నవాడల్లా అదాటుగా అగాదు అచిలేవును నహావ్ర పజారెత్తి పూక్కడిస్తున్న చంచంగా లక్ష్మణుడు రోషంతో రోజాకూ "అన్నా! ఈ మాటలు నీ వోటివెంట ఎప్పుడు వస్తాయో అని ఇంతవరకు ఎదురుచూస్తున్నాను. మనకు కిష్కింధతో పనిలేదు. ఆ కృతఘ్నుడితో అంకళంపె అవసరంలేదు. మనం వికారలమా! పొరువసీనులమా! చేతులు కట్టకుని ఆ కోరికి మన కార్యం మనవి చేసుకోవాలా! అకదెంత! అతడి నహాయెంత! తప్పు తెలుసుకుని తానై వచ్చి నీ చరదాంధ్రైవదవరకాని మనం రేదెగొట్టమొగంతో; దివ్యగాళ్ళవలె విషం అడుగుతామా! సుక్షత్రి యులం ఐక్ష్యకులం. దాకరరులం. ఏమగు ఎత్తుపడితే గుర్రం అంత అవుతుందికాని గాడిద కాదు కదా! అత్యాచిమానం కంపుకుని; మనం చేసిన మేలు-చెప్పి దెప్పటం అయ్యింది చేసేమని అవుతుంది. ఇంత విచార్య

మూర్తివైన విన్న అశక్తునిగా, అనమర్థునిగా భావించినవాడే నీవు ఓం వటం కూడదు. నేను జేనా; ఆ వనికి నేను అక్కడికి పోవలెనా; ఇక్కడ విల్పి కోడందం నవ్వం చేస్తే కిష్కిందానగరం భూగోళంలో వుంటుందా; అయినా అంత సిగ్గుమారి ప్రారేయవదితే అతడు వెంగబెట్టే పని ఏమిటి; వానరుల పంపి వదినను వెడకించటం. అంతేకదా!

ఆ కారణం నేనే చేస్తాను. నీవు అమమతి ఇస్తే ఎలా చేస్తానో ఇప్పుడే చూపిస్తాను నాకు నా తల్లి వరంవుంది. నీ కోసం నేను ఏ సంకల్పం చేస్తే అది నెరవేరుతుంది. అన్నా ఆనతి ఇవ్వ. అప్పుడే ప్రాణ అవసరంలేదు మహర్షులకు కాసం ఎలా ఆయుధమో; నాకు మాతృదేవీప్రసాదంతో సంకల్పం అలా ఆయుధం అమె వున్నచోట దర్శిస్తాను. కోడందదారులమై రణరంగంలో రావణుని వంహించి నాకల్లి సీతతో కలిసి అయోధ్యకు పోదాం" అని అంటుంటే; వముద్రాణ సంక్షోభంతో పొంగిపొద్దుతున్నట్లు కులాచలాలు ధరణిలో కూలిపోతున్నట్లు ప్రళయ యుధూవాతం వీస్తున్నట్లు; భూమ్యాకాశాలు వక్ష్యేసం పొందినట్లు; గ్రహమండలాలు స్థానం తప్పకున్నట్లు విశ్వంతర కంపిస్తున్నట్లు, దేవతలు తేజోహినులైనట్లు, జానకి తన హృదయంలో దర్శనమిస్తున్నట్లు, రాముని మనోనేత్రాలు చూస్తున్నై. ఆ దృశ్యం చూచి రాముడు వ్రట్టతై విరిచాడు సౌమిత్రి ఇంకా చెప్పసాగాడు "తుచ్చమైన గ్రామసుళాలను ఇచ్చించి, కృతం మరచిన ఈ పుచ్చిని మచ్చ రాహతిపాలచేసి వదినను పాదించి తెస్తాను. నీ విక్కడే వుండు. ఈ కృతఘ్నుడిపై కలిగిన కోపం అవుకోలేకున్నాను. ఒక వేళ నీవు అంగీకరించకపోతే అనంతరం అంగదుడూ, హనుమంతుడూ ఈ పని చేస్తారు అంతేకాని ఆ విశ్వావహాకుణ్ణి అర్థించవద్దు" అని చంకమన్న రావం చేతికి అండుకున్నాడు.

సౌమిత్రిని శాంతిపరచి రాముడు కిష్కింధకు పంపుట

అనందవరవతుడై రాముడు అజానుదాహాపుంః గ్రుచ్చి గుండెకు అనుముకున్నాడు. తల్లా, మేమా విమిరాడు. "సౌమిత్రి! నీవన్నవన్నీ

అక్షరా లా విజం అయినా గోటితో కాగలవనికీ గొడ్డరి ఎండుకు ; పూర్వం ఒక ఋషిచారకుడు యోగపద్ధతై, మరి ఒక ఋషి దర్శనార్థం బయలు దేరి పోయాడట. ఆ ఋషి ఉహారణ్యమయ్యలో ఉత్తంగపర్వత శృంగంపై ఉన్నాడట ఈ బాబుడు పర్వతప్రాంతం చేరగానే దిక్కులన్నీ గాఢ తిమిరావృతాలైనాయట మార్గం తెలియక ఋషికుమారుడు తన నాచుహస్తంపైకెత్తాడట వెంటనే దాహమూలం (చంక) లోనుంచి కోడి చంద్రప్రకాశమానంగా వెలుతురు పర్వతంపై ప్రసరించిందిట ఎత్తైన చేయి అట్లే వుంచి ఆ వెలుతురులో మహర్షిచేరి అభినదించేసి విలుచున్నాడట. ఆయన నమోదిచాలించి కళ్ళు విప్పేచూచి "నాయనా! వచ్చావా? ఈ చీకట్లో దారితెలియక ఎంత కష్టపడ్డావా" అని అభ్యాసించాడట ఆ ఋషిపుత్రుడు "కష్టం లేకండా వెలుతురులోనే వచ్చాన"ని చెప్పాడట "వెలుతురెక్కడిది బాబూ?" అని ప్రశ్నిస్తే చేపినవని చెప్పాడట అందుకు ఆయన నవ్వి "ఎంతకాలం పట్టిందీ యోగపద్ధతి"ని అడిగితే "ఇరవైయేళ్ళుపట్టిం" దన్నాడట "అయ్యో! అదవిలో మందే కొరవి పాయంతో వాడగినవనికీ ఇరవైఏండ్లయోగం పూర్తం చేశావా నాయనా?" అని తనవద్దవుండుకుని జ్ఞానోపదేశం చేశాడట. చిన్నప్పుడు తండ్రి నేనేదోపాహసం చేయటోలే చెప్పాడు మనం శక్తిమంతులం కనుక కార్యాలు మనమే పాదించుకోగలం మరి పామాన్యుల సంగతేమిటి? వారు పరస్పరం సహకారం లేకుండా పనులు చక్కచెట్టుకోగలరా? మనం లోకులం లోకంతోపాటే మనం నడవాలి ఆ నడక మంచిదయితే అంతా అనుసరిస్తారు, అదరిస్తారు చెడ్డదయితే వదలివేస్తారుమాషిస్తారు మనగాదను అపార్థం చేసుకున్నవారికి మనమే దారి చూపాలి. విన్ను లోకం క్షణికో ద్రేకివిగా, త్వరపాటు మవిషిగా చూస్తున్నదే కాని వీ నృష్టి ఎట్టిదో నవలె చూడలేము అకదాకవేళ అపకారం తలపెడితే అదినాకు కదా? అవసరమయితే నేనాశని దండించలేనా?

ఇటువంటి కార్యం వీనంటి నాడికి తగదు. పూర్వసఖ్యం తలంచి అతనిని యధాప్రకారంగా గౌరవించు పాపాటవి వివేకాగ్నితో పాజ్జాడ కాలుస్తాడు. వైవంకేశ్యునితో పరుషభాషణం చేయవద్ద.

మంచిమాటలతో మనవని సారించు. అవసరమయితే హనుమతో ఆలోచించు సామం వర్వకాలాల్లో జయపిద్ధికి కారణం. కాలం ఇంకా మించిపోలేదు. సున్నితంగా మన నమయం హెచ్చరించు. సుఖంగా పోయిరా" అని అన్నారు ఆ పక్కలకో వివృత విజ్ఞానముదై, వానపునిచాపాన్ని నరిహపించే కోపందం దరించి, లయకాల నన్నిటందై, శృంగనంగత మందరాద్రవలె, తాను వల్కలగిన వాక్కులు కపివతి చెప్పే ప్రతివాక్కులు బృహస్పతి వంటి బుద్ధిమంతుడు లక్ష్మణుడు లోన చింతిస్తూ, పాలిటోన్నసాలకాల భూజోక్కడదై, కింది నగ్గుకాగా వద ముట్టనం చేస్తూ, సామజాన్ని తలపిస్తూ కామక్రోధాలచే రామునిలో వుట్టిన కోపాగ్నిని తనలో వింపుకుని ప్రళయ ప్రకంపనంలాగా దూసు కువిపోసాగుడు ఆ వేగంలో కుడిపాదం విజయ సూచకంగా ముందుపెట్టి వెనుకముందు చూడకుండా కిక్కింపాచూర్గాన్ని చేరి, దట్టమయిన కొండల నడుమ, కీకరాజ పరిపాలిత నగరాన్ని ఎట్టిఎట్టి కవి డెట్టింపన కోపంతో బునకొట్టతూ అదరపుటాలదరంగా నమిపించాడు

లక్ష్మణుని చూచి కోర్కెలులు పరుగెత్తుట

ఆ రాషటోదరుని ఆకారం, ఆ రాకలక్షణం, ఆ నేజ్యదానం, హస్తవిక్షిప్తశరం, ఆ అగ్రహవదనం నగరరక్షకులైన వానరులు చూచారు కొందరు తరువులు ప్రాకారు కొందరు గిరులెక్కారు కొందరు ఊళ్ళులై పుకంబోలికేగారు కొందరు ఇంచుక రైర్యంతో సుగ్రీవుని హైదం చేరారు. "సాగ్రహదై, ద్వీగుకణ్ఠీక నప్తకహ్వాదై. లయ చాదై రాషటోదరుడు నచ్చి ప్రవేశద్వారం వద్ద విలించివున్నాడు ప్రభువులు కర్తవ్య పాలనం చేయాలి" అంటూ మొర్రపెట్టారు ఆ మాటలు తారాచరపీఠనంలో తన్మయుడైన సుగ్రీవుని చెవులకెక్కలేదు. మంత్రులతో విన్నవించారు అద్రినాగాభులు, దళనాగ విక్రములు, దళగుణోత్తర జలులు, సామజనహాననత్తులు, విక్రుతదర్శనులు. పింహవరాక్రములు, ద్రుమ హస్తలు దుర్గాలమ, ప్రాకారాలమ పరిలలమీదను విలిచారు. ఎవ్వరు లక్ష్మణుని వద్దకురాలేదు. - ఏమి పేని అని అడగలేదు. ఆ అవ

మానం రామానుజులకు వహించరానిదైంది శరణగ్రమం నార్కాగా, చావ
దండం కిరంగా, తన ఉన్నహతేజం విషంగా లక్ష్యణ భుజంగం ప్రళయ
కృతానుభూయంగా ప్రకాశించింది "ఇక సామం కార్యపాదనకా" దమ
కున్నాడు. "అన్న ఎంత అనుయకుడు. ఈ మిత్రద్రోహిపై ఇంకా
అనురాగం వర్ధిస్తున్నాడు. నా రాకనే గుర్తించని వీరు చావచెల్లించే
బంటు ఎలా ఆవుతాడు? ఇప్పుడే వీరి కళ్ళు తెరిపిస్తాను మత్తుచిత్తు
చేస్తాను. కామవాచమ క్రక్కిస్తాను. నగరంలోనికి వెళ్ళిన కప్పుడా
నేను వచ్చినట్లు చెప్పివుంటారు ఈ ఇంద్రియలాఁసుడు పెదచెవి పెట్టి
వుంటాడు. తగిన బుద్ధి చెప్పక తప్పుదు. అన్నఇచ్చిన అజ్ఞ సామంతో
పాదించమని అందుకే ఇంతవరకూ బ్రచికిచ్చినాడు. నా రాక నేనే
తెలుపుతానని దమరుజం ఆ కరాంకం లాగి వడిలాడు ఆ ద్వనికి
కవికోటి మూర్ఖిత్తింది. ఎక్కడి క్రోతులక్కడే స్థాణువులైనవి ఆ ద్వని
రవిపుత్రుని కరపుటలేదనం కావించినా, మైకంలో అది పౌమిత్రనర్పిన
దమారనం అని గుర్తించలేకపోయాడు. హనుమంతుడూ, అంగ
దుడూ విన్నారు. అంగడుడు రామానుజుని వన్నిరికి, హనుమ
సుగ్రీవుని మందిరానికి పోయాడు. విసముతై, దూరం నుంచే
ముకుళిత హస్తమై వస్తున్న అంగడుణ్ణి పౌమిత్రి పానురాగుడై
చూస్తున్నారు పడుగున వచ్చి తారేయుడు పాదాలపై బడి నమస్క
రించాడు. లేవనెత్తి "వత్సా! వీవు పోయి వీ పినతండ్రికి రామాజ్ఞచే
రామానుజుడు వచ్చాడని చెప్పు" అని సందేశం పంపాడు. రామచంద్రుని
కిచ్చిన మాటలు దాటటం తెలిసిన అంగడుడు భయంతో పురిలోనికి పోతూ
"చేటుకాలం ఇంత తొందరలో పినతండ్రికి వచ్చిందే. ఎప్పుడు చెప్పుదా
మన్నా ఆదవాల్నూ, అంతఃపురం తప్ప వీరి మొగం చూచిన పాపాన
పోలేదు. ఇప్పుడు ఈ ఉపద్రవం ఎవరు తప్పిస్తారు? ప్రళయదిర్హం
వంటి కింజీవరానం వివి కూడ తెలివి తెచ్చుకొని వని లక్ష్యణ కోపాగ్నిలో
బాదిద కాకుండా రక్షించేదెలా? ఆ తయంకర శబ్దానికి చరించనివాడు,
చిన్నవాణ్ణి చెప్పకే వింటాడా? నాకు నాడుగునెంట్లో రెండు కర్కణ చేపే
గతి వట్టిందా? విన్నా విసకున్నా ఆయన నాతో అన్న-మాటలు చెప్తాను.

అపై, ఆయన అదృష్టం ఎలావుంటే అలా జరుగుతుంది. నమయజ్ఞాదు, తండ్రివంటివాడు సామీరి వున్నాడు, అంతా ఆయనే చక్కచేస్తాడు" అని అనుకుంటూ, త్వరగా పినతండ్రి సౌధం చేరాడు. తల్లికి, పినతల్లికి. పినతండ్రికి మొక్కి విషయం వివరంగా వినిపించాడు. కామపిళావం పట్టుకున్న మనిషికి మనవులూ, గినవులూ, విషయవిమర్శనం; నమయా నమయం, మంచిచెడ్డలూ, పిన్నపెద్దల తారతమ్యం ఎలా తెలుస్తుంది! ఆ మూర్ఖుడు. విశ్వానరహీనుడు, ఏరు దాటి తెప్పగల్గే జాతికి చెందినవాడు వినిపించుకోలేడు. రెండవసారి గుణధ్వని కొండలు విండి ప్రతివ్యవస్థించింది. "అనుకున్నంత అయింది ఆకార మృత్యువు అగచానికి వచ్చింది. తెలివి చెప్పేదెలా?" అని వానరులు చింతించి, ప్రాచారకు తెలించి రవి సుతుని గుండెలు పగిలేలాగా ఒక్కసారిగా కిచకిచారావాలు విడవకుండా చేసినై.

సుగ్రీవునకు మంత్రులు హితవు చెప్పుట

ఆ అరుపులకు అదరిపడి లేచి కళ్ళు విప్పి చూచాడు. అంగమధూ నచివులూ, సేనావతులూ వచ్చి వాకిట్లో నిల్చున్నారు. ఏం పట్టి మునిగిం దని ఇంతమంది వచ్చారని విసుక్కుని దూరంగా వున్న మారుతిని చూచి వంజాళించుకుని కొలువు తీర్చాడు. అంగదుడు లేచి "రామాజ్ఞ గొవి లక్ష్మణుడు విమ్మ హెచ్చరించటానికి వచ్చాడని చెప్పుమన్నట్లు చెప్పాడు. ఆ మాటలు అరికించిన అమాత్యులు ప్రక్షప్రభావ నాములు ప్రభూ! మా మనవి చిత్తగించండి ఇప్పటికే కాలహరణం చేసి ఆగ్రహ కారకుల మైనాం. పీకు బ్రాతలు, రాజ్య సుఖశ్రీ దాతలు, రామవులు. నత్యవ్రత విష్ణులు నమరకురులు. ఉపకారులు అన్నమాట చెల్లించినవారు. అవ నరం కంచారు. వారిలో ఒకడయిన లక్ష్మణుడు చాపధరుడై రాగా, అహ్వన విసర్జనాలు జరగక ఆగ్రహంతో ధనుష్టంకారం రెండుసార్లు చేశాడు. ఆ ధ్వనికి బీతిల్లి కపికులం గోల పెడుతుంది. యువరాజు ఆ నాదం విని అనర్థం గ్రహించి ఎదురేగి అహ్వనం చేశాడు. కాని, ఆ యన తిరస్కరించాడు. రాకగిన విధంగా వీవు రాకపోవటం, అరంకాని వేషంతో అంగదుడు అహ్వనించటం అందుకు కారణం. వ్యవసాయ

రథంలో రామాజ్ఞరధికుని కొని వాక్యపారధిగా వచ్చిన హిమిత్రిని అత
మావించడం వీచే క్షేమం కాదు. యువరాజు మాటలు వీకు వివరదలేదు.
జ్యావర్లినాదం వీచే నిర్లక్ష్యం చేయబడింది. కంటిచూపుతోనే నగరం
కాల్చేట్లన్నాడు. వెంటనే సుహృద్భాందవ వంశతితో చవి పాదారంపై
బడి ప్రార్థించు అంకతో ఆయన కోపం శమిస్తుంది. రత్నాత్మకరయన
దాళరధి చెప్పినట్లు చేయి. చిరిపితనం చేయవద్దు. వరికిన మాటలు
నిలుపుకుని. నర్యవాదివనీ మిత్ర శబ్దార్థవనీ, సమర్థుడవనీ యాజ్ఞాపు
చేసుకో. ఈ స్థితిలో, ఈ వేషంలో వీచేవద్దు. ఉచిత వేషధారివయి, అహ్వన
సమయార్థాలైన వరికరాదు కొని ఎదురేగి, వివయంతో కొనిరా. ఆయన
ఏం చెప్పడంవాడో అప్పుడు ఏండాం అని హితబోధను చేశారు. అప్పటికి
అర్థార్థంగా వున్న స్మృతిలో ముగ్ధివుడు అమాత్యుల వంక చూచాడు.

సౌమిత్రి రాకవిని సుగ్రీవుడు భయపడుట

వారు చెప్పిన మాటల్లో సుగ్రీవునకు వినిపించింది, తెలిపింది లక్ష్య
ము అగ్రహాపేక్షలై వాకిట్లో విరిచి వున్నారని వెంటనే మత్తు దిగింది.
గుండెల్లో దడ వచ్చింది. అవనం చరించినట్లయింది భయకంపిత గళంతో
మంత్రుల చూచి, "మంత్రులారా! ఆకారణంగా వారికి అగ్రహం ఎందుకు
వచ్చింది? ఒక క్షిదుమాట కూడ ఆడలేదే! వారి మాటకు ఎదురు చెప్ప
లేదే! వారిచిత్తం కదలించే చెడ్డ ఏదీచేయలేదే! రామానుజునకు నాపైకోపం
ఎందుకు వచ్చింది? నాపై కిట్టినారు రామునితో కొండేలేమైనా చెప్పారేమో
ఇంతకు చేపిన తప్పేదో తెలిస్తే కదా ప్రతిక్రియ ఆలోచించటం! ముందు
అయన బుద్ధి తీరు తెలుసుకోవాలి. ఇక్కడ ఏమి చేయవచ్చాడో ఎరుగవలె.
అందుకు నిష్పణులయిన మంత్రులను పంపించండి. దాళరధులకు భయ
పడటంలేదు. కారణం లేకుండా అగ్రహం కలిగినందుకు భయపడు
తున్నాను. మిత్రుల సంపాదించుకొనటం తేలిక. మైత్రిని చిరకాలం
చెడకుండా కాపాడుకోవటం కష్టం. మనస్సు క్షణక్షణ చంచలం కలిగి.
అల్పవిషయానికే ప్రీతి పోతుంది. రాముడు నాకు చేసిన మేలు మరువ
రావది. వెంకటరేవిది. ఏం చేసినా సరికాగవది. ఏం చేస్తే బాగుంటుందో
యోచించి చెప్పండి" అంటూ వీళ్ళు నమిలారు.

హనుమంతుడు కరకుగా హితం చెప్పుట

ఆ మాటలకు దూరంగా వున్న పాపనికి బాధ కలిగింది. ఎన్నడూ కోపం వహించని వానికి కోపం వచ్చింది. శరవర నడిచి ముందుకు వచ్చి, "వానరరాజా! ఏమంటున్నావు? ఏమి ప్రతికృతి చేయాలో మంత్రులు చెప్పాలా? వచ్చిన మిత్రుని గుణగణాలు పరులు తెలుసుకుని నీకు వివరించాలా? అప్పుడు ఆలోచిస్తావా? ఆహా! మిత్రులయినవారికి, మైత్రి కోరేవారికి నీ ప్రవర్తన ఆదర్శం అయితే కదముట్టినట్లే అవును. ఆపద నమయం పేరు ఆపదలో వున్న బుద్ధి ఆనందంలో విజయదు అప్పుడు గడ్డివడక పేరువులాగా కనపడుతుంది ఆనందంలో పేరునే గడ్డివరకలాగా వుంటుంది. నీ మాటలు వింతగానూ, విశ్వాసహీనంగానూ వున్నాయి. ఆ రామ ప్రభువునకు ఇతరంగా ఏమీ నీవు చేయనక్కరలేదు, నీకు ఆయన చేపిన బాస ప్రకారం పేరు చేశారు. నీకు నీవయి అన్నమాట ప్రకారం సీతమ్మ జాడ వెదకించి తెప్పించు అది చేస్తే బాదు. అంతకు మించి ఆయన కోరేది లేదు. నీవు చేసేది కూడ లేదు. అప్రతిహత బలగలియైన వారిని నీకోపం వదించాడు. భార్యను కూర్చాడు. రాజ్యం ఇచ్చాడు ఆయన నీ మాటకోసం ఆత్మవ్యధతో ఎదురు చూస్తున్నాడు. నీవు త్రాగుబోతునై, కామినీ కామ పరకంతుడనై కాలం వ్యర్థం చేస్తున్నావు. ఆ లోకైక వీరుడు, కాంతమూర్తి గడువు దాటినా నీవు కార్యరంగంలో దిగనందుకు వేచి వేచి చూచి విన్ను హెచ్చరించటానికి ఆగ్రహించిన అవశేషుని వంటి లక్ష్యజుని వంపించాడు. అప్పుడే ఇంక విన్యూతి నీకెట్లా వచ్చింది? అన్న మరణానికి అంత సిద్ధుని నీకు అప్పుడే అది గాఢగా అయిందా? కోపంతో వచ్చినా, శమనంతో వచ్చిన వాడు పూజ్యుడైన మిత్ర శోధరుడు. ఎదురు పోయి వుచిత మర్యాదలతో కొవి రావలసిన దానికి మారుగా మంత్రులుపోయి గూఢచారికనం నెరపాలా? ఆగ్రహపడుదైన లక్ష్యజుని ఓదార్చి, తన మాటకు ఓప్పించి వంపింపుంటాడు లేకపోతే నీవు లేవు. నీ రాజ్యం లేదు. అందుకే ఆయన ఇంకా నీ కోపం ఆక్కడ నిర్వి వున్నాడు. కర్పూరపు బనలులు విచ్చినై. గ్రహ నక్షత్ర గోళాలు నిర్మలంగా మింట హెచ్చినై. మేహాలు స్వస్థానం వచ్చినై.

కొడుకులు, నదులు, తెనలు కమవీయ కాంతులను ఇచ్చివై. నారివి వీవు చూడబోక పోవటం చేత, నారు విన్ను చూడవత్తునిగ భావించి, వీ మాట వీట అప్పగించుమని అంటే సౌమిత్రి వచ్చారు. ఈ సమయంలో ఘన కార్యాలు చేసేవారు కార్యోన్ముఖులవుతారు. రాజులు తైత్రయారంభం ప్రారంభిస్తారు. సీతావ్యేషా కిది తగిన సమయం. వీవు మేలు మరచి, భాన తప్పి కృతఘ్నుడవు కావద్దు. వీట లోగడ తగిన సమయంలో చేయ వలసిన పని తెలిపాను. వీవు భావిని త్రోసిపుచ్చావు తెలియదగిన సమయం వస్తుందని నాకు తెలుసు. చేతులు కాలిన మీదట ఆకులకోసం వెతకినట్లువు కుండవీ తెలుసు. సౌమిత్రి గుణిక్వానానికి కావీ, అంగడుని మొరకు కావీ వచ్చిన ఫలితం వీ మూర్ఖత, కృతఘ్నుత. వీవు అవరాధివి. హృతదాతుడైన అన్న కోకం తరించలేక ఆయన పంపగా వచ్చిన సౌమిత్రి ఒకవేళ పదు షంగా పర్కితే నహించు. ప్రతిభావించి ప్రాణాంకు మున్ను తెచ్చుకో వద్దు, మేం వీచే మంత్రులుగావియుతురైవాం. మా ధర్మం తాజ్యరక్షణ. ప్రభురక్షణ. న్యాయ ధర్మరక్షణ. అంతేకాని విన్ను పొగడుకూ, వీ పని మెచ్చుకుంటూ, వీ విచ్చే మెరమెచ్చు నక్కారాలకు సంకృప్తి పడటం కాదు. అది నా పనికాదు. నాకు వీ కయం కన్నా ధర్మరయం ఎక్కువ. వీవు కాదంటే వీ మంత్రు వదలి వీ వత్తవే వుంటుంది. వీవు కోరి ఇచ్చింది కాని, నేను కోరి పుచ్చుకుంది కాదు. ఇంతకాలం వీవు గుణవంతుడవవీ, అవర్మభారికుడవవీ అమవరించినందుకు నే నే శ్రీరామ కార్యం చేపి వీ ప్రాణం మాత్రం రక్షిస్తాను. గతం తెలిపి, కృతం శృతిం వీవు పుత్ర మిత్రాదులతో పోయి రామానుజుని శరణువేడు. ఆ సోదరులలో ఎవరు చాపం ఎక్కుపెట్టిరా నసురా మరమైన జగత్తును నశనర్తిగా స్థాపించ గల సమర్థులు ఆ దయామూర్తి విన్ను తప్పక ఆదరిస్తాడు ఆయన మెచ్చితే వీ కీర్తి దళవళం విచ్చుకుంది. వీ అవజ్ఞత మరచినా, వీ అంతరాత్మ ఆ రామని అనుసరింప జలం మరవదు. నేను మంత్రు, హితునిగా, వీ శ్రేయోబిలాషిగా వచ్చుతున్నాను" అని ముగిసాడు.

సౌమిత్రి అంగదునితో కలిసి సుగ్రీవుని అంతిపురికి పోవుట

మాటలి మర్యాదా సహితంగా రవి పుత్రుని మంచరించగా, తెలివి పూర్తిగా తెచ్చుకుని, "నీ యిష్టాను సారం కార్యం మఱియు నేను స్నాతుడనై, వదాంధవ వరివారంగా సన్నద్ధుడనై వస్తాను" అని లోనికి విష్కమించాడు. ప్రభువుతో హనుమ మాటాడుతున్నప్పుడే మంత్రులు అంగదుని ముందు పంపించి వెనుక రాజ వస్తున్నాడని చెప్పి లోనికి ఆహ్వానించారు. అంగదునిచే ఆహూతుడై లక్ష్మణుడు గుహభ్యంతరం ప్రవేశించాడు. లలిస్తులైన ద్వారపాలకులు లేచి నమస్కరించి దారి చూపించారు. కాచి, పరాభవరోషదండహ్యమాన మానసుడైన రామానుజుని నమింపలేక ప్రక్కగా తప్పుకున్నారు. పాలంకృత రత్న రమణీయమై, పుష్పితారామమై, దివ్యమై, పౌధ సంబాధమై, సర్వ కామ ఫలకుసుమమై, దేవ యక్ష గంధర్వకీళాః సంపేద్యమై, చందనాగదువర్ష సంవాసితమై, పారమై రేయ మధురన పూరమై, అధిక వానర సంకుల రాజ మార్గంజై, ప్ర పుల్ల బహువిధరతాంత సురభి కళకాపారమైన కిష్కింధా నగరం కావించింది. అంగదుని హర్యం, మైంచాయం, దక్షగవాక్ష ద్వివిధ వింయాలు, గవయ శరభవిద్యున్నాల్ని సంపాతి సూర్యాక్ష వాయు తమాజుల వానములు, వీరబాహు, సుబాహు తార సుషేణనల వీలకుముదుల విలయములు, దధి వక్త్రజాంబవక్తు నేత్ర మండిరములు, పాండురాత్ర ప్రకాశ మైన పాటల గంధుల పౌధములు, ధనకోళాలు, దాన్యాగరాలు, సుందరీ బృందకేళి వనాలు త్రోవలో అటు ఇటు చూచాడు.

ఉన్నతి పర్యతాభమై, దురానదమై, వైజయంతీ సకాశమై, స్వీయతమ కాంతి విర్జిత హిమాచల ధవళమై సర్వకామదమై, కాంధవ పత్ర తోళ జాలంకృత భాసురమై, రక్షితాయుధీ యావ్యతద్వారమైన సూర్య సుకుని మండిరం చూచాడు. అంబుజ ప్రియుడు అంబరంప్రవేశించినట్లు పింహవ్యారం ప్రవేశించి నవ్వు కక్ష్యంతరాలు కదద్రోసి, హైమరాజ తపర్యంకాలూ, రుచిరాసనాలూ, ఆ న్నరదాలూ విండిన అంతిపురంలో ప్రవేశించాడు. వయో రూప గర్వితలైన వనితలు, సమగీత పదాక్షరంగా, విమల వీణానాదపేషు రంగా గానం చేస్తుంటే విన్నాడు. వారిని కన్నాడు. ఆనంత్యప్తి కలవాడూ

అలంకార రహితలూ, చందవ గంధమాల్యాను రివళూస్యలూ, మాలా
ధరహీనులూ, నానరవతి పరివారంలో మచ్చుకైనా లేరని హేమిత్రి భావిం
చారు మణిమయనూపురమ కంకణమేలలాకింకిషీక్వాణాంను వివి,
విగ్గుతో తలదించుకున్నాడు. ఆరవం చెవులు పోకకుండా నారిమీటుకూ
యవతులు లేని ప్రాసం చేరి, అన్న వరుకున్న భార అనుక్షణం జుప్టిలో
విల్చి విచరికుని చేయగా వేచివున్నాడు. హేమానవంలో వుండి మధువు
గ్రోడకూ మదవతుల నలరిస్తూ వున్న భామజారు అంకశురంలో లక్ష్మ
ణుడు సారించిన గుణ ద్వయం వివి, రానేవచ్చారు రామానుజుడవి మొగం
వెంతెరిపోగా తత్తరంతో తారవంక చూస్తున్నాడు. తన్నుక్కడ విల్చి
తండ్రిని కొనివచ్చుటకు పోయిన అంగడుని రాకకై అనుక్షణ ప్రవర్తిత
రొపానలావిస్తుండే, అలానబండితమైన మహా నాగంలాగా రామాజాపాళ
బద్ధుడైన లక్ష్మణుడు ప్రతీక్షిస్తున్నారు. ఇది తత్తరవ్యకామూడుడై తారేయుడు
తండ్రి అజ్ఞకోపం తారాడతున్నాడు

లక్ష్మణుని సమాధానింప సుగ్రీవుడు తారను పంపుట

కామిని కమనీయ శృంగారక్రీడా విషం తలకెక్కి, తెలివికప్పి,
కోరిచేపివ అవరాధం కొరడాతో కొట్టినట్లు పారెసారకు వ్యృతికి రాగా,
బీకుడై, హేమిత్రిని దర్శించలేక సిగ్గుమారి, చేపేపవి పురుషలక్షణం
కాదని తెలియక, అనువులకోపం అడుదావిని అడ్డం పెట్టుకున్నాడనే అదమ
ప్రధ లక్షించక, ప్రక్కనున్న తారను చూచి కపీకుడు, "మావివి!
భామానుజుడు వచ్చాడు. ఆతడు వెన్నవంటి మనస్సు కలవాడు. కోపంతో
మన నగరానికి రావటం అశ్వరథంగా వుండి. కారణంలేకుండా పాదువు
రైనవారి! కోపం రానేరాదు ఏ నేరం వారిపట్ల మనం చేశామో వీవారవి
వాకు తెలుపు. కాకటోతే వీవే సాంశ్యవచనంతో పాదరమతిగా చేపి
ప్రసన్నుడై చేయి. ఆయన పరికుద్ధమయిన హృదయం కలవాడు. విమ్మ
చూచి కోపం తగ్గించుకుంటాడు. హాజ్యాలైనవారు, అందులో హేమిత్రి
అడువారిపట్ల పరుషంగా ప్రవర్తించటం అర్థంలేని అజ్ఞాన భావం. కమక
వీవు ముంచుకపోయి హేమిత్రిని ప్రవన్నువిగా వచ్చు. తర్వాత నమయం

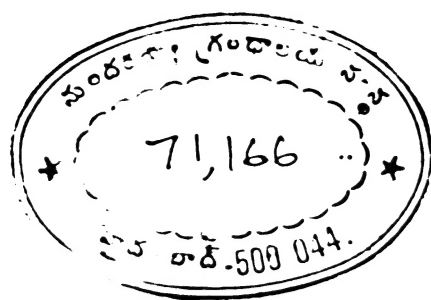
చూచి నేను దబ్బిస్తాను" అని ప్రారేయవడ్డాడు. వనవరవతి పొందుతున్న శయం ఎందుకో తారకు అర్థమైంది. తానుగాక, తననెందుకు పంపుతున్నాడో అతను చెప్పిన హేతువులకంటే అధికంగా ఆమె గ్రహించింది. తన పట్ల, తన విద్వపట్ల తలంచలేనంత దయకలవారని అనుభవ పూర్వకంగా తెలిసింది కనుక, ఆ చమవును పురస్కరించుకుని ఆవశం నుంచి లేచి అంగడుని అనుసరించింది.

తార లక్ష్మణునిచేరి సంభాషించుట

ఏవశంత్రి చేస్తున్నవని అంగడునకు అధ్యయం కలిగింది. అనహ్యం వేసింది. "ఈకడింక జుర్రడివా?" అనినిర్లించి "భార్య వియోగం, భాజ్యభ్రష్టత్వం శ్రీరామ చంద్రునకులేవా? ఆయన ఇంక వికృష్టుడు కాలేదే భార్యను వదలి అన్నతో సహానంచేస్తున్న లక్ష్మణుని కింక జుర్రరామనక్తిలేదే? ఈ తోగం నా తండ్రి పొంచలేదా? ఆయన శత్రుమిత్ర పరిపాలనా విషయంలో ఎన్నడు అప్రమత్తుడు కాలేదే? ఐశ్వర్యం ఎక్కడికి పోతుంది? అనుభవం ఎక్కడికి పోతుంది? ఈ తలతిక్కతనం. అగతం ఇంతకాలం ఏమూలదాగింది? అన్నాచి దూరమైనవాడు అన్నంచూచి అదిగొన్నట్లు అంతఃపురంలో ఆదనా మధ్య బ్రదికుకున్నాడేమి? చీచి! అప్పుడైన హుమమంతుడు అనహ్యుడే కున్నాడంటే ఆ బ్రదుకునకు అర్థం ఏమిటి? ఇంత దుశ్శీలుడు ఆ మహాత్ములు వెళ్ళిపోగానే నన్ను యువరాజుగా మన్నిస్తాడా?" అని తలంపు కంటూ నడుస్తున్నాడు. లంఘన రత్నవ్యగిరశవయ్యై, నమితాంగ యస్థయై, సహజ శోభతో తార అడుగులో అడుగుపెడుతూ అంతివారి ప్రవేశించింది. ఆమె రాక చూచి సౌమిత్రి అనాఢ్యాలుతైనాడు విస్మయ పీడుపల్లినట్లు కోపం కొంత తగ్గించుకున్నాడు.

నమోస్తు రామాయ. నలక్ష్మణాయ, నమోస్తు దేవైజనకాత్మజాయై, నమోస్తు వాశాత్మభవేనాయ, నమోస్తు పరీకథనాయ తస్మై.

ఇతి శ్రీరామచంద్రార్పణమస్తు.

ఎమెస్కో వచన రామాయణం

నాటకం కోట వేణుజీయశర్మ

Volume Six

Price Rs. 5/-